

1935

თბილისი

ივერია

1883

№ I, იანვარი.

თბილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა.

1883

შინაარსი:

I «ნიერიინ» განცხადება	3
II ცაკო, მოთხრობა ა. შიხსუბარაძისა	7
III წერალები ლორენცო ბენონისა (რუფინისა) (თარგ. ელ. მამულაშვილისა)	72
IV თ. ა. ჭავჭავაძის ლექსები	100
V ლეონ ბამბეტა	103
VI ამბო სურვილი (ლეჟსი) ი. ბაქრაძისა	130
VII შინაური მიმოხილვა. ქუთაისის ბანკი—«შრომის» წი- ნა-სიტყვაობა—ტყუილი ჯვარცმა «შრომის» მშრომელისა —საწყალონი მსმენელნი—ბანკების ავეჯა—რა შუაშია—ბავ- შეები თუ გაბრიყვებულნი?—რა არის კრედიტი საერთოდ და საადგილ-მამულო ცალკე—მიწა და მიწათ. მოქმედება—რა მოეთხოვება კრედიტს საადგილ-მამულოს—რის გარეშდ არ არის კრედიტი—მუნას ვაშლი რად არ ასხიაო—ბანკია მი- ზეზი თუ სხვა რამ—მაგალითი — «შრომის» ჯვარცმელს მშრომელს.	131
VIII ხილად (ახალ-წლის გამა) სტ. ჭრელაშვილისა	144
IX პეროპიელის აზრი ჩვენს ლიტერატურაზედ	155
X ბანცხადებანი	163

ივერია

საკონსტიტუციო და სალიბერალურ
ქუჩაზე

6020

წელიწადი მეშვიდე

№ I

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ლორის-მედიკოსის ქუჩაზე
1883

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 10 Января 1883 г.

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა

ქურონ აღის

« ი ვ ე რ ი ი ს »

გამოცემაზედ 1883 წელსა (წელიწადი მეშვიდე).

1883 წელს სალიტერატურო და საზოლიტიკო ყურნალი «ივერიი» გამოკვა იმავე სივრცით და ზნოვრამით, როგორც აქამომდე გამოდიოდა. მხოლოდ რედაქციამ მიიღო ყოველივე ღონისძიება, რომ ყურნალი შინაარსით უფრო სრული იუოს და ყოველივე ღირს-შესანიშნავი მოკლენა, რომელიც კი მოხდება ან ჩვენს ცხოვრებაში, ან რუსეთისაში, ან უცხო ქვეყნებისაში, ყურნალმა უუურადღებოდ არ დასტოვოს.

ყურნალს აღუთქვეს თავის თანამშრომლობა ბევრმა ჩვენმა ძველმა და ახალმა მწერალმა. რედაქცია ეცდება, რომ რომანებსა და მოთხრობებს ჩვენის ცხოვრებიდან უფრო მეტი ადგილი ეჭირთ ყურნალში, ვიდრე აქამომდე ეჭირათ. ესლა რედაქციის ხელშია რამდენიმე მოთხრობა ჩვენის ცხოვრებიდან, რომელნიც მომავალს წელს ყურნალში იქნებიან დაბეჭდილნი.

უმთავრესი უურადღება ყურნალში მიქცეული ექნება შინაურს მიმოხილვას. აგრეთვე თავისა-და-თავის თავს ყურნალში იქნებიან შექმნილი განუოფილებანი: რუსეთის მიმოხილვა, უცხო

ქვეყნები, კრიტიკული წერილები, ახალი წიგნები, სამეცნიერო წერილები, თეატრი და სხვ. გარემოებათა შესაფერხად, რედაქცია ეცდება, რომ უოკელები ამ განყოფილებათაგანი კრცლად და წესიერად იყოს შემუშავებული. აგრეთვე, რადგან ჩვენში განსაკუთრებული პედაგოგიური გამოცემა არ არსებობს, ამისათვის რედაქციამ მიუმატა უუნაღეს პედაგოგიური განყოფილება, რომ მშობლებსა და მასწავლებლებს მიეტეოთ ღონისძიება თვალ-უური ადვენონ პედაგოგიის განვითარებას. ზოგიერთა ჩვენმა გამოცემაში პედაგოგებმა აღკვიოთქვეს ამ საგნისათვის სამუდამო თანამშრომლობა.

რედაქცია ბოდიშს იხდის თავის მკითხველებთან, რომ წარსულში უუნაღესი ხშირად თავ-თავის დროსედ ვერ გამოდიოდნ და შემდეგში ეცდება იგი, რომ ამ დაგვიანების მიზეზები მოსპონს, რომოდუნდაც კი რედაქციასედ არის დამოკიდებული, და უოკელი წიგნი თავისა-და-თვის თავს გამოსცეს.

«ივერიაში» მიიღებენ მონაწილეობას შემდეგნი პირნი: დ. ზ. ბაქრაძე, ი. ბაქრაძე, ეკ. ბაბაშვილისა, ბ. ბაბაშვილი, ი. ბოგებაშვილი, თ. რათ. პრისტაფი, ბ. ტუმანიშვილი, ეკ. იოსელიანი, ნ. ლომაური, ი. მეუნარგია, ა. მოჩუბარაძე (შაზბეგი), ა. ნანეიშვილი, თ. შორდანი, ნ. შანანოვი, მ. შიფიანი, ბ. შიფიძე, სტ. ჰრელაშვილი, ნ. ხუდადოვი, მლ. ჯანაშვილი და სხვ.

ხელის-მოწერა უუნაღეს «ივერიაში» მიიღება მხოლოდ მთელის წლის კადით.

თასი მთელის წლისა (თორმეტი წიგნი) შეიღი მანათი.

ვისაც ერთად შემოტანს გაუძნელებს, შეუძლიან ვერათნი მანათი შემოიტანოს და დანარჩენი სამი მანათი პირველს მანათედ 1883 წლისა.

სოფლის მასწავლებელთ „ივერია“ დაეთმობათ წელიწადში სუთ მანათად, ან პირველში სამი მანათი და ორი მანათი პირველს მანათად 1883 წ.

ხელის-მოწერა მიიღება:

ქუთაისში, ჭილაძის მადმონაში.

თბილისში: შავერდოვის სააგენტოში, ბუღვარზე, ალექსანდროვის ბაღთან და ნანუკოვის და ჯაბადრის სააგენტოში, ბუღვარზე, ბუღვარის სახლში; აგრეთვე რედაქციაში, ყოველ-დღე დილის რვა საათიდან ათ საათამდე. რედაქცია იმყოფება, გოლოვინის პრესპექტზედ (ბუღვარზედ), მანანოვის სახლებში, № 22, სადგურის (კვარტირის) № 9. ქალაქს გარეშე მცხოვრებთ ფული და წერილები შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ.»

რედაქტორები ილია ჭავჭავაძე და
ი. მაჩაბელი.

ც ი კ მ *)

(მოთხრობა)

სოფელს ფხელში, რომელიც თითქოს აჩუქდა უსწორ-
მასწორად ღმერთ-ჩოღმერთ ამართულს მთებში, გაცალკეებით,
ერთს გორაკად, სდგას ჰატარა, ორ-სართულიანი სახლი,
თავისივე ჰატარა ეზოთი და უკან დიდის, მაგრამ დანგრეულის
შენობით; ეს შენობა თავდება ოთხ-გუთსად აუუღებულის კოშ-
კით, რომლის სათავიდანაც სათოფურებს მკაცრის მუქარით
პირი დაუდრენიათ. როგორც ეტყობა, როდეს-ღაც ეს ყოფილა
სადგური რომელიმე გამძლავრებულის და მასთანადამე კარგის
შეძლების მქონე კაცისა, მაგრამ ეხლა კი ყაბთა ვითარებას და
ხანს იმისთვის თავის შეუბრალბელი დალი დაუსკამს. დიდი
სახლი ჩანგრეულა და კოშკიც, რომდენსამე ადგილას გაბზარუ-
ლი, ერთს მხარეს გადმოხრეპილა.

იმ დროს, რომელსაც შეეხება ჩვენი მოთხრობა, ამ ჰა-
ტარა სახლში იჯდა სამი დედა-კაცი და ვახშამსა სჭამდა.

ყველაზედ უფროსი იმათში, «შავ-თვალა», ოთხმოც წელს
გადაცილებული იქნებოდა. ის იყო მოხუცებული, ცოტათი წელ-
ში მოხრილი და შეყრილობა უმტკიცებდა, რომ ოდესმე ასოვანის
და წერწიტის ტანის მქონე უნდა ყოფილიყო. «შავთვალა»

*) ციკო — ქალის სახელია მოხვევებში.

ოთხმოც წელს გადაცილებული იქნებოდა. იმისი ჩაცვივნილი და ამღვრეული თვალები, გამსდარი, დაღრეკილი და მოგძეოლი პირისასხე, თხელი ტუხები ამტკიცებდენ, რომ არა ერთხელ ენახა გაჭირვება და მწუხარება, რომელთან ბრძოლასაც თავის ნიშნებით დაესახა, დაესურა ამ აღამიანის გული და სახე.

ეს განხლდათ ბებია ღამისის, ცქრიალა ციკოსი, იმ ციკოსი, რომელსედაც ღლე-გამოუშებელივ მოსკეე მწვემსებისგან სახლ-სახლი ლექსი გამოითქმოდა, რომელსაც სახლ-სახლი ჭეზა შეასხმოდა, ციკო იყო შუა-ტანისა, მაგრამ განსაცვიფრებელის სისწორით შეუერთდა და ისე წერილი, რომ ვატი იტყოდა «ბეჭედში ამოძვრება...» მშვენიერს თეთრს სასეხედ, კარდსავით უღვიოდა ლოყები და ზატარა ტუხებს აჭიდვან მოჩანდა ბროლის მზგაკის თეთრი ბწყინვალე და სწორე კბილები. ლურჯი ყუყუნა თვალები, რომელთაც ვაკის მცველებად შავი გრძელი წამწამები შემორტყმოდა, ყველას იზიდავდა და ანატრებდა, გამძლარყო იმათის ცქერით. ჭერს, მაგრამ ბწყინავი და რბილი თმები, რომელიც სშირს ნაწნავებად ეყარა მხრებზედ, ბევრს მოსკეის ქალს შურს აღუძრავდა. ამას დაუმატეა იმის მხიარული ხასიათი, სიმღერისა და თამაშობის ცოდნა, განთქმული ხელ-საქმე და თქვენ დაწმუნდებით, რომ ბუკს მოხევეს დაუფთხობდა ძილს იმაზედ ფიქრი.

მესამე დედა-კაციც იყო შუა-ხნისა, გამსდარი და ძალაღის ტანისა. იმის გაცრეცილი პირისასხე და სიციცხლეს მოგლებული თვალები, ამტკიცებდენ, რომ დიდი ხანია ავად-მყოფობას «დაუგდია» და შეუბრალებელს სენს შეუპყრია მთელი იმისი აკებულება. ეს განხლდათ ციკოს დედა «სახუსა.»

როდეს-ღაც ამ ოჯახობას წამოსადგეო სიციცხლით საგუსე ვაყ-კაცები აღვიძებდენ მუღმივის ღხინით და არ აკლებ-

დენ სტუმარს და მოკეთეს, მაგრამ «შავ-თვალას» ქმარი გა-
იტაცა თავისუფლების სურვილმა და აზრად (ყანადად) გა-
ვარდნილმა ჩიძის ციხესთან დაღია სული უახსებთან ბრძოლაში.

იმისი ორი შვილი შეიქნა მსხვერპლი ოსმალებთან ბრძო-
ლისა; მესამეც ბეგარაზედ გაგდებული, რუსის ჯარებისთვის
გზების საკეთებლად, თოვლმა დამარხა.

ამის შემდეგ ამ სასლახას შეადგენდენ მარტო ეს სამი დედა-
კაცი, რომელთაგანაც უფროესი ახსოვდა ის დრო, როდესაც
ჯერ საქართველო რუსეთს არ შეერთებოდა, შუათანას რადენიმე
სინაზრული ქმარ-მასლებთან და უმცროსს კი მარტო გაჭირვება,
ზეგარა, უსამართლობა და, რაც უგელაზედ საზინდარი იყო
იმისთვის, რუსების სასლში ჩაყენება, რომელთ ჩვეულებრივი
დაურბიდელობა, გარყვნილი ოსუჯობა და ლაყუნდარობა ამდელ-
ვარებდა, აშორობდა იმის თავ-მოყვარეობას.

«შავ-თვალა» და ხაზუა კერას პირაზ ისხდენ, გაუშლათ
სონხა, რომელზედაც ეწყო ნაცარში გამომცხვარი სმელი ქე-
რის ჰური (გუდუნა), რომდენიმე თავი სასვი და წყალში გახ-
სნილი მარლი. იქვე გვერდით ედგათ პატარა გოგა «კაპ-
არი» *).

ცივოს გრძელის ახალუხის კალთები უკან გადაეკეტა, ჩაე-
დო განიერს მუძის სარტყელში, სიფაქიზისთვის ჩამოევიარა
«ყულანა» (ფართოუკი) და ისე მისჯდომოდა კერას. ცუცხლზედ
ჩუსჩუსებდა საკიდელზედ ჩამოკრებული ქვაბი, რომლის ყუ-
რისთვისაც ქალს სელი გაეკლო და შეუჩერებლივ ანძრეკდა.

«შავ-თვალამ» აიღო ჰური, გასტესა, და ღმერთის სსენების
შემდეგ უკმაყოფილოდ წამოიძახა:

*) «კაპარი» ქაჯოსაგან გაკეთებული სასმელია;

— ახა, რაი უნდა უეო ამას?... ქვასავით გამხმარა და ჩემ-
თვის კი აღარც კბილებია, აღარც ღრძილები!

— მარლი-წყალში ჩააწე და დაღებების, უზასუნს ხაზუნამ.

მობრუცმა დაუწყო მარლიან წყალში ჩაწება ჰურს, მაგ-
რამ ნაცარში გაქვავებულს რა გააღბობდა ისე ჩქარა? ამისთვის,
ამოღების შემდეგ, მობრუცმა გამშრალის ტუჩებით ბავშვსავით
წუწნა და წოკა დაუწყო ამ უცნაურს საჭმელს.

— ციკო! მიუბრუნდა «შაკუთვალა» ემაწვილ-ქალს.

— რაი გინდა?

— კარტოხას თუ არ ხარშამ? *)

— არა — «ხინკლებია» **). ამ სიტყვასეოდ ციკომ სული შე-
ახერა

— ნუ გახერდი, ქალავ, ერთ-ერთს მიეკვრიან, დასძახს დე-
დამ.

— ნივრის ხინკლები, უკმაყოფილოდ წარმოსთქვა მობრუცმა.

— რაი ცხოვრებას ჩვენი ცხოვრება?!... ღთის მადლმა, ცოდო-
ბრალის მეტი არც რაია!... ცხოვრება ბარადას, რომ ყვე-
ლაფერი იშოკების... ახა იქ რას გაიჭირებენ მარხობი?!...
ლებიო, მწკანელი, ნივრის, ზეთი, ღთის მოწყალება ყველს
იშოკების.

— კარტოხაი მოვისარშო? ჭკითხა ციკომ. აი აქვე ჩავური,
უჩვენა ქვაბზედ.

— არა, ქალაისი, ნივრიანი არ მინდა.

— ცეცხლში ჩავიფლას?

*) კარტოხი — კარტოფილი.

**) ნივრის ხინკალი — ცომში გამოსვეული დანაყილი ნიორი.
წყალში მობარშული.

— შენ იცი.

ის იყო ცოცო წამოდგა «კარტოხის» მოსატანად, რომდესაც კარები ვიღამაც დააჩახუნა, ცოცო შესდგა და ისე დაჩაჩა ჩაედუნსამე ხანს.

— ვინ იქნება ამ შუა-ღამისას?

— ვაიმე დაღუპულმა! დაიძახა ცოცომ. — რუსები თუ მოიყვანეს დასაყენებლად.

— რუსები იქნებიან მაშ ცხელ ვინა?

კარებიდამ მოისმა კიდეკ ბრახუნნი და კაცის ხმა.

— შინ არავინაა, თუ რაია?

— ვინა ხარ, რაი გინდა? ჰკითხა ხაზუნამ და წამოიწივა კარისაკენ.

— მე ვარ, გააღე.

— ჰაკლიაი არის, წასჩურჩულა დედას ცოცომ, — უაზახი ჰაკლიაი.

— ჰაკლიას რაი უნდა ამ შუაღამისას?

— რუსებს მოიყვანდა დასაყენებლად.

— ჰაკლიაუ, შენა? გასძახა ხაზუნამ.

— ჰო, მე ვარ.

— რაი გინდა?

— გააღე კარი.

— თუ საჭმე გაჭკეს, მანდედანაც გვეტყვი, კარს რაისთვის გაგაღებ?

— საჭმე მაჭკეს, მაშა...

— რაი საჭმე.

— გააღე და მაშინ გაიგებ.

— დედაისი, ნუ გაუღებ, შეეხვეწა ცოცო.

— გააღე, რაიღა! არ ისვენებდა ჰაკლია.

— რასთვის გავალა?— არ გავალა.

— სელმწიფის სამსახურის კაცს როგორ შეგიძლიან კარი არ გაუღო? მოისმე მეორის ხმა.

— რას თავს იგდებთ, ვიღაცანი ხართ?! შეუტია მოსუცმა.

— ამ შეა-ღამისას რაი კარების გაღებისას?

— ცოტას ხანს სინამდვილე ჩამოვარდა. ეტუობოდა, რომ გა-
რეთ მეორენი რჩევაში იყვნენ.

— სასუფაჟ! ბოლოს მოისმე შავლიანს ხმა.

— რა გინდა?

— დუქანი გატეხეს და მთელი სოფელი ამბობს, რომ ქურ-
დებიც და ნაქურდალიც თქვენს სახლში არის დამალული...
მე ვეუბნები, რომ თქვენ ისეთი სახლი არა ხართ, მაგრამ არ
მიჯერებენ... გააღე, დეე თითონ დაწმენდენ, რომ თქვენი
სახლი ქურდების ბინა არაა.

— ბენა! აღწევე იტყობდი, შე ცოდვიანო! მისცა სასუფაჟ-შა-
სუსი და გაჯავრებულმა სული გავალა კარების ურდულს.

— რაიო? ივითსა მოსუცმა.

— დუქანი გაუტეხათ და ეჭვი ჩვენზედ მოაქვთ.

— გაუღე, გაუღე! ხასონ თავიანთ ბედნიერის თვალთ, ხასონ.

სასუფამ ძლივს მოასწრო კარების გაღება, როდესაც სუ-
თი შეიარაღებული კაცი შემოვარდა, მივარდა პირდაპირ ციკოს,
რომელიც შიშით კედელთან მიგუნჭულიყო. ერთი ამ სუთთა-
განი იყო მთელი გუგუა, რომელიც ციკოს სიყვარულს შეეპყ-
რა და სსკებთან ერთად იმის მოსატაცად მოსულიყო.

გულ-გახეთქილი მოსუცი და სასუფაჟ კარებში ჩაუდგნენ.

— ჩვენს ღებჩქებს ეცით შატოვი.

— ქუდები გსურავთ, მანდილები სომ არა.

— სამუსი აღარ გაქვსთ, აჭუ!

ერთი-ერთმანერთის არ აცლიდენ მოხუცი და იმისა რძალი. შემოსულებმა ვასუსი არ მიუგეს, მისცვიოდენ ცივოს და წივილ-კივილით ვარებისკენ წაიყვანეს.

ცივოს დედა დაებლაუჯა იმათ, მაგრამ ჩქარა მოიშორეს თავიდგან და სელის კვრით იქვე მდგარს გოდრებზედ «გადარეხვეს.» მოხუცმა, რა ნახა, რომ სვეწნა აღარ გადის, მთის ხალხში შემოღებულნი უგანასენელი საშუალება იხმარა: მოიხდა თავიდგან მანდილი და წინ თვესებ-ქვეშ გაუშალა.

— ჩემს მანდილს დასდეთ ვატვი!

ამ შემთხვევაში, მთელთ ჩვეულებით, ორი მოსისხლე რომ ერთმანერთსუდ იარადით მისული ყოფილიყო, იმათ მძვინვარების წასაქვსებლად იქვე მოკლული მძა, ან შვილი ჭედებოდათ, მებრძოლთ თვეს-ქვეშ მერდინის ჩავლების შემდეგ, ისინიც კი ხელს აიღებდენ ერთმანერთისაგან, მაგრამ ვავლიას და იმის ამხანაგებს კი ეს წმინდა სახალხო ჩვეულება სამასხაროდ და სასაცილოდ ეჩვენა. თითონ გუგუა კი აქამდის გაეტაცა ცივოსთან შეერთების სურვილს, რომ გონება-დაბნეულს ვერ მოეზარა, რას სჩადიდდენ იმისი ამხანაგები, რომელნიც ვარყენილნი მებატონე ლუდუშაურთან და ნახალსიკ-დიანბეგებთან გდებით, საჭიროდ აღარა სთვლიდენ ძველი, წმინდა სახალხო ჩვეულება უმანკოდ და შეურყეველად შეენახათ. იმათ გადალასეს მოხუცის მერდინი და საჩხარით გააქციეს ქალი, რომელსაც უვირილით და ხსავილით მოხუცი უგან მისდევდა...

ისინი შესდენ ცხენებზედ, რომელნიც იქვე ევენათ და წუთსუდ თითქოს ჩანთქენ ღამის უფსკრულში; მოხუცს კი თავის ძველი დრო მოაგონდა და გასავშირავის სმით დაიძახა:

— სოფელო! მდეკარი, მდეკარი!... მტერ მოკვდომია ვარს!

ხალხი ისევე ძველებურად, ისევე მარდად, საჩქაროდ და

შეიარაღებული გამოცვივდა სსხლებიდან, მაგრამ რა შავთვალას მიუხსლოდნენ და გაიგეს მიზეზი იმის მწუხარებისა, ყველანი უცებ გაჩემდნენ.

— კაცები ვერ იცან, ვინ იყვნენ? ბოლოს ჭკითხეს იმას.

— ჭია, ჭია, რომ ვიცან!... ერთი ჰავლია, მეორე მისეილს ყაზახები, ორნიც ღუდუშაურისანთ ბიჭები და ერთიც ზადიანთ გუგუაი... არ იჭა, გასწიეთ... აი, ასე წავიდნენ... ეუბნებოდა მოხუცი და გულ-დაწვეტილი უყურებდა ხალხს, რომელიც იარაღით ხელში იდგა და ვერა მოესერებინა-რა.

— თუ დიაცები გახდით?... ჭედებს რაინთვი-ღა ატარებთ?... რაისი გეშინიანთ—ისინი სულ ხუთნი არ არიან?... თითოც თითო ტყვიასჯედ მეტი რაი შეუძლიან?...

— რაი ვქნათ შავთვალასი, ძალა აღმართსა ხნავს!... რაი გაგვიკა ღუდუშაურებთან, ხემწიფის სწორი ხალხი არიან... ჰავლია და ყაზახია...

— ზოგი ყაზახია, ზოგი ღუდუშაურისანი!... წამოიძახა ერთ-მა მოწიფულმა ბიჭმა:—ხეი კი აღარ გვეცხოვრების მაგათაგან-და!... სული მოგვებჯინა ეელში!...

— მართალს ამბობ, ღთის მადლმა! მოუწონეს სსხებმა.

— წავიდეთ, გავწედეთ, ის გვიჩვენია ამ ცხოვრებას!

— მოიცა-ღა ეუბნაუ! შეაყენა ერთმა.

— მოცდისა აღარაა, ვისაც გული გერჯისთ, მომეკით! დაიძახა იმან და გასწია, მაგრამ დანარჩენებმა ისევ იჭ იდგნენ და ვერ გაებუნათ შებმა დიდს ბატონთან და ხემწიფის სამსახურში მყოფ ყაზახებთან.

— მამ მე მომეცით იარაღი! დაიძახა «შავთვალამ» და ერთს გამოსტაცა ხანჯალი.—მომეცით თქვენი ჭედი, თქვენ კი დიაცის მანდილი დაიხურეთ და ისე იარეთ.

— მოიცადე, მოიცა, შავთვალაუ!... დროება გამოიცვალა, რაი უყოთ!... უსამართლოება გაძლიერდა, ნამუსი და სირცხვილი აღარაა...

— რაი დროება გამოიცვალა, რას რატრატებ!... ძალიანი და ავი ხალხი უწინაც იყო და ეხლაც არის, მხოლოდ უწინ ხალხს შირი ჭქონდა, უსამართლოს და ძალის დამტანს ძალე მაგიერს გადუხდიდენ... კაცი ნამუსისთვის სცხოვრებდა და ნამუსისთვის სიკვდილისაც არ ეშინოდა. თორემ დრო რაია! დრო კი არა, თქვენ დაიღუპეთ, თქვენ დიაცებათ გახდით... ფუი, ხქვენს ნამუსს! მიაფურთსა მოხუცმა, რომელიც თითქოს გასწორდა წელში და გაჭყვა შირველს მდეკარს.

ხალხს შერცხვა, რამდენიმე უმაწილი ბიჭი გამოუდგა მოხუცს, იმათ გამოკვიდნენ კიდეც რამდენიმე და ცოტა ჩონჩოლის შემდეგ, მთელმა სოფელმაც იგრიანლა და შირველებს გაჭყენენ.

II

დიდი ორ-სართულიანი სახლი, უხერხულად და უშნოდ აშენებული, როგორც ყველა ძველი მებატონის სახლები, გაჭიმულიყო ერთს ჰატარა მინდორზედ, რომელსაც სამ-გუთხივ ტყე ჭქონდა შემოკრტყმული და იმის იქით კი სოფელი იწყობოდა. გარს შემოკლებული მაგარი ცალკვანი სათოფურებით ნამდვილად საომრად იყო მოწყობილი და, თუმცა ესლანდელ ზარბაზნის ძალას კვლარ გაუძლებდა, მაგრამ უწინდელ დროში კი სწორედ აუღებელ სანაჯრედ ჩაითქლებოდა.

ეს განხლდათ სახლი თავადის გორჯასს ღუდუშაურისა,

რომელიც ხემწიფის წყალობას და თავის ქტევას ისე დაემსხვილებინა, ისეთი ქონები მიეკრას იმის შეძლებისა და აკებულეზისთვის, რომ კისერს ძლივს-ღა იბრუნებდა.

რასაკვირველია, გორჯასშის, გვამის გასიების გვარად, ძაღაც წესიერად ემატებოდა; ამ მიზეზით თითქმის მთელი მთის ხალხი ხელთ ჩაეგდო და ამათი ბედ-იღბალი იმის გაღიმებაზედ, თუ წარბის შეკმუხვნაზედ იყო დამოკიდებული.

სამსახურში ცხოვრება იმან ჯერ თოღმაჯობით დაიწყო, მერე დიანბეგობით; და ადგილით თუძცა ამზედ ძაღლს ან წასულს, მაგრამ ჩინები, წყალობა და საჩუქრები კი უწვევებლივ ემატებოდა. ან რად უნდოდა ადგილის გამოცვლა, როდესაც მთელი მთის ხალხი, უსამართლო ძალ-დატანებით დასამშვიდეს, დაამონეს და დღემდის აღსრულებინებენ იმას, რის გაგონებაც კი ყველასათვის შესაძრწუნებელი არის*).

გორჯასშ სცხოვრებდა, ჭეკლეუდა სხვებს და თითონ კი იმონებოდა; სუქდებოდა და ზატეი და ძაღა ემატებოდა.

ყოველი ბედნიერი დღე ყაღნის (ხარჯი) გადასახადად დაიდვა იქაურის ხალხისთვის და ისიც ყოველის უარის უთქმელად უზიდავდა; ცხვარს, ხბორებს, ბატენებს, ყველს, კროსს, ფულს, ყველსაფერს რაც კი სახლში მოეზოვებოდა და ეს ყველა გორჯასშის სახლში ჩაინთქებოდა.

გორჯასშ შემკვიდრეობით მთის კაცი არ იყო; იმან თავისი სამსახური ერთს მთის მებატონესთან დაიწყო და, როგორც ზეკითა ვსთქვით, თუძცა თოღმაჯად ირცისებოდა, მაგრამ საქმით კი დიდის ზატონის ბაზიერობას აღსრულებდა და

*) იხილე «დროება» 1880 წლის «მოხვევები და იმათი ცხოვრება.»

როდესაც ხუვის მებატონე სანადიროდ გაბძანდებოდა თავის ჭორ-მეძებრებით, ურიცხვის ცხენოსნებით და ჭკეითა ხალხით, ბატონი გორჯასზე შევიდოდა ბუჩქებში, შეიყვანდა მეძებრებს ჭმის ჩახრინწიანებადის გაჭვიოდს: «შავო ძაღლო, შენ მაცხონე, შავო ძაღლო, შენ მაცხონე!... მანდ არისა!... მანდ არისა!... გაგეზარა შენ ნუ მომიკვდე!... ჭა, ჭა, ჭა, ჭა, ჭა, ჭა!...» ხან მოუწერილებდა და ხან მოუძისხვილებდა ხმას იმის დაგვირგად რა რაგი მეძებარი იდგა იმის წინ და რა გვარად იჭიკვდა კუდს.

დროება გამოიცვალა, გორჯასზე შეიქნა ხუვის ბატონი და თითონ ისიც კი, რომელსაც გორჯასზე მეძაღლეთა ჭყავდა, შეიქმნა ამ ბაზიერის ჭკეშეკრდომი და სხვებისამებრ დაედო მისი ყაღანი.

გორჯასზემა იყიდა, თუ ისე იშოვნა, ვატარა მიწა, იმ მიწამ მიიწიდა მეორე, მეორემ მესამე და ამ გვარად კარგად და რკვლად შემოიწილდა იმის სამიფლობელო. მამულს მიემატა ყმები და გასურდა მუშაობა!...

ამ ხალხს გარედ გორჯასსს მიეხვია ვიდრე ერთგვარი ხალხი, რომელიც არც მოჯამაგირედ ჩაითვლებოდა, არც ყმებად და არც სხვა მოხელე ხალხად. თუმცა იმათ ღვთისგან განაჩენი არა გააჩნდათ-რა, არც გორჯასსვისაგან ეძლეოდათ რამე, მაგრამ ყოველთვის კი გამოპრანჭულნი, ცხენებით და ყბებში საკმაო სასარგლოთი დაბძანდებოდნენ! საიდან რას შოულობდნენ, სად რას ვლოულობდნენ, გადაწყვეტით ვერავინ ვიპასუხებდათ, მაგრამ ავი ენები კი ყურში ერთმანერთს წასჩურჩულებდნენ, რომ «ამა და ამ დამეს გორჯასსვის ბიჭებმა ესა და ეს მგზავრი გატარცკეს, ესა და ეს დუქანი გატყეს და სხვა...» ~~შესაყვირებდა~~, რომ ეს უკვლავ გორჯასსვის უხილვე-

ლად ვერ მოხდებოდა, არც წილ-დაუდებელი დაჩხებოდა ჩინებუ-
ბული და სასკელოვანი მებატონე, რომელსაც საქმე ისეთის
ცბიერებით მიჰყვანდა, რომ ყველანი ჭთიერობდნენ: გორჯასპის
მთიდგან მოშორება და მთის ხალხის არეულება ერთი იქნე-
ბათ.

ერთს სადამოს, სწორედ იმ სადამოს, როდესაც ზემო-
თავში აღწერილი შემთხვევა მოხდა, გორჯასპ თავის ბაღკონ-
ზედა ბძანდებოდა და შეექცეოდა ჩინებულს ჩაის, დანით საჭ-
რელს ნაღებს და მობრაწულს ნაზუქს, რომლისთვისაც კვერცხსა
და კარაქს სიუჯითლის ფერი მიეცა.

ესაა გორჯასპის დაენებების სამსახურისთვის თავი და-
სტკებოდა შინაურს განსვენებაში.

იმისი ცოლი, გატყულარჭული, გასიებული გომბიო, გა-
წითლებულის და მუდამ ოფლიანის სწით და ხელებით, გატ-
ყულარჭულის და ჭყატანას თავსაკრავით შუბლზედ, იქვე «იღო»
კრესლში, რომელშიაც ძლივს ჩატეულიყო და ყოველ წამოდგო-
მასზედ კრესლო თან უნდა აყულოდა და ბიჭებს უნდა გაენ-
თავისუფლებინათ მძიმე ტვირთისაგან ნაწი. ქალბატონი.

ამას დაუმატეთ პატარა ტანი, მოშვებული ხორცი, რომ-
მელიც, მთელს ტანზედ, ნაკუთ-ნაკუთად ეკიდა, დიდი და წი-
თელი პირისასე, დიდრონი ჭროლა მუდამ გაჭყეტილი წარბებ-
გაცვივნილი თვალები, და თქვენ შეგედლებათ დახლოებით წარ-
მოიდგინოთ, სავატიო ვნების ღუღუშაურის სურათი.

იქვე ბძანდებოდა გამხდარი, გაღუული პატარა ტანის გა-
ცი, პატარა ურთულის წვერით და გრძელის თხელის ცხვი-
რით. ეს განზღდათ ახალი დიანბეგი, რომელიც ხლებოდა გორ-
ჯასპს. იმისი მიხრა-მოხრა, იმისი პასუხები, მუდამ ცმუგვა და
მოკრძალებით ლაპარაკი ამტკიცებდა, რომ განუსაზღვრელს

თაყვანს სტეპდა გორჯასპის დირსებას და აშკარად ეშინოდა რომ სახლის-პატრონს ან მოეწაინა იმის ჭიასავით. გასრესა, მიწასთან გასწორება, რომელიც ისე ადვილად შეეძლო იმ დროს, იმ ადგილების დმერთს.

— საშინელი მხეცი ხალხი გახლავით, ეს მთის ხალხი... დაიწყო დიანბეგმა და ჭიასუელას მზგავსი გძელი კისერი გადა-
ოგლო გვერდზედ.

— ოო, საშინელი! წამოიძახა ბოხ ხმასუდ სახლის პატ-
რონმა.

— ვერაფერი ჩამიგონებია.

— მაგათ მათრახი, მათრახი და მათრახი... მისცა რჩევა ისეკ სახლის უფროსმა.

— მათრახი, მამა?... მთის ხალხი ბრიყვია, გაუზდელი, თუ ერთხელ ნება მიეცი, თავზედ წამოგაკისნდებიან. დაუმატა ქალ-პატონმა და გადისკა ხელცახოცი შუბლზედ, რომელზე-
დაც ოფელი წურწურით ჩამოსდიოდა.

— აი, ამასწინად, პატონო, დაიწყო ისეკ დიანბეგმა, — ხომ მოგეხსენებათ ხალხი ბეგრით შემასა ზიდავს, აძლევენ კვიტან-
ციებს, შემრე იმ კვიტანციებს. ხემთან წარმოადგენენ და მე უნ-
და მივიღო ფული ხალხის დასარიგებლად... მომივიდა კვი-
ტანციები, აღარ მახსოვს რამდენის საყენისა გახლდათ, მივი-
ღე ფული სამას სამოც-და-ხუთი თუმანი და ხალხს დაკური-
ბე...

— სულა? იკითხა გორჯასპიმ.

— დიად, შიშით შესედა დიანბეგმა. — ბოლოს წარმოიდგი-
ნეთ, ამიტუდენ: რომ სამას სამოც-და-ხუთი თუმანი კი არა,
შვიდას ოც-და-ათი თუმანი გვეგდებო!

— ბიჭოს! გაკვირვებით წამოიძახა გორჯასპიმ.

- სწორედ აგრე გასლდათ, თქვენმა სიცოცხლემ.
- საიდგანაო, რა ვიცითო?
- რა მოგასსენოთ!... ერთი მაგოდენა ფული კიდეც გპერ-
გებაო... გადაძევიდნენ და აღარ მომეშვნენ... «ნუ დაგკლუზავ-
თო, რად გინდათ ჩვენი ცოდვაო.»
- ცუდად მოქცეულხარო, გაიწვევტინა მებატონემ.
- დიანბეგი გაფითრდა და ენა-დაბმულმა ძლივს-ღა ამოი-
ღო სმა.
- რ-რ-რ-რგოგო?
- ისე, რომ ნახევარი მიგიცია!
- უცნაური კაცი ხარ! მას სულ ხომ არ მისცემდა? დაუმა-
ტა ცოლმა.
- ნახევარი კი არა, სულ მივეც განიანა...
- არა მაგას კი რად ანობ?... მე ხომ ვიცი, რამდენიც
გამოდის ფული... ჭეშმარიტად, რომ ცუდად მოქცეულხარ,
წარმოსთქვა გოგონასში.
- დიანბეგმა ჩაღუნა თავი, ტუჩებმა თრთოლა დაუწყო,
მთლად გაიწურა, დარწმუნდა, რომ დამალვა აღარა ხერხდებოდა:
- მას რა უნდა მექნა? წარმოსთქვა იმან.
- რა უნდა გექნა?... სულაც არ უნდა მიგეცა!
- დიანბეგი ერთბაშად გაცოცხლდა. ის სრულებით სხვა
საუბარს მოელოდა და ერთბაშად—დასე ბედს—რა სიტყვები
გაიგონა!
- სულაც არ უნდა მიმეცა? გაკვირვებით და მოცოცხლებით
იკითხა იმან.
- რასაკვირველია...
- ეგ როგორ შეიძლებოდა?! წამოსცდა დიანბეგს, რადგანაც
სხვა-და-სხვა მოაზრებამ თავ-დაუიწუებამდის მთიყუნა.

— ალბად შეიძლება, რომ ჩემი ქმარი გუებნებათ! შებღვირს ცოლმა.

დიანბეგმა იგრძნო, რომ სისულელე წამოიჭრა და ისეკ მოიკუნტა.

— აი როგორ... ჯერ არ უნდა გამოგვეცხადებინა, რომ ფული მოგივიდა... რამდენიც უნდა ეთხოვათ, შენ უნდა გუბასუხნა: «ჯერ არ მოსულა, მე რა გიყოთ, ხომ იცით რუსები არიან ჭ დღეს-ხვალა იციან-თქო...» მერე მოსწიინდებოდათ სიარული... მასუგან დაიბარებდი ერთს ათი-ოდე კაცს, ნაცვალს და მიღების ბარათს ხამოართმეგდი... მატარებდ ადგილი რა არის?

— როდი მომტეძენენ! ცოტა თვალის მალა აწევით და ხმის განკალით გაბედა დიანბეგმა.

— განა იმას ეტყობდი, რომ ეს ფულის მიღების ბარათია?... უნდა გეთქვა: ეს ბროტოგოლია ამა და ამ საქმესე, თუნდა ეტყობდი, რომ სახემწიფოდ მიწა უნდა გამოგივიდეს-თქო... იმათ ვითხვა არ იციან და რა მიწის სახელს გაიგონებდენ, მთელი სოფელიც კი სელს მოაწერდა, არამც თუ რამდენიმე კაცი.

— დიად, დიად...

— ნახეთ, რომ შესაძლებელი ყოფილა. ნიშნის მოგებით დაუმატა ცოლმა.

— ახა კნაფ გორჯასპისთანა ჭკუა მე ვინ მომცა? დაიმდახლა თავი დიანბეგმა, რომელსაც ისე შენანდა გლეხებისთვის მიტეძული სამას სამოც-და-ხუთი თუმანი და გულმა მწუხარებით დაუწყო ძეგრა-

— რა მომივიდა, რა მომივიდა! რაზედ დავიდუბე თავი! ჭეჭირობდა ისა ჭ იწეგლიდა თავის უტვირთო გოგონას. მთრთოლ-

კარე ხელმა რამდენჯერმე გაიწია თავში შემოსაკრავად, მაგრამ დიანბეგმა შეიკავა, რათა ამ გვარის საქციელით თავადისადმი ღირსეული პატივისცემა და ზრდილობა არ დაერღვია.

— აი ეგრე უნდა, ჩემო კარგო, თორემ ყოველთვის გარეკილი დარჩები!... ვინც იშოვის რასმე, მალეუბნის იმას აჭკვს პატივი, შეძწესა და მშველელსაც ის იშოვის, ვინც შენსავით მოიქცევა, იმას მალე ამოუსმენ ზანჩურს. ოო! შეძლება და ფული დიდი რამ არის... ფული სავზონსა ჭკავს... ურემი რომ ჭრიჭინს დაიწყებს, სავზონს ამოსცხებენ და გახუძდება, ვაი იმას ვისაც ღერძის გასახრებელი სავზონი ვერ უშოვნიან.

ამ დროს ბიჭი შემოვიდა, ყურში რაღაც წასხურხულა ბატონს, რომელიც წამოდგა და სახლში შევიდა.

— როცა მაგისტანსა საქმე გქონდეთ, ჩემს ქმარს უნდა ჭკითხამდეთ, დაიწყო ვენიამ, ცოტა სინუძის შეძგე და მოიწმინდა ჩამოშვებული ტუჩები, რომლის ნაზირებშიაც დორბლი მოსდგომოდა.

— ამის შეძგე უთქვენოდ საქმეს როგორღა დავიჭერ!

— ახა, რაზედ დაგარგეთ ისე უბრალოდ სამასი თუმანი?

— სამასს სამოც-და-ხუთი! ოხვრით გაუსწორა დიანბეგმა.

— წელან კარგად გითხრათ ჩემმა ქმარმა, ფული სავზონსა ჭკავსო...

— სწორედ, სწორედ, თქვენ ნუ მომიკვდებით!

— რა გენადვლებოდათ სამოცი თუმანი სავზად წასულიყო და სამასი თქვენ დაგრჩენოდათ?

— ასი წასულიყო, ჯანი გავარდნოდა— ორასი... დანარჩენი ხომ მე დამრჩებოდა!

— რას ბძანებთ? გააგრძელა ვენიამ.— გამოუცდებლობა ძნელია.

ისინი ამ ტკბილს საუბარში იყვნენ; ღირსეული ვენიანა

ანკებდა დიანბეკს, ჩჩეკას აძლეკდა და სიფთხილით აწწმუნებდა, რომ იმისი ქმარი ჭრიჭინა ლეჩია, რომელსაც საჰნის ამოცნება უნდა და ამის შემდეგ ფიჭვი ადარ უნდოდა, ყველაფერი რიგზედ წავიდოდა.

სანამ მჭადგებელი მაგალითებით ამტკიცებდა თავის საუბარს, და მოწაიყე განსაკუთრებულის ყურადღებით მოისმენდა იმის სიტყვებს, გორჯასპთან კაბინეთში შემოვიდა რაღი მთლად შეიარაღებული ყმაწვილი კაცი და მდბლად თავი დაუკრა.

— ბატონი ადლეგრძელოს ღმერთმა.

— გაგიმარჯოსთ, გაგიმარჯოსთ! რა გინდათ?

— შენი დლეგრძელობა.

— სხვა?

— აი რა, შენი ჭირიძე... ეს ფალიაშვილი გუგუაი გახლავთ.

— ჭო, მეჩე?

— ამას მეტად მოსწონს ერთი ქალი, იმის გატაცება უნდა შენი ჭირიძე და შენს დაუკითხავად ვერ გაუბენია.

— კარგი, კარგი, ცოტა ფიჭვის შემდეგ წარმოთქვა გორჯასპიმ. მეჩე ქალი რას ამბობს?

— იმ ქალს სახლში კაცი არავინა ჭყავს. ერთი ბებური სულაყუფული დედა-კაცია, ბებიათ იმ ქალისა და ის არ სჩადის, თორემ, რამდენჯერ ვითხოვეთ—იცრუა უცნობმა.

— თუ შენი წყალობა გვექნა, ჩვენ სხვა არ გვინდა-რა.

— წყალობა წყალობაა, მაგრამ თუ ქალი არ ისურვებს?

— ქალს ვილა ჭკითხავს შენაი ჭირიძე, უწინდელი დროს რამ ადარა, რომ თემობით გამოგვეკიდნენ?...

— მართალია, მაგრამ თუ ქალს არ უნდა, ძნელია.

— შენ რაი გაგიჭირდება, ხემწიფის სწორი კაცი ხარ! შენს სამსახურსაც არ შევირჩინებ,

— კაცები გყავსთ ვინმე? მოაბა მებატონე, რა სამსახურსედ ლაპარაკი ჩამოვარდა.

— გყავს შენი ჭირიძე. უზასუსა უცნობმა და უბისაკენ წაიღო ხელი.

გორჯასვიმ მსუნავად თვალი გაადევნა და რადგანაც იცოდა ამ მოძრაობის შედეგი რაც იქნებოდა, უფრო მხიარულად დაუმატა:

— მას სჯემე განაღბი უფიქროსი!— წადით და მოიტაცეთ, მისცა დასტური მებატონემ.

— მოვიტაცებთ, შენი ჭირიძე, მაგრამ შენი წყალობაც გვინდა. ამ სიტუკებთან ერთად უბიღვან ამოიღო ნაკუწში გამოგრული რაღაცა, გამოხსნა და მიართვა გორჯასვის.

— ეს რა არის? ღიმილით იკითხა იმან, თუმა ძალიან კარგად იცოდა, რაც იყო.

— შენი სამსახური, შენი ჭირიძე, შენი სამსახური... ცოტასათვის ნუ გაგვიწერები და კიდევ შენ ხელთ გახლავართ... კიდევ გემსახურებით.

— რადა სწუნდებოდით, რადა? მიცემული საჩქაროდ იჯობა გორჯასვიმ და დაუმატა:— განა უამისოდ კი არ შეგეწოდით.

— სულ შემწე ხარ და სულ მწყალობელი, შენი ჭირიძე!... ხვეს შენით უდგია სული, ღვთის მადლმა!... ცოტასათვის ბოდიშს კისდით, სულ ცხრა თემანი გახლავს და კიდევ გაგიწევთ სამსახურს.

— კარგი, კარგი... ხემს ბიჭებსაც გამოგაყოფებთ, დიანბეგიც აქ არის, იმის უზასებიტ წაიყვანეთ და მაგას კი მე თითონ მოკლავარაკები.

— შენი წყალობა მოგვცა ღმერთმა, ჩვენც არ დაგვარგავთ სიკეთეს.

ამითი გაათავეს ლაშარაჟი და მკითხველმა კი თავიდგანკე შეიტყო, რომ «ცოკო» ამ ხალხმა მოიტაცა.

III

გუგუა იყო შეძლებულის კაცის შვილი და მამასადაძე რადენადმე სსკებთან შედარებით განებზრებული; ლამაზი, მოხდენილი, გულ-კეთილი გუგუა მთის ხალხის ჩვეულებასეუდ აზღებოდა. მთელი საღამოები და უქმი დღეები მამა-ბიძანი უმბობდენ მთის ხალხის წარსულს ცხოვრებას, იმათ ხასიათსა და ჩვეულებასეუდ, თემის პირის სიმაგრესეუდ და ლაღატის სისამაგლესეუდ. მაგის გარეც, იმის აღზრდასეუდ დიდი მოქმედება ჭჭონდა თემის ყრილობას, იმათს გადაწვევტილებას ჭ სსკვაგვარს სახალხო ყრილობას, რომელსეუდაც სათემოდ ლაშარაგობდენ საერთო საქმესეუდ, ხალხის ბედ-იღბალსეუდ. მართალია, გუგუას დროს ხალხსეუდ ზრუნვა გადავიდა თვითეულს პირსეუდ, რომელიც უმაღლესის მთავრობისგან ინიშნებოდა; მართალია, სახალხო ყრილობა თან-და-თან უფრო იშვიათად ხდებოდა და ჭჭარგავდა თავის ფერს და ხალხსეუდაც ისეთი მოქმედება კვლარ ექნებოდა, როგორც ადრე, მაგრამ გუგუას ხასიათსეუდ მაინც დიდი შთაბეჭდილება იქონია.

გუგუა ადრე დაობდა; დარჩა მარტო მოხუცის დედის ხელში და როგორც უპატრონოს, ნაცვლებმა და იასაულებმა ძალა მიაყარეს. ამ გვარი ცხოვრება კი იმისთვის ახალი სკოლა იყო, რომელმაც თავის ხასიათი დაადო. ის შეეჩვია სვეწ-

ნას, მიფერებს, რათა თავიდან აეცდინა მეტის-მეტად უღმერთო და უსამართლო მუშაობა. ცოტა ხანს შემდეგ მოუნდა ცხვრის პატრონობა, რადგანაც იმათ მწუემსს, რომელსაც ცხვარი ჰყავდა დასიარებელი, ვადა გაუვიდა.

მეტყვარობაში შეეჩვია სიფთხილეს, ვაჟ-კაცობას ჭ ამხანაგისთვის თავის გადადებას, რადგანაც უამისოდ მეტყვარის ცხოვრება შეუძლებელია; იმათ საერთო ინტერესი, აუცილებელი ერთმანერთის მიშველება იქამდის აერთებს, რომ ღალატი და ამხანაგებისთვის თავის შენახება შეუძლებელი ხდება, რადგანაც მუდამ სხვის ადგილებში მხეტებელნი მართო საერთო ძალით ჭ ერთ-პირობით იცვამენ თავს და უამისოდ გაცალკეებულნი შეიქნებოდნენ სხვა-და-სხვა გვარის ძალის დამტანის ხალხის მსხვერპლად.

თავის მეტყვარობაში გუგუას აგონდებოდა ის უსამართლობა და ძალა, რომლითაც თავის სიობლეში ისე აწვალბდა მოხელე ხალხი, აგონდებოდა თავისი დედა, რომელიც არა ერთხელ ატირებულა მღუღარე ცრემლით იმ ხალხის უსამართლობით და გული ეძვრებოდა და ნელ-ნელა ხდებოდა იმათ მტრად. ის გარეკავდა ცხვარს-სამოვარზედ, მთელი დღე მართო დასტრიალებდა თავს და ამ გვარი სიმართლე ვი ყოველთვის ამუშავებს კაცის გონებას. ამ გონების მუშაობაში, თავში იბეჭდება ის გადაწყვეტილება, რომელიც იმისმა ჭკუამ გამოიკვლია, და ამ გვარს გამოკვლევასუდ არა მცირედი მოქმედება ჭჭონია წარსულს ცხოვრებას, წარსულს შთაბეჭდილებას. ერთს ზათხულის დღეს, გუგუა მოვიდა თავის სოფელში, რათა ხატში წაეყვანა «ღოლის თავი»*), რომელიც მწუემსებს საზოგადოდ თავის ხატისთვისა ჭყავთ გადადებული.

*) პირველი მამალი ბატკანი.

ის მოიწოთ, მოიკაზმა, გაურობა ბატკანი მწყემისს, რომელსაც ხატში უნდა მიერეკა იმ სოფლის ბატკნები და თითონაც გაუდგა მთას, სადაც ნადირობით აპირობდა სალოცავად გილს გასკლას.

გუგუა გავიდა ნარინის ჩონჩხებში სწორედ იმ დროს, როდესაც ამაყად ამართულს გათეთრებულს უინვარს მზის უკანასკნელი სხივების გვირგვინი დაეგა ღ თავის სიმაღლიდგან სიამაყით გადმოსტყეროდა გამსცეცებულს თერგს. თერგიც ათას ნანჩქარებს ისროდა ჭვიდგან ქვასედ, ქაფდებოდა, იგვრებოდა ბურთსავით, განიხეოდა წვრილს ნამად და გამაცოცხლებულს ფარდასტად ედებოდა უნოსიერს ხაკერდის მსგავსს ნაზის ფერადით ატრელებულს ბალახიანს ველებს, — გაჭქონდა რაღაცა მუდიდური, თითქოს ერთ-ხმად გადაქცეული გრიალი; რომელიც ხან ამაღლდებოდა და ემსგავსებოდა გამძვინვარებულის ღომის ხმას, ხან შეუვარებულის ნაზ ხურჩულად გადაიქცეოდა, იმისდაგვარად თუ ქარი საიდგან და რა ძალით დაჭბურავდა, რა რფუად დატრიალდებოდა ხვეულს და უსწორ-მასწორრო მთებში. ეს იყო რაღაც ამაყი, მუდიდური ხმა, გათამამებული ღრიალი, ღრიალი, რომელშიაც გამოისმოდა ათას-გვარი დამყავებული და გულის აღმძრავი ნაზი ხმები.

გუგუა დაყრდობილი თავის თოფსედ, მოხიბლული მშვენიერის სურათებით და ნეტარების აღმძვრელის ხმებით, გაჭყურებდა მთებს, სტკებებოდა და ნაზს, მარტო მთის სალხისაგან ხაკრძნობს, ნებიერებს ეძლეოდა.

ის ამ გატაცებაში იყო, როდესაც ცის ტატნობაზედ, ერთ ფიწალო კლდის წვერზედ, გამოჩნდა «ხარ-ლადი» *), რომე-

*) ხარლადი — რამდენიმე წლის მამალი ღიხვი.

ლიც იქამდის გადმოიზნიქა კლდეზედ, რომ კაცი იფიქრებდა—
გადმოკარდნას აპირებსო; მაგრამ ჰატიოსანი პირუტყვი, თით-
ქოს ერთბაშად გაქვავებული დარჩა და შუბლი მიუშვირა გამაგ-
მაგრილებელს ნიავს. შუენკევარ თვალს ის უეჭველია ქვისგან
გამოკვეთილი ეგონებოდა, ისე გაუნძრევლად და გადმოხრილი
იდგა. ცოტა სანს შემდეგ წინარად გაიქნია თავი, გადასტა მე-
ორე კლდის კინწიროზედ და ხელის-გულის ოდენა ადგილზედ
ათხივე ფეხი ერთად მიტანილი შესდგა. იქიდგან გადმოხტა
მესამეზედ, მეოთხეზედ და ამ გვარად დაიწყო ვარჯიშობა იმ
ძარტო შესახდათაც გულის გამხეთქს კლდეებზედ, თითქოს
უნდოდა ეჩვენებინა თავის სიმარტო და ფეხის ძარტვების სი-
მაგრე.

გუგუა გასტყეროდა და მოელოდა, რომ სათოფედ მოახ-
ლოვდებოდა, მაგრამ ხარ-ლადი იმ ადგილს არა შორდებოდა.
მოხვეე წამოდგა, მოეუარა მთას და მალვით სათაური ისე წა-
მოუარა, რომ ან ჯისვს არ დაენახა, ან ქარს სუნი არ მიუყა-
რა იმისგან. მონადირე გადაწვა კლდეზედ და ისეკ დაინახა ჯის-
ვი, რომელსაც ვარჯიში მოსწყენოდა, გასულიყო კლდის ნა-
პირად ამოედო სამი ფეხი ქვეშ, მეოთხე კი პირდაპირ გაეშვი-
რა და ისე დაწოლილიყო. ნისლი, რომელიც წინარად მოცუ-
რამდა მთის წვერზედ, მიასლოვდა ჯისვს და ნახევრად გახვი-
ა შიგ. პირუტყვს ეტყობოდა, რომ იმას ასიამოვნებდა გრილი,
ნოტიო ნიავი, რომელიც ნისლის აუცილებელი თანამგზავრია
და ამის გამო სიამოვნებით აწვდიდა კისერს და აკებებდა თავს
მომავალს ნისლს. გუგუამ გადუშვირა თოფი, მაგრამ შენანდა
პირუტყვი, რადგანაც არ უნდოდა სიამოვნება მოეკლო იმის-
თვის. მაგრამ დაჭურა ქარმა და თეთრის გაპენტილის ბამბასა-
ვით ნისლი საჩქაროდ წამოვიდა, მოხვეეს შეეშინდა, რომ ნის-

ლი ჯიხვის არ გადაჭყობოდა და იმისთანა ხარ-ლადი ხელიდ-
გან არ გამოეცალა. გავწდა თოფი, შეხტა ჯიხვი და რამდენ-
ჯერმე გადატრიალდა ჭერში, გადმოვარდა კლდეზედ და ჩაიჭე-
და ქვების შუა ხეში.

— კვლავ უფრო! შემოესმა გუგუას, რომელმაც მოიხედა ზე
შორი-ახლო დანახა ყაზახი ჰაკლია.

— გამარჯვება ჰაკლია! მხიარულად დაუძახა გუგუამ, რომ-
ელმაც გასროლის შემდეგ თოფს წმენდა დაუწყო.

— ძალუამ ჯიხვი მოჭკალა!... მეც მაგას ეპატიობოდი, მაგ-
რამ დემეტრე შენ მოგცა. უთხრა ახლად მოსულმა.

— ჩემი თოფი ყირიმია, შვიდ ღარიანი. ამყად უპასუხა
გუგუამ.

— თოფიც კარგი გქონია და თვალიც მარჯვე, ღთის მად-
ღმა!...

ჰაკლიამ და გუგუამ დააწყეს თოფები, გაიკეთეს წრიაპე-
ბი, რადგანაც ჯიხვთან ჩასასვლელი გზა მეტად ძნელი იყო
და ზამთრიდგან დაჩენილი ყინულიცა ჭქონდათ გასავლელი.
აიღეს ჯოხები და ზედ დახვეწით, ჩქარის სიწილით ჩაიარეს
ისეთი ადგილი, რომელიც ამ ადგილებს შეუჩვევარს კაცს გა-
უსვლელად ეჩვენებოდა.

ჰაკლიამ წამოიკიდა ნადირი და ორნივე თავის თოფებთან
ამოვიდნენ; იქ მოაგროეს გამხმარი ბალახი ზე ტყეხლი მოუვიდეს,
რათა იმის შუქზედ ხალხს გაეგოთ, რომ მოხადირებს ხარ-ლად-
ი მოუკლავს და ეს კი სსახელო იყო, რადგანაც ხარ-ლადე-
ბი ისეთს მთის წვერებში დადიან, სადაც ყველა მთის კაციც
ვერ შეჭბევას. მოხადირებმა დაისვენეს რაოდენსამე ხანს, შე-
ქანქლეს გულ-ღვიძლის მწვადები და გასწიეს სატობას. ჯიხვი
ისევ ჰაკლიას ეკიდა, რადგანაც იქაურ მოხადირეთა ჩვეულ-

ბით, იმასაც ნანადირეკში წილი უნდა ჰქონოდა, როგორც ნადირობის დროს შეხვედრილს. იმათ გადაიარეს რამდენიმე ქელი და გავიდნენ ერთს ვაკე მთაზედ, რომლის ერთს მხარეზედ, ამართულიყო პატარა გორაკი და ამასეუდ აქმენებინათ უბრალო ჭაჭების გალავანი და შუაში პატარა ნიში «წვერის სპარსანგელაზის» სასელობაზედ. გალავნის იქიდვან გადმოჩანდა დროშები, რომელთაც მსუბუქი ნიაკი აფრიალებდა. ვაკეზედ მოჩანდა მრავალი ხალხი, სხვა-და-სხვა ფერს ტანისამოსში. ერთს ადგილს შეყრილიყო ყმაწვილი ხალხი და გაემართა ტაშ-ფანდურა, მეორე ადგილს დაებათ ფერხული და ასე ატარებდნენ დროს. ზოგიერთებს მიჰყვანდათ ნიშთან ბატენები, იქ ჰკლამდნენ დეკანოზები, დაამწყვლობებდნენ, ღმერთს შეაკედრებდნენ პატრონს და სისხლში ამოკლებულის სითითთ ჯვარს გაუკეთებდნენ შუბლზედ. მერე პატრონები დააკლებდნენ საკლავს ხელს და რბოლით ჩაათრეკდნენ საარაყუ ქვაბთან, სადაც მლოცველთათვის საერთოდ სადილი მზადდებოდა.

გუგუას და პავლიას თვალი შეჭკრეს და უფრო ყმაწვილი ბიჭები იმათაკენ ძახილით გაიჭყნენ:

— მონადირენი, მონადირენი! ხარ-ლადი მოუკლავსთ! და რა მიუახლოვდებოდნენ, შესძახებდნენ: — კვლავ უფრო! ისინი მივიდნენ ერთს ადგილს, მონახეს თავიანთი ბინა, ჩამოხსნეს პავლიას ჯიხვი, რომელსაც მოსჭრეს რქები და ხატს ხეწინთა და მუხლის ყრით მიართვეს. მერე გამოვიდნენ მოთამაშეები და დაუწყეს ყურება.

— შეხედე-ლა, შეხედე. წაჭკრა მკლავი პავლიამ თავის ამხანაგს.

— რაია? იკითხა გუგუამ.

— თოლუბი სადა გაქვს? ზაიკვირვა ზირკელმა და დაუმატა:

— ციკოს ვერ ჭხედავ?

— აბა სადაა, სადა? რითხა გუგუშა-და გულმა ძალხედ ძვე-
რს დაუწყო.

იმას არ ენახა ციკო, მაგრამ იმდენჯერ გაეგონა იმისი ქე-
ბა, იმასედ ლაპარაკი, სიძლერა, რომ როგორც მომეტებულს
წილს მოხვევთ უმაწვილ-გაცობას, იმასაც ნეტარებად მიანხდა-
ციკოს დანახვა, იმისი გაღიძება და შესედავა.

— აგერ, გაუშვირა ხელი ზაკლიამ.

გუგუშამ შესედა და გაშტურებული დაჩხა იმას თვალ-წინ
წარმოუდგა ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლის ქალი, რომელიც თამა-
შობდა ერთს უმაწვილ ბიჭთან. ციკო თამაშობდა ზაკუშურის თავ-
დავიწყებით და აშკარად ეტყობოდა, რომ მთელი იმის არსე-
ბა ამ წუთის სიამოვნებას შეეპყრო. ციკო დარბოდა, ეცლებოდა
თავისთან მოთამაშეს, შესედავდა გვერდზე და გაუძვროდა
ძვლავებ ქვეშ, რათა გაშორებული შემდგარიყო და იჭიდგან წყნა-
რის გრანდით სავსე მოძრაობით გაეჭავებინა, აელეკებინა. ის
გარბოდა კაცი მიზღვედა, გზას უკრავდა, ყოველის ღონისძიე-
ბით ცდილობდა თამაში შეეშალა ქალისთვის და მოულოდნე-
ლად წინ დახვედრით დაემორჩილებინა ცქვიტი გოგო, მაგრამ
ციკო განთქმული მოთამაშე იყო, იმისი ხელში ჩაგდება აგრე
ადვილი არ იყო. ორნივე ცდილობდნენ მოეალათ ერთმანერთი,
მაგრამ თითქოს განგებ გასაჯობებლად გამოჩნეულნი ვერც-
ერთი ვერა სჯობნიდა; ვინ იცის რამდენს ხანს გაგრძელდე-
ბოდა ეს თამაში, თუ ერთბაშად ერთის მხრიდან უგერილი არ
მოხშენოდათ და არ გაეგონათ:

— ქადაგი, ქადაგი ავარდა!

ხალხი გაიქცა იმ ადგილისკენ სადაც ერთი შუა-ხნის კა-

ცი დახრქილი უჭირათ რამდენსამე ქუდ-მოხდილს კაცს, რომელიც ღმერთს ესპეწებოდენ, რომ შეიბრალოს ავარდნილი ქადაგი და ათქმევენოს-სა სურდა ამ ხალხისგან დიდებულს «წვერის-სპარს-ანგელოზს.» ამ კაცებს მაგრად უჭირათ ქადაგი, რადგანაც ის აწყობდა აქეთ-იქით, შეუწყალებლივ სტემა მუხლის კვერებს დედა-მიწას და შესამჩქუნებელის ხმით გაჭკიოდა: — მე ვარ წვერის სპარს-ანგელოზი, მე ვარ წვეჭკიდარის სპარს-ანგელოზი!... დაჭკარკეთ სარწმუნოება განა?... მინდოდა ცეცხლი გადმომეგდო, მაგრამ წმინდა «გივარგი» ჩაგვიდგა შუა! წმინდა გივარგი ჩაგვიდგა შუა!..» შეშინებულმა ხალხმა არ იცოდა რაზედა წყობდა «სპარს-ანგელოზი» და ამისთვის ყველამ ქუდები მოიხადა, ყველანი დაეცნენ მუხლებზედ და დახრქილნი წმინდა «გივარგის» ეკედრებოდენ, რომ შეიბრალოს და დაიხსნას სპარს-ანგელოზის რისხვისგან.

ციკოც სხვათა შორის მოსულიყო აქ და დახრქილი შეჭყურებდა ქადაგს. როდესაც ივრძნო, რომ ხელი კილამაც წაჭკრა. იმან მოიხედა უკან და დაინახა გუგუა, რომელსაც იმის უკან დაეხრქნა.

— ბედ-შაო, ხელს რას იკვრევენები? შებღვირა და შებურღუნა ციკომ.

— აქეთ მოიხედე, ქალისი? რას უტქერ მაგას! უპასუხა გუგუამ და ჩაუცინა.

— რაი გადრეჯებს?

— მინარჩიან და ისა.

— მინარჩიან და ისა! დადრეჯით გაუკირცხლა ციკომ და დაუმატა: — რაი გახარებს?

— შენი ნახვა, ცხო რაი?

ქალმა კიდევ შეზღვირა და ისევ ქადაგს დაუწყო უფრო და გუგუას კი გაშტურებით უფურცელად იმას.

— ქალაუ! კიდევ წაჭკრა ხელი გუგუამ.

— დამესსენ, ზგრემც დაგებრმება თოლას!

— ლთის მადლმა, რომ მე შენ აღარ მოგეშვები!

— სანამც გიკვნიას.

— ხეში უნდა იქნა.

— მაგას ნახამ, უზასუსა ქალმა, წამოდგა და სხვეს გაერია.

გუგუამ გახედა ქალს და მთლად აურყოლდა. შეჭკრა მიმავალს თვალი და იგრძნო, რომ იმისი მოშორება შეუძლებელი ხდება. გადაწყვიტა, რომ ბედს იმისთვის დაუწერია ეს ქალი და სიკვდილადაც რომ დაუჯდეს, თავს აღარ დაანებებდა. ის ამ ფიქრებში იყო, როდესაც ხელი წაჭკრა ჰავლიამ და ხარხარით უთხრა:

— რაი?.. თუ არ მოგედო?

— მომედო ლთის მადლმა და ძალზეც მომედო!

— კარგია განა?

— ოჰ! მეტი კელარა უზასუსა-რა გუგუამ და ჩაჭკიდა თავი.

ამ დღიდან დაიწყო გუგუას მოუსვენებელი მდგომარეობა და ჰავლია კი ყოველის ღონისძიებით ცდილობდა გაესურებინა აღძრული გრძნობა. ერთს დღეს გუგუა დაღონებული და მწარედ შეწუსებული იჯდა დუქნის კარებთან და კლავდა ბიჭს მარჩილი გამოცანა, რომელიც საქონლისთვის მთაში უნდა წაეღო.

— რას დაღონებულხარ, გონჯო? შეკხუმიან ჰავლია, რომელიც იქ მივიდა.

— რაი ვქნა, აბა? მსრების აწევით უზასუსა გუგუამ და შეიწვია დუქანში. ჰავლია როგორც ყანახი, მექთანდ სმასა და ჰამას

დახვეული, სიამოვნებით შეჭყვას და დაიწყეს სმა. სტაქანი მოჭყვას სტაქანს, ჩარქა ჩარქას, ორნივე შეწითლდნენ, ორნივე შესარჩხლდნენ. ღვინის ძალამ ორთავს ენა გაუხსნა, ორთავს მოაწადინა რაღაცა ვაჟ-კატობის სასკელის გამოჩენა და ამის შემდეგ პირველი ახრი იყო ციკოს მოტაცება. ისინი გამოვიდნენ, იმორკეს ორიოდუ ამხანაგი და გასწიეს გუგუას სახლში, სადაც ზურის ჭამაზე და ქეიფში გარდასწყვიტეს ეს განზრახვა ეს-რულუბინათ.

IV

გუგუამ მოტაცებული ქალი ამკარად და დაუძალაზად გად-ატარა მთელი სოფელი, მიიყვანა თავის სახლში და იქ კომ-კში შეიყვანა, სადაც ჩაიკეტა კარები.

ციკომ, რომელსაც პირველსავე შემთხვევასზედ გული შე-მოჭყროდა, რომელსაც გონს მოვიდა, სანთლის შექსედ გაარ-ჩია, რომ ის იწვა ჩაღაზედ და გუგუა ეაღერსებოდა.

პირველი გრძნობა; რომელმაც გულში გაუჩინა, იყო წარმოუთქმელი ზისდი, ამ ძალ-დატანებისგან აღძრული.

ის წამოვარდა იგებზედ და შეშინებული მიიკუნჭა კედელ-თან.

გუგუა მხიარულის და მოღიმარის სახით წავიდა იმის-კენ.

- არ მომკარო! შეჭყვირა ციკომ.
- ჩაილა არ მოკეკარო, ჩემი ხარ, ჩემო ყველავე, ჩემი!
- ჩაისთვი ვიქნები შენი?... მე შენ არ მიყვარხარ.
- ჩაისთვი, ჩაი დამიძაგებია?

— იმისთვის, რომ გონჯი ხარ.

— ქალაუ! ჩემი დღენი შენთვის დამილეკვია, შენთვის ჩამოკმდნარკარ და ღთის მადლმა თავსაც აღარ დაგანებებ.

— რაი გინდა ჩემგან, რაი?..

— შენი სიუყარული.

— «დაგობრმა თოლი!»

— შემიუყარე, ნუ მლეკ.

— «არაუ»!

— ერთი მანც მკოცე.

— «არაუ, არაუ!»

— მამ თუ არა და ძალად გაკოცებ, უთხრამ გუგუ და მოხვია ხელები.

ციკოს გულმა დაუწყო ცახცახი და თავის თავი დაღუპულად ჩასთვალა.

— აჭუ! მამის მეტი კაცობა აღარ გაჭეს?.. რაი სასელის ქალის ძალადობა.

გუგუას შერცხვა და ხელები უნებურად ჩამოუცვივდა.

— მამ შემიუყარებ? ცოტა სიჩუმის შემდეგ ჰკითხა იმან.

ციკოს თავში გაუელვა აზრმა, რომ აჭემამკობის მეტი არა გამოდგებოდა-რა და ამისთვის უზასუნა:

— აბა რაი ვიცი!.. მამვალე-და. ამ დროს პირველად შესედა ქალმა გუგუას თვალეში და გაყარულდა.

იმის თვალეშიდგან გამოკრთა რაღაცა უხილავი ცეცხლი, რომელმაც ერთბაშად მოხილვა ციკო, ააყარულა, სიტუვა გაუწვიტა პირში. გუგუამაც იგრძნო, თუმიცა გამოურკვევლად, ეს ძალა და ამკარად ამჩნევდა რომ რაღაც ცვლილება ხდებოდა იმის გულში. ციკოს სიტუეებმა თავ-ბრუ დახვიეს გუგუას, თვალთ დაუხილეს და იმედმა სასიამოვნოდ «ციკლივი» დაუწყო.

— მაშ რომ არ გაწვალა, შემიყვარებ? წყნარად და გულის
ცემით წარმოსთქვა იმან.

— რაი ვიცი, თანდალენით უზასუსა ქალმა.

— ციკო! ყური მომიგდე... მე შენ კვრე მიყვარხარ, კვრე,
რომ თუ გაჭირდა, შენც მოგვლავ, თავსაც მოვიკვლავ და შენ
კი აღარავის დაგანებებ... მე შენი ძალდატანება არ მინდა,
მიყვარხარ, მეზრალეები ვიდეც, გამოგიტაცე და ესლა შენმა სი-
ტუკებმა იმედი მომცეს. მე მინდა შენც გიყვარდე და ამაღ და-
ვიცდი... ეს იცოდე აქედგან-კი არსად გაგიშვებ... როცა შეგი-
ყვარდე, მითხროდე.

— ავრე, ცახტახით უზასუსა ქალმა.

ამის შემდეგ გამოსასვლელად გამობრუნდა გუგუა და ციკომ
თავისუფლად ამოისუნთქა, მაგრამ კაცმა რა კარს მიაღწია,
გამობრუნდა ისევ, წარმოდგა რამდენიმე ნახიჯი და შედგა,

— ქალაუ, ერთი კოცნაი რაი გაგიხდა? - ერთი მაკოცე.

— არა, არა, დღეს არა!

გუგუამ ხელი ჩაიჭნია, გამობრუნდა და გამოვიდა. გა-
რედ.

საკვირველი საქმე შეემთხვა ამ დროს ციკოს გულს...
როდესაც გუგუა გამოდიოდა, ყოველი იმის ფეხის გადადგმა
რადცა უცნაურის მღელვარებით ასურებდა იმის დარჩენას, ეს
სურვილი თანდათან ემატებოდა და როდესაც კარები გარედგან
გადარჩხა, ქალი იმ მდგომარეობაშიდინ მივიდა, რომ კინაღამ
დაიყვირა:

— დაბრუნდი, მე შენი ვარ!

ციკომ თავი შეიკავა, შესდგა რადენიმე ხანი და გაშე-
რილი ხელები ისე დარჩა. ცოტა ხნის შემდეგ, წყნარად გა-
დაისვა შუბლზედ ხელი, წყნარად ჩამოეყარდა ეს ხელი და

წენარადვე ჩაიკეტა იმავე ადგილას, რომელზედაც იდგა. რაოდენიმე ხანი ისე გასტერებული იჯდა, მერე მოერია თვალებში ცრემლი, გადმოეკიდა ქუთუთოზედ, გადმოვარდა მარგალიტსავით ერთი ცრემლი, მერე, იმას მოჰყვა მესამე, მეოთხე და ქაღმა დაიწყო ტირილი.

ისა სტირლად ცხარედ, გადმოსდიოდა მშვენიერ თვალთაგან ნაკადულად ცრემლები, მაგრამ, რომ გვეითხნათ რისთვის სტირლდა, აწუხებდა, თუ ამშვიდებდა ეს ცრემლები, თითონაც ვერ გიპასუხებდათ.

ეს იყო ნამი უმაწვილის ქალის გულში პირველად აღძრულის გრძნობისა, რომელიც ამღელვარებს გულს და კი არ ატყობინებს რა მოსდის, რა ემართება, რისთვის აქცევს ასე და სხვა რიგად არა?

ციკომ ნახა უმაწვილი კაცი, მშვენიერი, წამოსადგო, რომელიც აშკარად თავ-განწირულებამდის მისუღიყო, რომელიც თავს არ იზოგავდა იმისთვის; ნახა რომ ძალ-დატანებით გაუპატიურება არ ისურვა და სიევარულს-გი აქამდის მიეყვანა რომ კიდევ მოეტანა. როგორც გინდათ სთქვით, ეს ყველა, მთის ქალის შესვლადღებთ, ღირსება იყო. მეძრე შესვდა იმის თვალებს და ამ თვალებიდან რაღაცა უხილავი ძალა გამოჰქროთა. რომელმაც იმისვე უნებლიედ დაიმონავა, დაიმორჩილა და ნეტარების ურიანტელი დაუტარა სხეულში. ამისთვისაც პირველი გრძნობა ისე ჩქარა, ერთბაშად შეიცვალა მერე სრულებით მოპირდაპირე გრძნობით.

ციკო გაიტაცა გუგუაზედ ფიქრმა და აშკარად წარმოუდგა იმისი სახე თვალ-წინ.

ეხლა ის ციკოსთვის ლამაზიც იყო, მარდიც, მშვენიერიც; იმის თვალების შესადარი თვალები აღარ დაიბადებოდა, იმის

ტუჩებისთანა ტუჩები აღარ გახნდებოდა. ერთის სიტყვით ციკოს გული მოუთმენლად ელდა იმის მოსკლას.

V

კარგად მონათდა, როდესაც «შავთვალს» წინამძღოლობით მთელი სოფელი ჩამოვიდა ლუდუშაურის კარებთან და იქ შეგროვდა ერთი ჰატარა მოედანზედ, სადაც ლაშარაკი და ხმაურობა ასტეხეს.

ყველასზედ მომეტებულად ყვიროდა «შავთვალს», რომელმაც სიმწარით აღარ იცოდა რა ექნა.

ამ სოფლის კაცი, ქალი თუ დედაკაცი, არა ჩვეულებრივის შემთხვევით გაკვირვებულნი, მოწოდენ და გროვდებოდენ ხალხის გარშემო.

— რა ანბავია, რაი მოხდა? ჰკითხამდენ ერთმანერთს.

— რაი-ღა რაი ანბავია, ხალხანთ ქალი მოგკოტაცეს! დღეს ან ჩვენ უნდა გავწყდეთ, ან ისინი.

ჩამოვიდა უფროსი ხალხი, გამართეს მოტიქელობა, დაუწყეს ხალხს მშვიდება და მოკეთებმა მიიწვიეს მოკეთებები.

იმათ ძალიან კარგად იცოდნენ, რომ თუ ჩხუბი მოხდებოდა, ორი სოფელი ერთმანეთს შეაწყდებოდა და ამის შემდეგ კი არა ერთის დედა ატირდებოდა. ამის გამე ყოველის დონის-ძიებით ცდილობდენ აღელებულის ხალხის დაშოშმანებას. მაგრამ «შავთვალს» თავ-გადაღებული საქციელი ყველას აფთხილებდა და აღაგიდამ ფეხს არ აცვლეკინებდა.

მოიჭრა გულგასეთქილი დიანბევიც, რომელიც ტკბილის ძილიდგან გამოაღვიძეს და შეატყობინეს, რომ მთელი სოფე-

ლი ფხვლზე შეიარაღებული ჩამოსულა და ღუდუშაურიანთ გა-
რებთან შეყრილა.

— რა ანბავია, რა არის? იკითხა იმან მოსკლის უმაღ-

— რაილა რა ანბავია! მივარდა «შავთვალა» — უსამართლოება,
ჭკუენის დაქტევა, ძალა!.. ცხო რაილა ანბავი უნდა იყო, აგრემც
უკუღმართ გაუბრუნდებათ სიცოცხლე!

— გამაგებინე რას ანბობ?

— წუხელის ქალი მომტაცეს!.. შემომივრვივდენ ერთ ჭკრივ-
ოსკის, უპატრონო დედაგაცს და ქალი გამიწილეს, იმ ზირ-
ჭუშებმა და სახლ-გარ ამოსაცვივნებმა... ნუ მისცეს კუთალი
ფუტეკმა მამამ ჩემის ცოდვით!

— კან მოგტაცა, რას ანბობ?

— ღუდუშაურიანთ და შენა!.. სხვას ვინ შეეძლო, ვინ გა-
ბედავდა?

— როგორ თუ მე?

— შენი ზირჭკუ-დასამხობი ფასახები და ღუდუშაურიანთ
ჭატები იყვნენ ჩემი ნამუსის ამხდელნი.

— კარგი, კარგი ნუ იწყევლები!

დაიხუგმა დაუძახა ფასახებს, იკითხა და გაიგო რომ
ზაღიანთ ბიჭს გუგუას მოუტაცნია ქალი, ესდა ცისეშია გამა-
გრებულა და არავისა ნებდება.

— დაიჭირეთ, მოიყვანეთ აქ! უბრძანა დაიმბეგმა, თუმცა
დარწმუნებული იყო, რომ ამ ბრძანებას ვერავინ შესარულდება.

— როგორ დავიჭირეთ, შენიჭირიმე, რომ კაცს არ იკარებს.

— როგორ თუ არ იკარებს!.. ესლავ ცოცხალი თუ მკვდა-
რი აქ მომკვარეთ!

— ცისეში არის, შენიჭირიმე და საით მიუდგეთ? თოფი
იმას არ მიკატება და სძალი.

დიანბუკმა გაიარ-გამოიარა და მიუბრუნდა მოხუცს.
— ხომ გაიგონე? შენის ქაღისთვის ვაქცებს ხომ არ შეეპასოვ?

— ჭაი, ჭაი, რომ უნდა შეასოვო!.. მას რის მოსამართლე ხარ?

— კარგია, ბევრს ხე ღაზარაკობ!

— თუ უფროსობის თავი არა გაქვს, თავი მანც დაგვანებე.
თუ გეშინიან ჩვენ გვითხარ და ჩვენ თითონ გაგუსწორდებით.

— გიბძანებ, რომ ესლავ განუძდე.

— რაისთვი გავხუძდე, სამართალს ვითხოვ.

— მომამოკრეთ ეს დედა-კაცი, ბძანა დიანბუკმა, მაგრამ ხელი
არავინ გასძრას.

— ჭრთამი მოგიტანეს, და იმად თუ მითხოვ?.. ეგაა განა
თქვენი სამართალი?.. წავიდეთ, ხალხო, გავწუდეთ!

დიანბუგი მზად იყო შუაზედ გაეგლიჯა დედაკაცი, მაგრამ ხალ-
ხი შემოესვია ყვირილით:

— გავწუდეთ, გავწუდეთ.

დიანბუგი შეშინდა და გონება დაეკარგა; აღარ იცოდა რა
ქნა და რითი დაემშვიდებინა ხალხი, როდესაც ამ გაჭირვები-
დგან გამოიყვანა მოულოდნელმა შემთხვევამ.

— ხე გაშიწურები, შენიჭირიძე, ერთი სიტყვა უნდა მოგა-
ხსენო! ქუდის მოხდით და დაბლად თავის დაკვრით უთხარ
ერთმა მოხუცმა სოფელელმა.

— სთქვი.

— თუ ქალი თითონ წამოჭყვას, რას ემართლებით? ადამიან
და წესი... მთის ხალხში თუ ქალი თითონ წაჭყვას, ცხრა-კაცი
გარ გაეკრვის მაგ საჭმეში... არა, სოფელი? მიუბრუნდა სოფელე-
ლებს მოხუცი.

— ჭაი, ჭაი რომ ეგერა! იყო საერთო ჰასუსი.

— მას მივგზავნათ კაცები, შევიტყუოთ, თუ ქალი ხეობთ

გამოჭყლია, გუგუია ბრალდებული არ არის და თუ არა—მაშინ ცხლად... სანამ არ გაკრებთ, რაისთვი უნდა შევეხდეთ ერთერთს?

— ძალიან კარგი! მოიწონა ყველამ.

— გოჩიაუ! მიუბრუნდა «შავთვალა» მოლაპარაკებამ. — შენი სიტყვა ღთის სიტყვაა, ღთის მადლმა, მაგრამ ქალი რომ დააშინონ, რაიც უნდა იმას ათქმევენებენ... მომცენ ჩემი ქალი, წამოვიდეს, დამშვიდებულს კვითხამ და თუ გუგუია ინდომა, გაძლევ ღმერთს თავდებად, მე იმას არ გამოკსწირო.

— ეგეტ მართალია, ეგეტ ღთის სიტყვაა, უპასუხა გოჩიამ და დაუმატა:

— «შავთვალაკ!» თავად ღმერთი ღაპარაკობს: შენის პირით, მაგრამ ღთის მადლსა, მოიგონე რომ ეს სოფლელები სულ შენი მოკეთებია არიან, ნუ მოიწადი ამათ ერთმანეთის შელევას. მშვიდობიანობას არც-რას არა სჯობს.

— ჭია, ჭია რომ არა სჯობს, მაგრამ ვინ გვაყენებს მშვიდობიანად?.. ხალხი, თუ სამართალი?.. ყველა აქ ვინც არის ჩემი სისხლი და სოფელი არის, ყველა ჩემი გულითადი მოკეთა, — ვინც ეგენი გასწიროს, ღმერთმა ის გასწიროს. მაგათ მოლაღატეს — ღმერთმა უდალატოს! მაგრამ ნამუსისთვის-გი უნდა გაწყედენ, თუ დიაცები არ არიან, თუ მანდილი არ სურავსთ.

— ჭია, ჭია, რომ გაწყედებით! კმარა ამდენი მოთქმა.

— გამოარჩიეთ კაცები და გაგზავნეთ, სხვა ღაპარაკი უბრალოდ დროს დაკარგავს იქნება. დაუმატა დიანბეკმა და გაბრუნდა შინსკენ გასარებელი, რომ ასე ადვილად მძრწია.

ამის შემდეგ აარჩიეს ორი მოაზრებული ფხელშელი, ორიც იმ სოფელი, რომელშიაც ეს საქმე მოხდა და გაგზავნეს შუაგულად გუგუასთან.

— გუგუაუ, ჭააა გუგუაუ!

შორი ახლო რომ მივიდნენ ციხესთან შესძახეს შუა-კაცებმა.

— რაი გინდათ? ციხიდან გადმოსძახა გუგუამ.

— მშვიდობა! მისცეს ვასუხად. — შუა-კაცებად მოუდივართ.

— შუა კაცი ღმერთთანაც მიიგზავნების, რა გინდათ?

— ვაუკაცი ვაუკაცს უნდა ჰკვანდეს, ქუდოსანს მოფიქრებს უნდა ჰქონდეს.

— «ცხო» რაილა?

— თუ ეგ ქალი ძალად გუაკს წამოუვანდი, დაანებე თავი, ნუ დაღვრი უსამართლოდ სისხლს, ნუ წახვალ თემის წინა-აღმდეგ...

— ქალი თავის ნებით არის წამოსული, შე ძალად არ ვი-ჭერ... ჩამომესუნით, რაი გინდათ ჩემთან?

— ეგრე არ იქნების, თუ მართალს ანობ, ქალი ვაჩვენე.

— ქალს ვერ ნახვთ.

— გუგუაუ, გუგუაუ! მამათ ეგრე უქნიათ და ვაპბათ; შენც ნუ გასტყვს იმათ წესს...

— მამათ და ვაპბათ! იმათ ჭაი ჭაი, რომ აგრე უქნიათ, მაგრამ ესლა რაილა კვაქვს იმათი? სადღაა ან ნდობა, ან ძმობა, ან მეგობრობა?... თემის პირი დიდი ხანია გატყდა და წვერის სპარს-ანგლოზმა მოჰკითხოს იმის გამტყეს. შე ბრალად არა მაქვს.

— აჭუ, მშიშარაი ყოფილხარ, დასძახა მეორე შუა კაცმა და ამ სიტყვებმა აანთეს გუგუა, რომელმაც თოფს განაგლო ხელი, მაგრამ თავი ჩქარა შეიმაგრჯ:

— ღმერთს მადლობა უთხარით, რომ შუა კაცს ხელი არ ესლების, თორემ წითლად შეგიღებავდი მაგ ტარაკაულს (ტანინ-სამოსს).

— მას რაისთვი არ გვიჩვენებ ჩაღს?

— იმად რომ შენისთანა ვაცებს არ ვენდობი!.. მაგრამ წინა მოდით, შემოდით ციხეში.

— იარაღი ავიხსნათ, უთხრეს ერთმანეთს შუა-ვაცებმა.

გუგუამ ხელი ჩაიჭნია.

— გქონდესთ... მე გიჩვენებთ, რომ მშვიდად არა ვარ და თუ თქვენს სიტუვას უღალატეთ, ვიდეკ მოვასერებ ვიწმინდ სიტუვას ვაგვიწვიტოთ.

ამ სიტუვების შემდეგ ის მოეფარა კედელს, ჩქარა ჩაიბინა ვიბე და ვააღო ვოშვის ვარები.

შუა ვაცებმა მანც მოიხსნეს იარაღი, დაწყეს ციხის ვართან და ისე შევიდნენ.

— აქა მშვიდობა! შესვლის უძალ წარმოსთქვეს იმათ.

— რაისთვი არ გვიღებდი ვარს, ჩვენ როდის გიღალატებთ?

— რაი ვიცი, თქვენი ჭირიბეთ! მტერი მოკეთისვან კელარ ვაურჩევია ვაცსა, ისეთი დრო შეიქნა, უვასუხა წრდილობანად მოხვეკემ და შეიწვია შიგნით. ისინი ჩამოსხდენ სვამებზედ და ცოტა სიჩუძის შემდეგ უფროსმა შუა-ვაცმა დაიწყო.

— გუგუაუ!.. ღმერთს არ მოკეტუების, — ჭკვიანი ბაღლი ხარ, გვიჩვენე ჩაღაი.

— რაისთვი გინდათ ჩაღაი? გუებნებით ნებით წამომეყვას, ცხო რაიღა გინდათ?

— თითონ ჩაღს უნდა ვკითხოთ, შენიჭირიბე! თითონ ჩაღს თუ არ უნდა შენი თავი, ძაღად დაჭერა როდის იქნების?

გუგუას ეშინოდა, რომ ციკოს უარი არ ეთქვა იმის ცოლობაზედ და უკელათერი არ შეეტუობინებინა, ამისთვის არ უნდოდა ჩაღის ჩვენება, მაგრამ სხვა და სხვა საბუთებზე, მამა-პა-

ვის მაგალითებზე და თემის წესზე უარი ჰქვას სთქვა და გულის განკალით დაყაბულდა ქალის ჩვენებას.

— იარეთ, უპასუხა იმან და გაუძღვა წინ.

იმან შეიყვანა წინელით გაყოფილს ოთახში, სადაც ციკო იყო და იქ დახება შუა-გაცებს თავი. თითონ კი სვით საწითულში ავიდა, საიდგანაც სხვა ხალხს უთვალთვალდა.

სტუმრებს ციკო თვებზედ წამოუდგა, მიმართაც ზდილობიანად მოიგითხეს და ტახტზედ ჩამოსხდენ.

ბოლოს შეატყობინეს თავიანთის მოსვლის მიზეზი და ჭკითხეს ძალათი იყო მოტაცებული, თუ თავის ნებით წამოჰყვა.

— ნუ გეშინიან, თუ ძალად მოგიტაცეს, ეხლავე გაგიყვანთ აქეთით.

ციკომ, რომელიც აქამდის ჩუმად იდგა მუნჯსავით, ერთბაშად წამოიძახა.

— ძალად არ წამოგუყვანივარ, ჩემის ნებით გამოვეყ.

— მაშ სახლში დაბრუნება არ გინდა?

— არა. უპასუხა მოკლედ.

— ჭალაუ, იქნება გეშინიან და იმად იძახი მაგას.

— რაისი უნდა გეშინოდეს?

— თუ ძალად ხარ წამოყვანილი, მთელი სოფელი აქა ვართ ღთის მადლმა, გაწყდეთ ის გვირჩევისიან, სანამ სალექსოდ საქმე გავციხდეს.

— არა, ჩემის ნებით გამოვეყ, ჩემის ნებით არ დაგბრუნდები, ჩემის ნებით ვრჩები აქ.

შუა-გაცებმა შესუდეს ერთურთს, გადაუგდეს ერთმანერთს თავები.

— ჭალაუ, წამოდი შენი ძამის სახლში და იქიდგან გამოგათხოვებენ.

— არ წამოვალ. იყო მოკლე პასუხი.

— ხას რაილა გვეთქმის? წამოსთქვა ერთმა.

— არც-რას, უპასუხეს სხვებმა,

— ამ სიტყვების შემდეგ, ისინი წამოდგნენ, დალოცეს სასძლო, მსურვეს იმათ ბედნიერება და გამოკიდნენ გარეთ, სადაც გუგუა მოეგება.

გუგუაც გულის კენესით მოელოდა შუა-კაცების გამო-სვლას, რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ ციკო ძალდატანებით იყო წამოყვანილი და ჭკელათყარს გაუმუღავნებდა ამ კაცებს. იმაზედაც დარწმუნებული იყო, რომ ეს კაცები ამის შემდეგ წაიყვანდნენ ქალს და ამითი გათავდებოდა იმის ბედნიერების იმედი.

მართალია, წუხელის თითქმის იმედი მისცა ციკომ, მაგრამ რა არის ამისთანა დროს გამოგლეჯილი სიტყვა, როდესაც შიში და ძველგარება ვინიცის რას არ წარმოათქვეინებს კაცს?

რა უნდა ეთქვა, რა უნდა ექნა, რომ ამ მოსულს კაცებს ხელი მოეკიდნათ ამ ქალისთვის და წაყვანა დაეპირებინათ? ნუთუ დაეპირებინა და გულ-ხელ დაკრეფილს ეცქირა, თუ როგორ მოაშორებდნენ იმას, ვინც ისე ძნელი დასათმობი იყო?! იმ ქალის წაყვანა, ძალ-დატანებით რომ მოენდომებინა ვისმე, მაშინ გუგუა აჩვენებდა, რომ ის მოხევე იყო და მოხევესთან ჯერედ კიდევ ძნელია ძალის ხმარება, მაგრამ აქ შუა-კაცები იყვნენ, ბჭეები, ხალხისგან დანიშნულნი, რომელთაც ხალხისგან დადებული წესი უნდა აესრულებინათ და ხალხის დაბუღების წინააღმდეგობა კი შეუძლებელი, წარმოუდგენელი იყო იმისთვის.

მართალია ამ ბოლოს ხანებში ხალხის ჩვეულებანი და დაბუღებანი შეირყა, გამოიცვალა, მაგრამ თითონ ხალხისგან

საუგუნოებით შეთვისებული წყობილება ისე მალე ვერ განქრება იმათში და ახალი ნამყნობი, თავს მოხვეული წყობილება ისე საჩქაროდ ვერ აღორძინდება. ეს ყველაზედ აშკარად გუგუაზედ სჩანდა, რომელიც ჯერ ვერ გაერყვნა სხვა გვარტომობის ახალს დებულებას რომელიც უცხო, გაუგებარი და შეუთვისებელი იყო იმისთვის, როგორც სხვა მთის ხალხისთვის. გუგუა აღზდილიყო მამა-პაპის წესზე. შესსგუოდა იმათ შეხედულობას, მიმართულებას, ჩვეულებას და თითონაც სისხლსა და ხორცში ჭჭონდა გამჯდარი ეს ჩვეულება.

წესების, მართალია, მეტის-მეტმა სიყვარულმა თავის დაკვიწყებამდის მიიყვანა იგი, დედა-კაცის მერდინი გადააღასვინა, მაგრამ დღეს სანანურადა ჭჭონდა გამხდარი და ათასჯერ იწუკლავდა თავს და ნანობდა თავის მოჭმელებს.

პირველსავე ჩამოსვლაზედ იმან თვალი გადააკლო შუა-კაცებს და გაშტერებული დაჩნა, რომ ციკო იმათ შორის არ დაინახა. იჭამდის აღელდა ამ ამბით, რომ კითხვაც ვეღარ გაუბედნა, რადგანაც უშინოდა, რომელიმე პასუხით იმისი ნეტარების იმედი არ დაერღვიათ. მაგრამ კითხვა აღარ მოუნდა, რადგანაც შუა-კაცებმა თითონვე უთხრეს;

— კეთილი იყოს, კეთილი! ყოჩაღ, რომ შენს ტოლ-სწორებში პირნათლად დაჩნია!

გუგუა გაწითლდა მეტის სიამოვნებით, თუმცა ძნელადა სჯეროდა თავისი ბედნიერება.

დარცხვენაღმა და თავ-დაღუნულმა სტუმრებმა კარებამდის მიაცილა, საჩქაროდ გამობრუნდა და გულის ძეგრით შეკარდა ციკოს ოთახში.

— ციკო! მართლა? შედგა კარებთან გუგუა.

ციკომ წინარად შემოხვდა და ისევე ის აღმაშფოთებული,

თვალთვან გამოძვრთაღი ძალა იგრძნო, განითლდა, კვლავ გაუძვრო ამ ძალას და თავ-დაღუნულმა ცახცახნი დაიწყო. ის წარმოუდგენელის წადილით რაღასაც მოელოდა.

გუგუნი უსიტყოდ მიხვდა თავის ბედნიერებას, ერთის გადასტომით მიუახლოვდა ქალს და ჩაიკრა გულში.

პირველმავე ტუჩების მიკარებად ცოცო თავის დაგიწყებადის მიიყვანა და თითონაც ძალზედ მიეკრდა...

VI

როდესაც შუა-გატეები ხალხთან მივიდნენ და შეატყობინეს ქალის სურვილი, იმათ წინაწ-წინაწად დაიწყეს დაშლა და თავ-ხაკიანთ მოკეთებებში წავიდნენ. «შავთვალას» არა სჯეროდა, რომ იმისი შთამომავალი, იმისი სისხლი და ხორცი ისე ადვილად აიტანდა თავის სახლის უპატიურობას.

— ხალხო, ხალხო! დაიცადეთ! ეგ ეგრე არ იქნების, ქალი ჩემთან უნდა წამოსულყო და იქ ეთქვას—უნდა თუ არა მოლან აგრე გადასწყვიტეთ, აგრე სთქვით. სალხი ისეე მობრუნდა.

— მართალს ანბობს შავთვალაი—აგრე გადასწყვიტეთ... რა იქნენ შუა-გატანი?

მოვიდნენ შუა-გატეები და შეატყობინეს, რომ ქალი არ იჯერებს მამის სახლში დაბრუნებას და იმათ ძალის დატანებაკი არ შეეძლოთ და არცა ჭქონდათ ნება.

— ბედშავი დაუშინებიათ! წამოიძახა «შავთვალამ», — ხალხო! სამართალს ვითხოვ, ქალხ უნდა წამოვიდეს ჩემთან.

— შავთვალაუ, ნუ ატეხილხარ, ღთის მადლსა! ქალს თავ-

ჭად უნდა დაჩენა, თორემ იმის ძალად დამტყდნი არჩინაა, დმერთი იყოს შენი თავდები.

— აბა მას მე მახვენეთ ქალი.

— შავთვალაუ! დაიწყო ერთმა მოხუცმა: — მოხედულა რაი გითხრა: სანამ ხალხს ეგონა, რომ ქალია ძალად გაიტაცეს, ძალად ჭყავსთ დამწყვდეული, მთელი სოფელი წამოვიდა მდეკრად ღმრთის მადლმა ვაჟ-კაცობასაც აქმონდა, მაგრამ რაკი გაიგო, რომ ქალი ნებითაა წამოსული, მაგათი საქმე აღარაა... «ეს-ლანის» თუ კი ქალის ნახვა გინდა, შედი როგორც მოკეთეებისას და ნახე. სოფელს რაილა საქმე აქვს?.. არა სოფელს, ეგრე არაა?

— ეგრეა, ეგრე! ღმრთის მადლმა!

— მშვიდობიანობა ჩამოკარდა, წმინდა «გვიარგობ» შფოთი მოგვაცილდა და შენ ისევ ხელს ახლად გინდა აშალო? დავიშაღნეთ, წავიდეთ, სოფელს!

— წავიდეთ! დაიძახა ხალხმა და რამდენსამე წუთს შემდეგ ის ადგილი დატარებულა. დაჩინა მარტო «შავთვალა»; დაღონებულს მწარედ დაღმტკონდა შირი-სახე და აშკარად ეტეობოდა, თუ რა მწუხარებასა ჭკობნობდა იმისი გული და რა დამტყდნებულად, დამდაბლებულად ითვლიდა თავსა.

ხალხი, რომელსაც ეს ჭკრივ-ოხერი და უზატრონი დედა-კაცი ძალდატანებული ეგონა, თავის მოვალეობად სთვლიდა გამოსარჩლებოდა, იმისი უზატიურება თავის უზატიურებად მიედლო და თავ-შეუწყალებელი, იარაღით ხელში მოსულიყო სამაგიეროს მოსათხოვად, მაგრამ რა გაიგეს, რომ აქ ძალდატანება არ მოქმედებდა და ქალი ნებით მისდევდა, ნებით რჩებოდა გუგუასთან, სოფელმა თავი დაანება, ჩამოეცალა.

«შავთვალა» იქამდის აღელვებულა, იყო ამ შემთხვევით, რომ

თავის მერდინის გადალასვაც კი ვერ შეატყობინა. ხალხს, რომელიც უეჭველია უურად-ლებას მიაქცევდა ამ შემთხვევას, სათუძოვდ სასირცხვილო საქმეს და კმაყოფილებას მოსთხოვდა გუგუას; მოხუცმა მიისუდ-მოისუდა, იმას უნდოდა დაეძახნა: «მამ ხემის მერდინის გაწილვაც არაფერია, მაგრამ დანახა რომ გვიანდა იყო, რადგანაც ხალხი დაიშალა და ხელ ასლად იმითი შეერა, ხელ ასლად საჩივარი იქნება ცილის წამებადაც ჩათვალათ.

ის იღვა დაღონებული და ჭფიჭობდა რითი გადაეხდა გუგუასთვის ამ გვარი დამცირება, რომელიც ყველასევე მეტად საწყენია იმ მსარის მთის ქალებისთვის.

— არა, ხედი ქალაი ვერ შეიყვარებს იმას, ვინც ეგრე გაგვაუზბატიურა... სოფელმა თავი დამანება, მე თავად წავალ მართოვია... დეე, მოძელას მანც!...

ამ სიტყვებით «შავთვალამ» აიღო თავი, მივიდა პირდა-პირ კოშკთან და კარი დახბრახუნა.

გუგუა ვერ გამძლარიყო თავის ციკოს ალერსით და განუწყვეტლივ გატაცებით ჭკოცნიდა, მაგრამ კარების ბრახუნზედ ერთბაშად წამოგარდა უგმაყოფილოდ, რადგანაც ამ ნეტარების წუთებს უწყვეტდენ და მივიდა კარებთან.

— ვინა ხარ?

— მე.

— შავთვალავ, შენა? საჩქაროდ წამოიძახა გაკვირებულმა გუგუამ და კარები გახლო, ის არა გზით არ მოელოდა «შავთვალას ასე ჩქარა ნახვას.

— ხედი ქალი სადაა? წარბებ-შეჭმუნნილმა შესვლის უმაღაივითა «შავთვალამ».

— საწოლასი, ანიშნა ხელით გუგუამ.

«შავთვალამ» ხმა გაუცემლივ, შეუსდლდევ, გასწია ციკოს

რთხისსკენ და გუგუა-ვი ისე გაშტერებული დაჩნა ვარებთან. იქამდის გარისსებული ეჩვენა მოსუცის სახე, რომ გუგუამ უკან გაუფლავ ვეღარ გაბუდა.

ციკო გამოეჭანა მოსუცის მოსასხვევად, მაგრამ იმან სულის მიგებებით შეაყენა.

— ქალაუ! ძალად გიჭერენ განა? ჭკითხა მოსუცმა მკაცრად.

ქალი მთლად ააცხსცასხს ბუბის მკაცრმა სიტყვებმა და თავ-ჩაღუნული, ხმა ამოუღებელი დაჩნა.

— არ გესმის?

ვიდეკ სინუძე ჩამოვარდა.

— იარე, წამომეყუ და ვინც წინ დაგვიდგება, იმასაც ვნასამთ. ქალმა შესუდა შეწუხებულს რვალით, მაგრამ მაშინვე დაღუნა თავი.

ციკო წუნარად გაშეუბინა და ნიავსავით წუნარის ხმით წარმოხსთქვა:

— ვერ წამოვალ, დედასი!

მოსუცი შეკრთა, ავანკადა და დაუწყო ყურება.

— მას მართალია? წუნარად და ძლივს სულის მოქცევით იკითხა იმან, მას შენის სუბით იყო ეგ ყველა? შენ დაარბიგე, რომ მოსულიყვნენ მოსატყადა? შენ უთხარ, რომ სათემოდ ზირქვე დაემართ ჩვენი სახლი, შენ გინდოდა, რომ სათემოდ ლენაქი მოესადათ ჩემთვის?

მოსუცებულს ძელეგვარებისაგან ხმა ზირში უწოდებოდა და სულის ძლივს იქცევდა,

ციკო ჩუმიდ იდგა და წუნარად ტირიდა.

— სთქვი, მითხარ!... თქმა უფრო ადვილი ჰქნას მოქმედებაზე? მითხარი მეთქი, რაღას უკიდები?.. ვისი გეშინიან?.. მე ერთი მოსუცებული, უმეტრონო დედა-გაცი... დედა შენი ავად

მეოფი... მამა-ბებანი აღარ გყავს და ვისიღა უნდა გეშინდეს?... მითხარ, — მისწვდა ხელში მოხუცი და ძალზედ დაუწყო ნძრევა.

— რაი გითხრა, რაი ვქნა! ბოლოს წაძმოსთქვა ციკომ.

— მართალი, მართალი — შენა გუჟანდა შეშინებელი გუგუნი?

— დედაკ, დედაისი! დაუბირა მოხვედნა ქალმა, მაგრამ მოხუცმა ხელის მიშველებით შეაყენა.

— შენ აღარა გყავს დედა, შენ აღარა გაქვს მამის სახლი!

— ვაიძე დაღუპულს! დაიწყო წუნარად ტირილი ციკომ.

— რაისთვი სტირი, რაი გაწუხებს? მამა-ბებანი ამოყარე საოფლაკით და არა სტიროდი, ესლა რაიღა გატირებს? გუგუნი, რომელსაც გულმა გელარ გაუძლო და შემოვიდა იმათ ღაზა-რაკზედ, წუნარად წამოდგა წინა და უთხრა.

— შაკთვალაჟ! ზეკით ღმერთი იყოს შენი თავდები და ქვესკნელს დადამიწა, რომ მაგ ქალას არა სცოდნია ჩვენი მოსკლა, არა გექმნია პირობა შეკრული...

— მას შენი გაყ-გაცობა იყო?... მარტო შენი აზრი იყო ამ მოხუცის მანდილის გადალახვა?... წადი იარე მაგ ნამუსით, სასულად გეოფა.

— შენს ღმერთს ანატივე, შემინდე! შენის ქალის სიუვა-რულმა დამაბრძავა.

— გაუკაცს გაუკაცობა ეველგან უნდა ეტყობოდეს. შენ დაცი უოფილხარ.

— წმინდის გივარგის თავით გეხვეწები...

— გაუკაცმა განა მარტო თოფის ხლა უნდა იცოდეს? კას-წვეპტინა მოხუცებულმა.

— რაი ვქნა, რაი?

— არც-რაი ცოტა სინუმის შემდეგ დაიწყო ისევ

შავთვალამ. — შენ ხომ ანობ, რომ ქალამ ან იცო-
და და ძალად წამოვიყვანეთო, ახლა აი მე მოკვდ უპატრონი,
მომეცი ჩემი ქალი... უწინდელი დრო, რომ ყოფილიყო, ან
მამა-ზიძენი ცოცხალი ჰყოლოდა, მწარედ გაგიშვებდნენ დღეს,
მაგრამ მე ერთი ოხერ-ტიელი, უპატრონო დედა-გატი ვარ, მე
რავი შემიძლიან იმის მეტი, რომ ჩემი ქალი მოვიტოხო.

— რაი ვქნა, რაი გითხრა... საით გაგაგებინო ჩემი გუ-
ლის ცუცხლი?.. ციკოს ან ვუყვარდი და ის მიკლავდა გულს,
იმად მოვიტაცე, მაგრამ ესლა, ესლა სულ სხვას... ესლა
ღმერთმა მოწყალის თვლით გადმოხედა, ესლა ციკოს ვუყარ-
ვარ და რაღად გინდა ორი გატის ბედნიერება დაშლო?...
ვუყვარვარ მეტი და რად უნდა დაგანებო?... ალბად ღმერთსაც
აგრე უნდოდა.

— ღმერთს კი არა, მაცდურს... მოუნე შეგჩენათ და ისას!

— მე მიყვარს ეგ ქალი... ღმერთზედ მეტად მიყვარს! უმა-
გისობა ან შემიძლიან და რაი ვქნა.

მოხუცმა თავი ჩაჰკვიდა და რაოდენიმე სანი ისე დარჩა.

— რასაც ან ეშველების, დათმობა სჯობს... რა ვუყოთ, რაი-
ლა ეშველების? წარმოხსთქვა იმან.

— მაშ ალარ სჯავრობ, სინარულით წამოიძახა გუგუამ?

— მეტი რაღა გამეწყობის! მაგრამ ქალას დღეს წავიყვან-
თუ მართლა შერთვა გწადის, ხვალ მოდით, მოჩვეე შუა-გატე-
ბი, ითხოვეთ და ისე მოგცემთ.

პირველში გახარებული გუგუა ამ სიტყვებმა ისევე ჩაფი-
ქრეს. «მეტი რაღა ალარ დამანებონ, რაილა ეშველების?»
იფიქრა იმან.

— არა, მაგას ვერა ვიქ. წყნარად და ოხერით წარმოხსთქვა
გუგუამ.

— რაისთვი ვერა? თუ კი ქალაი თავის ნებით წამოგყვას, თუ-
კი უყვარსარ, რაისთვი ვერა?

— მე ვერ მოვშორდები მაგას!.. თუ გინდა ჯვარს დღესვე
დავიწერ?

— ნუ, გუგუჯ! ნუ... მაგის მამის სახლის შერცხვენა შენი
შერცხვენა იქნების, თუ მართლად მოკეთებდა გინდა, გამი-
გონე.

— რაისთვი?.. რაიც მოხდა, მოხდა. რაილა ეშველებს?...
რომ არ მომხდნარიყო, ჭია ჭია რომ ვარგო იქნებოდა, მაგასმ
რაკი მოხდა ჯვარის-წერის მეტი აღარა გაეწეობის-რა.

— ეგრე არ იქნების.., შენ სათემოდ გაგვაწიდე, თავ-
მერდინი გადაგვიღახე, სანამ სახევეწად არ ამოხვად, ქარწი-
ლიც არ იქნების.

— სახევეწად—მერეც მოვასწრობთ...

ციგო, რომელიც აქ იდგა და მონაწილეობას არ იღებდა
ლანჩანკში, გაიფიქრებინებდათ, რომ იმასედა არა ვითარნი მო-
ქმედება არა ჭქონდა ამათ საუბარს და გადაწევეტილებას; მარ-
ტო ხელები უვანკალებდა, სრესდა შალის ნაწირებს და უგრ-
ძნობლად სწევეტდა მის ფოხებს. ამასედა შეატყობდით რომ
ეს თვალთათვის გაჩნდება და მონაწილეობის მიუღებლობა იმის
ურებს გაგონებს და გუდას გრძნობას არ უმდიდა. ბოლოს
ციგო წამოდგა და გადაწევეტით, თუმცა ხმის კანკალით წარ-
მოსთქვა:

— მე არ წამოვალ, დედისი!.. მე მიყვარს გუგუჯი, უმაგი-
სოდ ერთი წუთიც ნუ მამყოფოს უფალმა.

გუგუჯამ კვლავ გასძლო ამისთანა ბედნიერება, თავ-დავი-
წეებულმა ძლიერი ძეგაგები მოხვია და დაუწყო კოცნა.

თავ-ზარ-დაცემული «შავთვალა» კი გასტყვებულსავეთ დარ-

ჩა, ჩადენიძე სანი. მერე მძიმედ ამოიოხრა და ხმის განკალით წარმოესთქვა:

— მას აგრე ციგო?... ვარგი, ვარგი! ამ სიტუეებით გამობრუნდა და წყნარად გაემართა ვარისაკენ. ციგო და გუგუა ერთად გამოეჭანხენ.

— დედავ, დედაისი!

მოსუცმა მოისუდა და ხელის შეგებებით გაახეჩა ისინი. იმის გამსძარს ლოყებზედ ორ ნაკადულად ცრემლი ჩამოედინა.

— რაისთვი ირჯები?... მე შენი აღარა ვარ და შენ ჩემი.

ციგო შესდგა, მოსუცმა-გი გაიარა ვარი.

ცოტა ხანს შემდეგ, გუგუა წყნარად მივიდა ციგოსთან და აღეკისიანად უთხრა.

— ნუ სჯავრობ, სვალ-ზეგ ქორწილი გვექების და ეკენიც შეგვირიგდებიან.

VII.

ამ საღამოს თავადი ღუდუშაური თავის კნიებით იკვდა ხალკონზედ და გაუურებდა მდინარის გაღმა მინდორს. ეს მინდორი ჩოდესდაც სასოფლო სამოვარი იყო და მით უფრო მარჯვე, რომ სამოვრად გაშეებულს საქონელს ჰატრონი თავალით უფურებდა.

თავადი ღუდუშაურიც სარგებლობდა ამ სამოვრით, როგორც სოფლის ერთი მეკომურთაგანი და დიდს შეღავათს ამლეკდა მას ამ სამოვრის სიახლოვე, ჩადგანაც მრავალის მიმსკლელ მომსკლელ სტუმრების ცხენებზედ აღარა ესარჯებოდა-რა.

დიდი ხანი იყო რაც ღუღუშაური გბილებს აკრატუნებდა ამ მიწისთვის და ისე ხელში ჩაგდებას უზირებდა, როგორც სხვა მიწები ჩაეგდო, მაგრამ რამდენჯერმე საჩივარმა უბრალოდ ჩაუარა და რაღი დაწმუნდა, რომ ამ მიწას ვეღარ დაისაკუთრებდა, იმიტაც დაკმაყოფილდა, რომ სხვებთან ერთად საჩვებლობა შეეძლო.

მაგრამ აი რაოდენიმე ხანი იყო, რაც ეს ადგილი სოფელმა კომლხედ გაიყო, სათიბლად შემოღება და დაიყოფილა. ამისათვის მებატონე ეხლა ცდილობდა, რომ ისევე საერთო საძოვრად გარდაექცია.

კარგა ცდის შემდეგ, იმან შეაგულანა დიანბეგი, რომ იმ სოფელში მდგომ ჩაფრებისა და რუსის უაზახებისათვის ეს ადგილი საძოვრად გამოეთხოვა მართებლობისაგან და შეეცდებინებინა, რომ აქამდის საძოვრად ეს მიწა იყო, მაგრამ ეხლა სოფელმა რუსის უაზახების ჯიბრით სათიბებად დაიყო და ამითი მოუსპო ყოველი საშუალება ცხენების შესანახად. ამას დაუმტეს რომ სოფელი მეტადა ქურდობს და ამ უაზახების თავიდან მოცილება უნდათ, რათა უფრო თავისუფლად იავაზავონ.

შეადგინეს ეს ქალაქები, მოაწერინეს უაზახებს, სოტნიკს, დიანბეგს ხელი და გაუგზავნეს გუბერნატორს, რომელიც დაწმუნდა სიმართლეს და დღე-დღეზედ პასუხს მოელოდნ.

— უფურე როგორ უგლიან? დაიწყო გენინამ, რომელმაც დაინახა რომ სათიბეში კიდაცა კაცი ჭებებს აჩეკდა.

— მოუარონ, მოუარონ! ეგ უკეთესია— მოკლილი დაკვირება, უპასუხა მებატონემ.

ამ დროს დიანბეგი გამოჩინდა გალავანში და ღრეჭითა და თავის-კვრით წამოვიდა მებატონისკენ.

ზირკელის მისაღმების შემდეგ კენინამ ისუფკა შეტყობა, თუმცა გოგოებს დიდი ხანია რაც დაწვრილებით კამხნათ, რითი გათავდა. ზაღიაშვილის საქმე.

— უბრალოდ, სრულებით უბრალოდ. მისცა ზასუსი დიანბეგმა. — ქალი თავის ნებით წამოჭყოლია ბიუს და ფხელშეღებო-ბი-გი გავრეკე...

— ძალიან კარგად გიქნიათ. თუ კი ქალსა და კაცს უნდათ ერთმანეთი, სოფელი რა შუაშია.

— ბრიყვი ხალხი გასლავთ, კენინაჲ. მაგათთანა ჯიუტი ხალხი ჩემს ყურს არ გაუგონია, თქვენმა მზემ.

— მა რა იქნება გლეხ-კაცობა? გაიტყლარქა კენინა.

— სანამ კაი, კაი მათრასები არ ავაყვანე, მანამ არ დაიშალენ. იცრუა დიანბეგმა.

— აგრე, აგრე თორემ გლეხ-კაცობამ თუ ერთსეულ ადვირი წამოიყარა, მხელი-ღაა იმათი დამოჩხილება, დაუმატა მებატონემ.

— იქამდის უგუნურები არიან, რომ თქვენს ფანჯრებთან შეკრილიყვნენ და მოჭყოლდნენ ერთს ყვირილს!

— ისეთი გულ-გასეთქილი წამოკარდი იმათ სმაურობაზედ, რომ რაღა გითხრათ. სულელები!

— აკი მოგასსენებთ. უზასუსა კენინას დიანბეგმა და მიუბრუნდა ღუდუშაურს. — ბატონო, ქაღალდები ხომ მომივიდა?

— რა ქაღალდები?

— სამოკრის თაობაზედ.

— რას ანობო! სინარულით წამოიძახა მებატონემ.

— თქვენმა სიცოცხლემ.

— აქამდის როგორ არ ძეუბნებოდი?... ახა სად არის? რას იწერებინა?

— აი აქ გახლავთ, უზასუნს დიანბეგმა და გადმოშალა ქა-
ლაღდები, რომელიც ხელში ეჭირა. — იწერებინა, რომ სოფელს
გამოუცხადე ღობე გადაშალონ და თუ ნებით არა ქნეს, მასინ
ცხენები ძალით გადაიყვანეთ.

— ეკ საუცხოვოა! სიხარულით და ხელების სრესით წარ-
მოსთქვა მებატონემ.

— ახლაც იფარფარონ! დაუძტა ვენიანი!

— განა ეჭვი გქონდათ, რომ ასე არ გათავდებოდა? ჭკითხა-
დიანბეგმა.

— არა, მაგრამ...

— მოიცა, ახა ერთი წაგვიკითხე.

დიანბეგმა აიღო ქაღალდები, ჩასხკულა, ამოიწმინდა ყუ-
ლი და გაწვრილებულს ხმით წაუკითხა, რითაც კი სიტყვით
სიტყვამდე სრულდებოდა მებატონის სურვილი.

— ახლა რას ავირებთ?

— ხვალ უნდა ხალხს გამოეგცხადო.

— რასაჭიროა ხვალამდის მოცდა?... დღეს შაბათია, უქმე,
მთელი სოფელი ერობაში იქნება, დანაწრეთ ნაცვალი და გა-
მოუცხადეთ.

— ეკ ძალიან კარგი იქნება.

— მოიცადეთ... ბიჭო, ბიჭო! ბიჭი შემოვიდა.

— ნაცვალს დაუძახე.

— ნაცვალიც და ურიადნიკებიც აქ გახლავან.

— მას შემოიყვანე.

ბიჭი გავიდა და მასინკე შემოიყვანა ნაცვალი და ჩაფრე-
ბისა და რუსის ყაზახების ურიადნიკები. დიანბეგმა შეატყობინა
ნაცვალს — რა ქაღალდიც მოუვიდა გუბერნატორისგან და განი-
ტყობდა ყაზახების ურიადნიკებს კი უბძანა, რომ სსსკალიოდ

იარაღი დაემზადებინათ, რადგანაც, თუ სოფელი ნება-ყოფილობით არ დაუყაბუღდებოდა, ცხენები ძალით უნდა გადაერკვათ სამოკარსედ. ამას დაუმატა, რომ თუმიცა მზად უნდა იყვნენ, მაგრამ იარაღის ხმარებას კი უნდა გაუფიქრობდნენ. როცა მარტონი დაჩხინენ, მეტრონემ პირველმა დაიწყო ლაპარაკი.

— აქ გამანდაცა დგას, იმათი სალდათებიც, რომ მზად იყვნენ, ცუდი არ იქნებოდა... არაფერი კი არ იქნება, მაგრამ მეტს სიფთხილეს თავი არა სტკვივა.

— დიად, მაგრამ გამანდის უფროსმა რომ არ დაგვანებოს ჯარი?

— თქვენ უნდა უთხრათ, რომ თქვენს თავზედ იღებთ პასუხის გებას და დაუყაბუღებთ.

— მეც, რომ მოხდეს რამე? დაფიქრდა დიანბეგი.

— რა უნდა მოხდეს, რას ამბობი?... მსოფლიდ შესაშინებლად ვამბობ, თორემ რა უნდა მოხდეს?

— მე ისე მოგახსენეთ, თორემ მართლაც რა უნდა მოხდეს?

— სწორედ რომ არაფერი!... ძალა რომ გექნებათ, თქვენც უფრო თავისუფლად იმოქმედებთ. გესმით?

— როგორ არ მესმის.

— მე რომ საოსეთოში ვიყავ ნახალნიკად... დაიწყო დუღუშაურმა და უამბო ისეთი შემთხვევა, რომლისათვისაც დასვრეტა ცოტა იყო იმისთვის, მაგრამ იმის თავგადასავალს ცალკე მოთხრობად ვამბობთ როდისმე და ესლა კი შევხედოთ ურობას, სადაც ხალხს გამოეცხადა ნაცვლისაგან მთავრობის ბძანება.

ავიდა თუ არა ნაცვლი, ხალხი მისცვივდა და დაუწყო კითხვა:

— რაისთვი მოსულა დიანბეგი, რაი უნდა, რაი კითხვა?

ნაცვალმა შეატყობინა დიანბეგის ბძანება და ეს სმა ისე შესა-
წუსებელი და შესაძრწუნებელი იყო იმათთვის, რომ პირველში
სიტყვა 'ველარგინ მოახეჩსა და რაოდენიმე ხანი ისე გახვეკ-
ბულებსავით დარჩნენ. მართლდაც, საშინელი იყო იმათი მდგო-
მარება. მთის მინდორის გარეკა, რომელიც სავსეა რიყით,
ღორღით და წვრილის ქვით, რომელზედაც ცელები იმსხვრე-
ვა, იმისი შემოდობა, წყლის გამოყვანა, მცირედი მუშაობა ან
ანის და მცირედი ოფლი ან დაეღვანათ იმ საცოდავებს, ძლივს
მოეპოებინათ თითო სელის გულის ოდენა ადგილები, რომელ-
საც ჭირითა და ოფლით თავ-დასარჩენს ლუემას ჰგლეჯდენ და
ამდენის გაჭირვების ამტანნი დღეს იმ ცოტა ადგილებსაც და
თავის ოფლსაც უნდა გამოსალმებოდენ.

— ან იქნების ეკა! გრგვინვასავით გაიბინა ხალხში ერთ-
ხმად.

— გავწუდებით და ეკ ან იქნების!

— დედა შეერთოს ცოლად, ვინც თავი ან დააკლას ზე-
და.

— სოფელო! ყველანი წამოდით ხვალა, ყველანი... ან გავ-
წუდეთ და ან ჩვენსას ნუ დავანებებთ.— დარბოდნენ უმაწვილი
ბიჭები.

ბოლოს, როდესაც ცოტა დამშვიდდენ, გადასწვიტეს,
რომ თუ მართლა ეკეთი ძალის დატანება მოინდომეს, უსის-
ხლოდ ან დანებონ და იმ გადასწვიტილებით დაიშალა სოფე-
ლი, რომ ხვალ ყველანი ერთად შეიყარნენ.

გათენდა დილა. დიანბეგს იახლა ნაცვალი და ორი მო-
ხუცი კაცი, რომელთაც სოფლის გარდასწვიტილება შეატყობი-
ნეს. ამაზედ მეტად გაჟავრდა დიანბეგი, გალანძლა შუა-კაცები
და გარეკა; უბძანა რუსის უახსებს და ჩაფრებს, რომ შეი-

რადღენ, წაიყვანონ ცხენები სათიბეში, გადააწვიონ ღობე და საძოვრად შეუშვან.

თითონ დიანბეგმა კი მიიღო საჩდლობა ჯარსედ, რომლის უფროსიც დააყაბულა გაჭირვებაში მიშველებოდა.

ის იყო ყაზახები მიახლოვდნენ სათიბს, გადასჭრეს წნელის კარები და შეუშვეს ცხენები, როდესაც სოფელში გაისმა ხმა:

— აჩიქა, სათიბი გაატიაღეს!

ამ სიტყვებსედ გამოცვივდა ხალხი და ლანძღვითა და ყვირილით გაქანდა სათიბისკენ.

რა ყაზახებმა და ჩაფრებმა დანახეს აღელვებული სოფელი, რომელიც ასე მდგრად მოდიოდა იმათკენ, გამოიქცნენ და სიდი შეუკრეს, რომელზედაც გამოსვლა ძნელად-ღა შეიძლებოდა. სოფელები მოვიდნენ მეორე მხარეს და შესდგნენ. მოპირდაპირეებს მარტო სიდი-ღა აშორებდა.

ისინი ლანძღავდნენ ერთმანერთს, ეჭადღდნენ და თოფებ-გაშვერილნი ერთმანერთს მოელოდნენ.

ესენი ამ მდგომარეობაში იყვნენ: კერც ერთი მხარე კერა ჭბედამდა სიდზედ შედგომას, რადგანაც დარწმუნებულნი იყვნენ რომ საწადელს მიუღწევდნენ, ტყვიით გაცელებულნი წყალში გადაცვივდებოდნენ.

თუ რომ ვინმე თავზედ ხელ-აღებული და მეტად გაცხარებული გაქანდებოდა, იმას იჭერდა გარეშე ხალხი, რომელიც იმ დროს იჭ შეემთხვა.

დედა-კაცები და ბავშვებიც იჭ შეიკრიბნენ, ისინიც აღანძლებოდნენ უშვერის ზიწით და კაცებს აჭესებდნენ.

ამ დროს გამოჩნდა ბატონი დიანბეგი ჯარით და მივიდა ხალხთან, რომელსაც თოფის კონდასებით ტყმა დაუწყეს.

ხალხი პირველში გაიფანტა და აჩუქლად წაღმა-გუგუღმა გარბოდა.

ამ დროს გამოჩნდა გუგუზა, რომელსაც ერთ ხელში თოფი ეჭირა და ისე მორბოდა.

— დედა-შეირთოს ცოლად, ვინც მასათ გაეჭტეს, დაიძხას ძლიერის ხმით და თითქო ამ ხმამ ძალა მოუმატა ხალხს. ისინი შესდგნენ.

— ჩემთან მოკვდეს, ვინც დიაცი არას! დასძხას კიდევ გუგუამ და ერთს წუთში რამდენიმე კაცი შეიყარა იმის გვერდით.

გუგუზას წინამძღოლელობით. ხალხი ასცდა ხიდს, რომლის ზეგით ფონი იყო, აქ გაცვივდა წყალში და ყაზახებს უგანდგან მოუარა. ამ შემთხვევით გულ-გახეთქილი ყაზახები გამოცვივდნენ სალდათების ძხარეს.

სამი ყაზახი, რომელთაც ხიდზედ გასულა ვერ მოასწრეს, იქვე თავ-გახეხილები დაეცნენ.

ცხენები გამოჩვეეს მასინვე და წყალში გაღმა გარეკეს.

დიანბეგმა უბძანა ჯარს იმ ფონზედვე გასულა, რომელზედაც ხალხი გავიდა. იქიდგან დიანბეგი, სალდათები და ყაზახები, აქედგან ხალხი დაერივნენ ერთმანერთს და დაუწყეს უწყალოდ ცემა. კამანდის უფროსი, რომელიც ამ შემთხვევას არ მოელოდა და ნება მისცა სალდათების წაყვანისა, თავ-შიშველი, გულ-გახეთქილი მორბოდა მოხსუბრებისკენ, მაგრამ დედა-გატემა და ბავშვებმა ჩქარა ქვებით გააჭტოეს.

ჩქარა ხალხმა დასძალა და წყნარ-წყნარად უგან დააწვივნა სალდათებს და ყაზახებს, რომელთაც იარაღის ხმარება აღკრძალული ჰქონდათ.

ბოლოს მეზრძოლნი ერთბაშად გაიშალნენ და მოვიდა სალდათების წაღმა-გუგუღმა სირბილის დროც.

ამ დროს გუგუა შეხვდა დიანბუგს, რომელიც ზავშესავით შეიპყრო, წამოაქცია და დასძახა:

— ძაღლო, ძაღლო! რისთვის დაღვარე სისხლი? ძაღლი ხარ და ძაღლურს ნიშანს დაგადებ!

ამ სიტყვებით მოსწია ყურს, რომელიც სკელში შეჩნა. დიანბუგმა სიმწარით დაიყვირა და გუგუს-შემოყრილი იქვე დაეცა. აჩაკინ იცის რითი გათავდებოდა ეს ამბავი, თუ მას-ლობლად მდგარს სოფლებს არ შეეცუოთ და მასველებლად არ ჩამოსუფიყვნენ. ხალხი კარგა ხანს მღელვარებდა, კერ ისვენებდა და ბოლოს წყნარ-წყნარად შეზობლებისაგან დამშვიდებული დაიშალა. ამ დღის მსხვერპლნი შეიქნენ სამი მოკლული ყაზახი, სუთი დაჭრილი ჩაფარი და რვაჯ ძაღსედ გალასული სალდათი; სოფლის მხრიდან კი შვიდს კაცს ჭქონდა გატეხილი თავი და ერთიც მძიმედ დაჭრილი იყო მხარში და ბარძაყში.

რად თქმა უნდა, რომ სათიბის კარები ისევ გააძაგრეს და თავიანთი მამული აჩაკის დანებეს.

VIII

ერთს საღამოს, გუგუს სასლებიდან სახლის მიქი გამოდიოდა და «ტაშვანდურის» ხმა მოისმოდა. მრავალი ხალხი შედიოდა-გამოდიოდა იმის სასლში და ეს მოძრაობა ამტკიცებდა, რომ იქ რაღაც მხიარულება უნდა ყოფილიყო. ეს გახლდათ ქორწილი, — გუგუა და ციკო ბედნიერდებოდნენ.

ისინი ამ მხიარულებაში იყვნენ, როდესაც მოისმა ზარების წკრიალი და ჰატარა სავაო ტარანტასი გაჩერდა ღუდუშურის კარებთან.

დაფაცურდენ ყველანი, თითონ ამყმს მუბატონებსც კი იკადრს კარბთან ჩაბძანება და ტაჩანტასიდგან კადმოსტა მალაღი, უშნოდ აწოწილი და ძალზედ გამხდარი კაცი. იმისი ჭროლა თვალები და გამოქნილი პირისასე, მეღური მისრამოსრს ამკარად ამტვიცებდენ იმის ეშმაკურს, გამოქნილს და გამოცდილს სასიათს. საზოგადოდ პირის-სახის იერი მასშინვე დაგარწმუნებდათ, რომ ის ყოველ-გვარს სიმცირეს იგისრებდა თავის საჩუბელობის გულისთვის. ადგილ-ადგილ გამხდარი პირი-სახის შესუბება ამბობდა, რომ ის საკმაოდ ემონებოდა ბახუსს და არა იშვიათად შედიოდა მასთან მუსაიფში.

ეს გასლდათ გამომძიებლად დანიშნული სოფელ კადამის «ბუნტის» თაობაზედ.

სასლის პატრონი და სტუმარი მეკობრულად შეიყარნენ და მიესაღმნენ ერთმანერთს, როგორც ძველი ნაცნობები.

სასლის პატრონმა შეიწვია შინ და პირველადვე ლაპარაკი სოფლის ბუნტზედ ჩამოკარდა.

— რა დაგემართათ, ივან ივანი! კელით, კელით და აღარ იქნა თქვენი მობძანება.

— საქმეები მქონდა, საქმეები. ვნიაზო! რასა იქო, სამსახურის კაცს ყოველთვის საქმეები აქვს, თორემ მეც მინდოდა ცოტა ოდნად მთის წმინდა ჭაერთო მესამოვნა, — უზასუნა სტუმარმა და მივიდა თუნჯარასთან, რომელიც ღია იყო.

— ჭიუჲ, ჭიუჲ! რა ჭაერთა და! ნამდვილი სიცოცხლეა.

— სწორედ, რომ კარგი ჭაერთა.

— ახლა... რა ამზავია თქვენში? ვნეინა ხომ მშვიდობიდა ბძანდება?

— გმადლობოთ. სცოცხლებს ღვთის მოწყალებით... ვკეინს ანბისა რაღა მოგასხუნოთ!... ხალხი გარეყნა, ღარა ესმით—

რს. ნამეტნავად ამ უკანასკნელის შემთხვევის შემდეგ.

— მოიტყალო, ჩვენ მოგაკვივრეთ ფრთებსა, დაემუქრა გამომძიებელი.

— სიტუვას აღარ გვათქმევინებენ... სწორედ აღარ გვეცხოვრებს, ივან ივანის! მთელმა სოფელმა პირობა შეგკრა, რომ აღარც მოვამაგირედ დაგვიყენოს ვინმე, აღარც იმუშაონ, აღარც გაგვიკეთონ რამე! და... თუ ვინმე სოფლის პირი გასტყნა, მთელის სახლობით იშორებს სოფელი!

— როგორ თუ იშორებს?

— ისე, რომ აღარც ხმასა სცემენ, აღარც ცეცხლს აძლევენ, აღარც წყალს! ერთის სიტყვით სრულებით გააცალკევებენ.

— კერ უყურებთ იმათ!

— თუ ესაა არ გადასდეთ, ყველაფერს თავი უნდა დავანებოთ და გადავსახლდეთ აქედან.

— რასა ბძანებთ, ბატონო! კვ როგორ შეიძლება.

— მა რა ვქნათ? რომ აღარ გვეცხოვრებს?... გამოგზავნიან თითო ჩიტო-რქვია დიანბეგს, გამოუცდელს, უსუსურ ბაკშვს და მა რა მოგვივა?

— მოითმინეთ და ნახვით რასაც ვუხამთ. ერთი უბძანეთ, ნაცვალდი დამიბარონ.

სახლის-პატრონი მივიდა კარებთან და ბძანება გასცა.

— დღეს მთელი სოტნა ყაზახები მოვლენ, დაუმეტა გამომძიებელმა და კვ შეეუცია უნდა ჩავაყენოთ სოფელში.

— კვ ჩინებულაია! გაეხარდა მებატონეს.

— მოთავკები ვინ არიან? ერთი მიბძანეთ,

მებატონემ დაუსახელა თოთხმეტი კაცი, რომელთა რიცხში გუგუას სახელიც იყო გარეული.

გამომძიებელმა ჩასწერა.

ამ დროს ბიჭი შემოვიდა და შეატყობინა, რომ ვიღაცა აფიცრი კითხულობს გამომძიებელსა.

— უთუოდ სოტნის უფროსია.

— სთხოვე, აქ შემოვიდე, — დაუმატა სახლის პატრონმა.

შემოიყვანეს უფროსი, რომელიც გამოეცხადა გამომძიებელს და შეატყობინა, რომ ის იმის განკარგულების აღსასრულებლად არის დანიშნული და ნაბძანები აქვს აღასრულოს ყოველგვარი მისი ბძანება. მერე მიესალმა სახლის პატრონს და ბოლოს ჭკითხა, — სად არის დიანბეგი, რომელმაც უაზახები უნდა დააბინაოს სოფელში.

ამ სიტყვებზედ შემობძანდა დიანბეგის მოადგილე (ნამდვილი სააკად-მყოფო იწვა) და ჩაფრების ურიადნიკი ხმლებ-ჩამოკანკურებულები, გამოეცხადნენ გამომძიებელს, რომელმაც მოათხოვა მამინეკი ჩაწერილის პირებს დატუსაღება.

ნაცვალი, ურიადნიკი და რამდენიმე უაზახი ავიდნენ სოფელში, სადაც ხალხი ზაღიაშვილის სახლში შეყრილიყო.

— გამომძიებელი მოვიდა და ამა და ამ კაცებს იბარებს, — გამოეცხადა ნაცვალმა.

— გუგუას ქორწილი აქვს, საით წამოვა?

— არა უშავს-რა, დაიწყო გუგუამ. — ხალხმა იმხიარულოს, ჩვენ ჩავალთ, გვეითხვენ და ისევე ამოვალთ. ბოლოს თავის ხელით ჩამოიხადა გვირგვინი, გადასცა იქვე მდგომს ბიჭს და პირველი გამოვიდა სახლიდან.

ისე დარწმუნებული იყო სოფელი თავის სიმართლეში, რომ ეკონა უეჭველად სასტიკად გადახდევინებდენ, როგორც დიანბეგს და ჩაფრებს, თითონ ლუდუშაურსაც, რომელსაც უთუოდ ციმბირში გაგზავნიდენ, რადგანაც, იმათის აზრით, ლუდუშაურის ბრალი იყო ყოველისთვის და თითონ უმაღლესის მთავრობის

განკარგულებაც კი ლუდუშაურისა და დიანბუგის მოკონება ეგონათ.

იმით ვერ წარმოედგინათ, რომ მთავრობას ერთის კაცის გულისთვის მთელის სოფლის ამოღწობა მოეწადინა და სოფლის სურვილი, თხოვნა და შევიწროება უყურადღებოდ დაეკდო.

რა წამს დახარებულნი ჩამოვიდნენ გამომძიებელთან, იმან მისცა ბძანება იმათის დატყერისა და ძლიერის ყარაულის დაყენებისა. გამომძიება კი მეორე დღეს უნდა დაეწყო.

გამომძიების დროს თითხმეტ კაცს გარედ კიდევ ხუთი ციცი იპოვა მოჯანყეთა მეთაურად და დაიჭირა.

გაება გამომძიება, ჩვეულებისამებრ მოუსვენარი და მოუსვენებელი, რომელიც მთელს ხალხს აცდენდა ამისთანა ყელის-ჭრამუშაობის დროს.

მთელი სოფლის ხალხი დიდიდგან საღამომდე გამომძიებლის კარებთან ეყარა და ხან ერთს იბარებდნენ, ხან მეორეს.

გათავდა გამომძიება, სოფელელთა იმედებმა უბრალოდ ჩაიარა, რადგან დატყერილები ქალაქში გაგზავნეს და რუსის ყაზახები კი ჩაუყენეს სახლში.

ციცო უდროოდ და ცოცხალის ქმრის ხელში დაჭერიებული, რასაცა ჭკრძნობდა მკეთხველს თითონ შეუძლიან წარმოიდგინოს.

ციცოსთვის დადგა მოუსვენარი და სამწყურარი დღეები, გულის განკალით მოკლულად თბილისიდან წმას თავის სატროფოს შესახებ.

IX

გაიარა დღემ, კვირამ, თვეებმა, შავრამ დაჭერილების შესახებ გადაწყვეტილება არა მომხდარა-რა. ისინი ციხეში ისხდნენ და ელოდნენ ამ დღეს.

სოფლის კაცებს, რომელნიც რამდენჯერმე ჩავიდნენ ქალაქში, ჩაუტანეს ტუსალებს ფული და ითხოვეს, რომ გადაეწვიტათ რითიმე იმათი საქმე, შრომამ უბრალოდ ჩაუარა და საქმემ იოტის ოდნადაც არ წაიწია წინა.

ციკოს მდგომარეობა მით უფრო გულ-საკლავი იყო, რომ ძამის სახლმა აღარ მიიკარა და მარტოდ, უნუგეშოდ უნდა ყოფილიყო.

ერთს დღეს ციკო წყაროზედ წასულიყო, წყაროსთვის მიედგა ტაგანა (კასრსავით ჭურჭელი, ზურგზე წამოსაკიდებელი) გასაგებლად და თითონ კი ფიქრს გაეტაცა.

იმას თვალ-წინ წამოუდგა თავისი სიმეცხვილე, ძამა—ბიძები, რომელნიც ისე ანებიერებდნენ, მოაგონდა დაობლება, მუდამ ტირილი და ვაება თავის დედისა და ბებიისა, მოაგონდა ის საღამო, როდესაც მოიტაცეს, მერე რამდენიმე წუთის ბუნებრივად მოულოდნელის შემთხვევით დაწვდნული. ნუ თუ იმიტომ უარ-ჯყო დედა, ბებია, ძამის სახლი, რომ ეს დღე დასდგომიდა?... ციკომ წუნარად ტირილი დაიწყო.

ხალხი მიდიოდ-მოდიოდა, შესდგებოდა იმის წინ, დაღონებით შეხედამდა, შეიბრალებდა და თავიანთ გზასვე გაუდგებოდა ციკო კერა ხედავდა კერავის, რადგან იქამდის შეკეცროთ თავის-თავის უბედურებას, რომ ამ ერთის გრძნობის მეტი სხვა უკუგლიკე დახშოდა და თავის საქმეს კვლავ ასრულებდა.

წყალთან მივიდა რამდენიმე კაცი, ხელ-პირი დაიბანეს და
 იქვე ჭებზედ ჩამოსხდნენ.

— ცხო რაილა ამხავია ქალაქში? ივითხა ერთმა.

— მთელნი ქალაქი იწოდა იმათ ცოდვით. ციკო გამოფხინ-
 ლდა, მოიწმინდა თვალები და მივიდა ტაგანის ასალებად, მზ-
 რამ რა ქალაქზედ ლაპარაკი შემოესმა, გაჩერდა და ჟური და-
 უგდო.

— ისეთი ცოდო ბრალი იდგა, ღთის მადლმა რომ... რაი-
 ლა გუგუჯაი და მახუტაი ჩამოაღრჩეს, ცხვები კი საცემბიროდ
 კანამგზავრეს...

— ურჯულოები, ურჯულოები! დაიძახა მეორემ, მაგრამ ცი-
 კომ კელარა გაიგო-რა, რადგანაც გუგუჯას ჩამოაღრჩობის სხენე-
 ბაზედ გულიდგან თითქოს რაღაც მოსწყდა, წაბარბაცდა, თვალთ
 დაუბნელდა და უსულოდ იქვე დაეცა,

ურსო-კაცები მისცვივდნენ, ბევრი აბრუნეს, მაგრამ გონს
 კელარ მოიუვანეს.

ციკო ძლივს-ლა ივითქამდა, თუმცა ხელებს აწვეკტდა აქეთ-
 იქით და ხან-გამოშვებითი პირისასხის დაპრანჭვა აშკარად ამტკი-
 ცებდა, რომ ან სატანჯველი სურათები წარმოუდგებოდა თვალ-
 წინ, ან არა-და წარმოუთქმელი ტკივილები აწუხებდა.

კაცებმა ასწიეს და ხელ-და-ხელ წაიღეს შინ, საიდგანაც
 შეატყობინეს იმის დედას და ბებიას, რომელნიც იმ წამსვე ჩა-
 მოვიდნენ ქალთან.

იმათმა მზრუნველობამ ქალი არამც თუ წამოაყენა, არამედ
 დღე და ღამე სულ წვეკტებაში და ბოდვასში ატარებდა. ციკოს
 ხან საღრჩობელა ელანდებოდა და იმაზედ ლაპარაკობდა; ხან შე-
 იარაღებული კაცები, ხან ვითომ საპურობილეში აგდებდნენ და
 უზარ-მასარის გახებით ხორცსა ჭკლეჯდნენ. წვეკტებისა და

ტანჯვის შემდეგ მოულოდნელად წამოიკვილებდა და ტკივილის ძალა აშკარად გამოესატებოდა პირისახეზედ, რომელიც ისე დასწმენდოდა, რომ წმინდა სანთელს დამგზავებოდა.

იმის გულ-მაგარი ბებია, რომელიც ისე მკაცრად ექცეოდა ციკოს კარგად-მყოფობის დროს, ესლა მოხუცებული გულის-ტკივილით და გულ-ჩვილობით თავს ეკლებოდა. იმას აღარა შურდა-რა თავის ჭაღისთვის, რადგანაც უკანასკნელს დღეში ჭხდავდა; მაგრამ რა გაეწეობოდა. ხანუასაც დაწებინა ისე ცხელება და ისიც მეორე ქვეშ-საკებელში ჩაწოლილი გას-უწყებ-ლივ კენქასში იყო. მაგრამ ხანუას თავის სატკივარი ისე არ აწუხებდა, როგორც თავის ნაშობის იმ დღეში ყოფნა; დედა თავის შვილს უკანასკნელს დღეში ჭხადამდა და სისუსტე კი ნების არ აძლევდა—მოკანა და მოზღლიური მზრუნველობა გაეწია. ერთს ღამეს ციკო თითქოს უფრო დამშვიდებული იყო, დაქან-ცუღს მოხუცსაც ძილი მოეპარა და აქვე მიეძინა. შუა-ღამის დროს ციკომ წამოიწია და კარგად-მყოფსაკით ფეხზედ წამოდგა. მარტო თავლების ამღვრეკასზედ შეამჩნევდით, რომ სრულს გონზედ არ იყო.

ციკომ შეუმჩნევლად გააღო კარები და ბუტბუტით გასწია გარეთ. იმის წამოჭარხლებული ღოყები და გამშრალი ტუჩები აშკარად ამტკიცებდნენ, რომ საშინელი სიტყე უხარამდა და უდაგამდა გულ-მტყელს.

ის მიდიოდა წყლისკენ შეუჩერებლივ და მოუახრებლივ ხანდისხან რადჯსაც წამოროშავდა ხოლმე უთავ-ბოლოდ გუ-გუაზედ, რომლის სახელიც ამ ტანჯულს არ ავიწყებოდა.

— აი, მიანლოვდა წყლის ხაზირს; შესდგა, თითქოს იგრძნო, რა საშიშიც იყო კიდევ ერთის ბიჯის გადადგმა. ეშკვლა!...

აღარ გადავარდებს წყალში... ერთბაშად შეკრთა, წადგა წინ ნაბიჯი, ისეკ შედგა და დაიწყო ცანცანით:

— მეშინიან, მეშინიან!... მომდევენ, დატყრას მიზირებენ... რა უნდათ ჩემგან... უღმერთონო, ურჯულონო! კერ დამიტკერო, კერა!.. ღმერთს ვივილთან ერთად, ერთბაშად გადაეშვა კლდისებულ და პირდაპირ შუა წყალში ჩავარდა...

ამ დროს შემთხვევით იქ ორმა გლეხმა გამოიარა, ეს ამბავი რომ დაინახეს, გაექანნენ მისაშველებლად, მაგრამ გვიან-და იყო. — იმათ მისვლასეუდ წულიდგან ქალმა ამოიყურებულა, მაგრამ ცოცხალი ვი აღარ იყო...

დამღრჩვალნი გამოიტანეს ნაპირას და იქ დაასვენეს.

ჩქარა ჩამოვიდა მთელი სოფელი, რომელთ შორის მოხუცი «შავთკალატი» გულ-გახეთქილი მოდიოდა.

იმან დაინახა თუ არა ქალი, საშინელის წივილით ზედ დაეცა და მწუხარებამ მსწრაფლად სული ამოართვა.

ასე გათავდა ამ ოჯახობის ცხოვრება, გაქრა იმათ სახლში სანთელი, აღარავინ მოაგონებდა, თუ ოდესმე იმ სახლობაში კერა სთებულა იყო.

დაჩნა მარტოკა საბრალე დედა, რომელსაც გამოუღვევლმა მწუხარებამ ჯერ გინაღამ სული ამოხდა და მერე ჭკუიდგან შემალა.

საბრალე საზუა დადიოდა ხეში და ხან ვისა ჭკით. საკდა და ხან ვისა: — ჩემი ქალი ხომ არ გინახავთ? მე ვიცი, რომ ქალი მუკანდა... რა იქნა, რა?... ციკო, ციკო! საშინელის და შესაზარის ხმით გაჭკიოდა იგი. — მომტაცეს, მომგლიჯეს, მოჭკლეს!... არა, აქ იქნება სადმე... სისხლი! დაიძახებდა ცანცანით და ერთს ადგილს მიჩერდებოდა.

— სისხლი! შეშინებით გაიმეორებდა და მწუხარება და უზრანსკავდა სასეს. — მოჭკლეს, მოჭკლეს დაიყვირებდა და დაიწებდა ძრუხასავით ღრიალს, ღრიალს ისეთის სმით, რომელიც უკელა კაცს შეასარებდა იმის მდგომარეობას.

სიკვდილმა შეინახა ეს საცოდავი, მაგრამ რისთვის?

ა. მოჩხუბარიძე.

წერილები

ლორენსო ბენონისა.

(რუფინისა)

(თარგმანი ელენე მამულაშვილისა.)

თ ა გ ი I

ჩემი აღზდა.—საკვირველი ჩვეულება.—ჩემი სხვა-და-სხვა
შემთხვევები გზაზედ.

ყოველ დღის თერთმეტს საათზე ბიძა-ჩემი, ძველადი, სწირავდა საუდარში ღ მუც მუდამ წირვასე ვემსასურებოდი. ასეთი უფერული ცხოვრება ორის წლის განმავლობაში ძალიან მომ-ბეზრდა და ამისათვისაც იყო ერთგულად აღარ ვემსასურებოდი ბიძა ჩემს, როგორც წინად. წირვის შემდეგ, როდესაც ბიძა-ჩემი შესამოსს იხდიდა, მე ჩემად გავიპარებოდი სოფელ ფოს-ტაში წერილების მოსატანად ღ შინ სწორედ სადილობის დროს ვბრუნდებოდი.

ბიძა-ჩემი, უფროსი ძმა მამი ჩემისა, სცხოვრებდა გენუა-სა და ნიცცას შუა-გზაზედ მდებარე ქალაქში, სადაც იგი ყურს-უგდებდა დედი-ჩემის მამულებს, რომელნიც მომეტებულად შე-თის-ხილის სეებით იყვნენ გაშენებულნი.

მაშა ჩემი გუნჯაში სცხოვრებდა და არ ვიცი თავის უფროსი შვილი, როდესაც იგი შვილის წლისა შესრულდა, რად მთბარა სასწავლებლად ხსენებულს მღვდელს. დედა ჩემზედ არაფერს ვიტყვი, რადგანაც არაფერი კვითხებოდა სახლში. მე მხროლად ის ვიცი, რომ ჩემს მეორე ძმას, ცუზარს და მე უნდა გვესწავლა ლათინური ენა, კარგი მიხვრან-მოხვრან დედი-ჩემის ზეთის-ხილის ხეების ჩდილოებში და მეტი აქედამ გუნჯაში დავბრუნებულიყავით.

ბიძა-ჩემი სამოციის წლისა იყო და უფრო გულ-კეთილი, ვიდრე ბოროტი. ეჭვსი თვე სულ მამულების მოსავალს შესცქეროდა და როდესაც არაფერი მოუგებოდა, მაშინ დანარჩენს ეჭვს თვეს სულ ტირილითა და წუხილით ატარებდა. იმის საზაზარავო საგანი ზეთის-ხილი იყო და ყველას ამზედ ელაზარებოდა. იმის სტოლზედ აზას-რიგად მომზადებული ზეთის-ხილი იყო: გამძარი, დამარილებული, შაქარში მოხარშული. როდესაც ვი მე და ბიძა-ჩემს ერთად მოგვიხდებოდა გავლა, სულ ზეთის-ხილის ხეებს შესცქეროდა: ყვავილი გამოაჭკოთ თუ არაო. ერთის სუტყვით გარედ და შინ ჩვენს არე-მარეში სულ ზეთის-ხილის სუნი იდგა.

როდესაც ზეთის-ხილის ხეების დათვალიერებას მოჩქებოდა ხოლმე, იწყობდა საფრანგეთის და ფრანცუზების ლანძლვას, რა დაეძაკებინა საფრანგეთსა და ფრანცუზებს ამისაოვის — არ ვიცი, მაგრამ მე ვი ამის ცნობა ერთი ამბავი მაგონდება, რომელსაც იგი სიცილითა და სიამოვნებით უამბობდა ყველას, როდესაც ვი შემთხვევა ეძლეოდა. ერთხელ, როდესაც ვარსა ნაზირებზე ვიყავით, იქ, სადაც ეს მდინარე სარდინიას საფრანგეთისაგანა ჰყოფს, ის გავიდა ხიდზედ, დადგა საფრანგეთისკენ მდინარე ნაზირზე, იპებინა ცერსე დაემუჭრა საფრან-

გეთს და გამარჯვებულად დაბრუნდა უკან. აბა ახლა გამოიხსნას საფრანგეთმა თავი ამ უბედურებისაგანაო.

ბიძა-ჩემი, როგორც ვსთქვი, უფრო გულ-კეთილი კაცი იყო, ვიდრე ბორცოტი. საუბედუროდ იმასა ჰყავდა ერთი სნიერი ბეკუჭნაკე ქალი, მარგალიტა, რომელიც უფრო ბორცოტი იყო, ვიდრე კეთილი. ეს ქალი მე მტრულის თვალთ მიუყრებდა და საჭმელს თავის დღეში მამღრისად არ მატყუებდა. ასე გაშინჯეთ, სადილზედაც კი კერ ვიძღობდი კუჭსა: ამ ბორცოტის ქალის წყალობით, ბეჭჯულ ისე მომშიოდა სოფლე, რომ მზად ვიყავი ჩემის წადების სამოგვებო შექმნამა.

ერთი მაღალის ტანის, გამხდარ-გამხდარი ძღვდელი დადიოდა ჩვენსა და მასწავლიდა ლათინურს საათში ერთ შაურად. საკვირველი მუცლის კაცი იყო ეს ძღვდელი: როგორც კი ბიძა-ჩემს გარედ გაიგულებდა, მაშინვე ეტკებოდა ღვინით სავსე ბოთლებს და კარგად გამოიბრუებოდა სოფლე. მხოლოდ ღვინო არა ჰჭონდა მარგალიტას დაკეტილში: შენახული, რადგანაც კარგად იცოდა, რომ მე ღვინოს არ ვეწუობოდი. როდესაც კი ბიძა-ჩემი გარედ არ გავიდოდა და ჩემი მასწავლებელი კერ მოასწრობდა ღვინის დაღვევას, იმ დღეს სულ ღრინავდა და ჩემსედ ურილობდა ჯავისსა.

აი ამისთანა გარემოებაში ვიყავი ორის წლის განმავლობაში და ერთი წელიწადიც ვიდევ უნდა დავრჩენილიყავი. მაგრამ ამ დროს ერთმა სამოცის წლის ქვრივმა კაცმა დაიწერა ჟვარი და ამ შემთხვევამ სრულიად შესცვალა ჩემი ცხოვრება.

აქაურს მცხოვრებლებს ჩვეულებად ჰქონიათ და ესლაცა: აქვთ: როდესაც ნაქვრივადი კაცი მეორე ცოლს ირთავს, დიმიზლიანიტო-ნაღარით და სიმღერით მიეკებებიან სოფლე. ქორწილის დამეს, ის იყო კახშამსედა ვსდებოდით, როცა უეცრად

მოგვესმა დიმიტრი-ნაღარის და სიმღერის ხმა, ყველანი ფანჯარასთან მივედით. საკვირველი სანახაობა იყო. იმ ქუჩაზედ, რომელზედაც ჩვენა და ახალი ჯვარ-დაწერილები ვიდექით, მოგროვილიყვნენ სოფელები—ქალი, თუ კაცი. ზოგს ანთებული მუგუზლები ეჭირა, ზოგს დაირა, ზოგს კიდევ-ვინ იცის-რა. მოგროვილის ხალხის შუაში მოჩანდა ტრასტეკანი, რომელშიაც ოთხი თხა ება, ტრასტეკანში კიდევ ორი დიდი ღორი იჯდა.

ტრასტეკანი ახლად ჯვარ-დაწერილების სახლის ფანჯრის წინ იდგა. იქ უფროსის ბძანებით ქალებმა და კაცებმა დაიწყეს სიმღერა, ვირებმა უვირილი, ღორებმა ჭყვირილი, ერთის სიტყვით ისეთი საშინელი ყრიაძული ასტყდა, რომ არამც თუ ცოცხლებს გაუტყდავდა უურებს, მკვდრებსაც ვი გააღვიძებდა.

მე დიდის კმაყოფილებით ვსიამოვნებდი ამ სანახაობით, მხოლოდ იმაზედა ვწუხდი, რომ არ შეემძლო იმ მომღერალს ხალხში გარეკა და იმათსაკით სიმღერა.

მაგრამ ბიძა-ჩემი ვი, ძალიან ახლო მეგობარი იყო იმისი, ვისთვისაც ეს ამბავი გაემართათ და სულ სხვა აზრისა იყო. იმის არა თუ არ მოსწონდა ეს ამბავი, სამარცხვინოდაც სთვლიდა და უბძანა ბიჭებს, ყველა ფანჯრები ჩაკეტათ, რომ ამით უკმაყოფილება გამოეცხადებინა ხალხისათვის. ეს ამბავი სამს დღეს გაგებლდა, მე ძალიან მინდოდა იმათში გარეკა, მაგრამ სახლიდამ კერა ვბედავდი გამოსულას. მესამე დღეს ვი კვლარ მოვითმინე, გავერიე მომღერალს ხალხში და როგორც ვი დავიწყე მეც იმათთან სიმღერა, მარგალიტამ უგანიდამ უეტრად ვისერში ხელი მტაცა და შინ წამათრია.

ბიძა-ჩემი მედიდურად იჯდა სუფრანზედ. მაშინვე მიუხვდი, რომ ჩემზედ ძალიან გაჯავრებული იყო.—ამი-ჩემის შვილმა,

ბიძი-ჩემის ძმის-წულმა, ისე დაიმდბლეს თავი, რომ გაერიოს უბრალო ხალხის ხროვაში და მიიღოს მონაწილეობა მათს უგუნს სიმღერაში!... ეს მეტის-მეტია და იმის მომჭიქი დიდის სასჯელის ღირსი. ძალიანაც დამსაჯეს: დამაძწევდიეს იმ სარდათში, რომელიც ჰურის-საჭმელის ოთახის გვერდით იყო.

ამ სასჯელის აღსრულებამდის მე წავედი ჩემს ოთახში და უგანშმოდ დავიძინე. მეორე დღეს მარგალიტამ გამაღვიძა, წამიყვანა სარდათში და საღამომდის იქ დამაგდო. საღამოზე კიდევ მოვიდა და წამიყვანა ოთახში დასაძინებლად. მესამე დღესაც ისევე ის სასჯელი მომცეს; ასე გაგძელდა ერთს კვირას მეტო. მე ამისთანა მდგომარეობამ ძალიან შემაწუხა და დამაღონა, უფრო იმისთვის, რომ ამ დროს ერთის მათლათა სუფის და ერთის ნაჭრის ჰურის მეტს არაფერს მძლეკდენ.

შიშშილს კიდევ ჯანი გავარდნოდა, ამას როგორც იქნებოდა გაუძლებდი; მე ის უფრო მაწუხებდა, რომ სარდათში მარტოდ-მარტო ვიყავი გამომწევდელი, არც წიგნები მქონდა, არც მასწავლებელი მკვდელი მოდიოდა და, არც არაინ მელაპარაკებოდა. საძინებელი იყო ამისთანა მდგომარეობა, საძინებელი.

მხოლოდ ერთის სიტყვის თქმა იყო ჩემთვის საჭირო, რომ გამოესულიყავ ამ მდგომარეობიდან. იმ კვლელში, რომელიც სარდათსა და ჰურის-საჭმელს ოთახსა ჭყოფდა, ერთი პატარა ჯუჯუტანა იყო, რომელიდამაც ეკლავიერი შესმოდა, რასაც კი ლაპარაკობდენ. იქიდან არა ერთხელ გამიგონია ბიძი-ჩემის ხმა, რომელიც იტყოდა ხოლმე ჰურის ჭამის დროს, რომ მანპატივებს, თუ შენდობას მოვთხოვდი. მაგრამ ისე ვიყავ გაბრაზებული, რომ თავის დღეშიაც არა ვთხოვდი შენდობას არც ბიძა-ჩემს და არც მარგალიტას. — «არა» ვამბობ

დი მე ჩემს თავად, «თავისდღეშია ცა!» მე უფრო სხვა ფიქრებით ვიყავ გართული. მე მინდოდა გენუაში გაქცევა. ერთს ღამეს აუღეჭი ჭ ფეხ-აკრეფით ვიბეებზედ ჩამოვიპარე. როგორც დაკავშირე კარების გაღება, ძაღვან შემეშინდა... ბნელი ღამე იყო!...

ჩემის დატრუსალების შეთერთმეტე დღეს გავიგონე ბასი ბიძი-ჩემისა და მარგალიტას შორის: «რა მშვენიერი თევზია, ამბობდა. ბიძა-ჩემი, მე მინდა ეს იმ საწყაღს ბავშვს გაუგონაჯონო; ვიცი რომ ძაღვან უყვარს» მე თევზი ისე არ მახსარებდა, როგორც ისა, რომ ამის შემდეგ სასჯელი შემომსუბუქდებოდა. იმავე წამს მარგალიტამ გააღო კარები, შემოვიდა ჩემს საკრდაფში და შემოიტანა თევზის ძვლებით სავსე თაფში... ეს მეტის-მეტი სასაცილოდ აგდება იყო. მე არაფერი ვსთქვი, მაგრამ დავიფიცე ვი მეორე დღეს გაკვარულიყავი... ჩემს თავს მშიშარს უძახდი, თუ რომ ამას არ ავასრულებდი. მართლაც ავასრულე ფიცი, მთელს ღამეს ტანისამოსი არ ვამიხდია, ჩუმიდ გამოკედი სასლიდამ და დაკადეჭ გენუას გზას.

სეკტემბერი იყო და მშვენიერი ტაროსი იღვას... მე მივდიოდი რაც ძაღა და ღონე მქონდა, მხოლოდ ხანდისხან შევდგებოდი დასასვენებლად. შუა-ღლისას სიცხემ შემაწუნა ჭ გზის ახლოს დავიძინე. გზაზედ ბეკრი ნაცნობები შემომეყარნენ, რომელიც მკითხავდენ საით მივდიოდი. ამ კითხვაზედ მე ყოველთვის ერთს ვასუხს ვამდედი და ისეთს ადგილს ვუსახელებდი, სადაც ბიძა-ჩემიც და მეც ხშირად ვიარებოდით. მე არც საგზაო საგძალი მქონდა ჭ არც ფული მის სასყიდლად; მე ვკადი ბეკრს უურძენს, რომელსაც გლეხები მთავაზობდენ კვანახიდამ. საღამო-ყმს მიკედი ერთს ქალაქში, სადაც წინადაც ვუოფილვარ და სადაც, როგორც მახსოვს, ახალი ეკლესია შენ-

დებოდა... მე ზირდაპირ კელესისაკენ წავიდა, ორის ქვის შუა წავიქე, კილოცე და დავიძინე.

მზის ამოსვლისას გამოძევიდა და კიდე გავუდექი გზას. ძალიან დავიღაღე, ფეხები დამისივდა და ის ფიქრი მწეხებდა: ვაი თუ აღარ შეძლებოდა სიარული. მინცა და მინც რაც შეძელო მივდიოდი და ძლე დავუხსლოვდი ერთს თეთრად გალესილს სახლს. მე მიხდოდა კიდე წავსულავივ, მაგრამ, დახდე უბედურებას! ამ დროს უეცრად მომესმა ნაცნობი ხმა, რომელიც მივიჩნოდა: «ძლიეს არ დავიჭირეთ!» მე გავატყეტი თვალები და დავინახე თეთრად გალესილის სახლის ფანჯარაში ზიმა-ჩემი და მარგალიტა, რომელიც უგან დამდეგებოდენ, რავი ვეღარ ვენახეთ. დანარჩენს თქვენ თვითონ გაიგებთ... რამდენიმე საათის შემდეგ ისეკ იმ სახლში ვიყავ, რომელიც ჭირზედ უარესად მეჯავრებოდა.

ზიმა-ჩემმა და მარგალიტამ სასაცილოდ ამიგდეს ჩემის განზრახვისათვის; მე გატყეულს მეძახდენ და სსკებსაც ეუბნებოდენ, ასე დავძახნათ. ამ ჩემმა ტყვემ სასჯელი აღარ მომიმატა. მაგრამ ზიმა-ჩემმა, რომელსაც წინადაც მიეწერა მამა-ჩემისთვის ჩემს სამარცხვინო გარეკაზედ მოძეურაღს გლეხებში, ეხლაც კიდეკ მისწერა ჩემს უგანსკენელს სატყეილზედ და თანაც დაუმატა, რომ მე თავ-ჭეიფა ბავშვი ვარ, რის გამოც მამა-ჩემმა განიზრახსა დაეშლეინებინა ჩემთვის ეს ხასიათი და იმაკ წამსკე სკოლაში გამეზუნა.

ამ ამბის რამდენიმე დღის შემდეგ მე მოვიტანე ფოსტილამ წერილი, რომელმაც კარგი შთაბეჭდულება მოახდინა ზიმა-ჩემზედ. წერილი მამა-ჩემს მოეწერა, ზიმა-ჩემმა მხიარული სახე მიიღო, რამდენჯერმე წარბები მოიჭმუნა და გაიარ-გამოიარა, მერე შეღვა ერთს ალაგას, დამიწყო ცქერა და მითხრა: «ავა-

ზაკო, მამა შენი გენუაში გიხმობს; იქ სკოლაში უნდა მივ-
ცეს.»

სკოლაში ცხოვრება აგრე რიგად არ მიზიდავდა მე; მაგ-
რამ ის ცხოვრება, როგორცაც აქამდის ვატარებდი, ისეთი სა-
ძაგელი იყო, რომ ყოველივე ცვლილება გამახსარებდა. მე მო-
ვისმინე ბიძი-ჩემის სიტყვები და მივუგე, რომ მზადა ვარ ყო-
ველივე მამი-ჩემის ბძანება შევასრულო.

ვინ იტის მომავალში რა ბედი მომელოდა, თუ იმ ქვრივ
გაცს მეორედ ცოლის შერთვა არ გაეზრასა?

წასასვლელად ძალე მოკეძმზადე. ყოველი ჩემი ქონება ერთს
ბოხსაში გამოკვარ და მეორე დღეს, სამშაბათს, შვიდს საათ-
ზედ, მზად ვიყავ გზას გადგომოდო.

ბიძა-ჩემმა ერთს თავის მეგობარს ჩამაბარა, რომელიც გე-
ნუაში მიდნოდა და ისიც დაჭვირდა, რომ კარგად მიმიყვანდა
ჩემს სახლში. გამოთხოვების დროს ბიძა-ჩემმა ჩამდენიმე აბა-
ზი მახუჭა და თანაც მითხრა, რომ გზაზედ არ დამესარჯას;
ამას ვარდა, სავზაოდ გამატანა მურაბა და პური, მერე დამ-
ლოცა და გაემორდით ერთმანერთს.

ზოგოსკამ გზაზედ ძალიან დამაწვლია. ბიძი-ჩემის მეგო-
ბარი, რომელიც თან მომდევდა, ჩემს შირდაშირ იჯდა და ძალ-
ძალე მკითხავდა—ავად ხომ არა ხარო, მე თუმიცა ვუთხარ არა
მეთქი, მაგრამ ნამდვილად კი ავად ვიყავი... ბოლოს ჩემი უჭეი-
ფობა გამოცხადდა, რამაც ძალიან გააჯავრა ჩემი მთარველი,
ბიძი-ჩემის მეგობარი, რადგან ყურის გდება მეტი მინდებოდა.
ორის დღის საარუდის შემდეგ გენუაში მივედი. შიმშილისა
და ავად-მყოფობისაგან ისე ვიყავ შეწუხებული, რომ სულ
ცრემლები მერეოდა თავალში... მაშინ მე ჯერ ცხრა წლისა არ
ვიყავ.

თუმცა ძალღიან პატარა ვიყავ, როდესაც გენუა დავტოვე, მაგრამ ჩემის მოზობლების სახლს მანც ძალე ვიპოვნიდი, თუ რომ შუა ქალაქში მივეყვანეთ; იმ ადგილიდამ კი, სადაც ეს-ლა გადმამსკეს, გამოუკითხავად ვერ ვიპოვნიდი ჩვენს სახლს. შორიდაძმ ხალხის გროვა დავინახე; მასინვე მივმართე და კვითხე, — ესწავლებინათ ჩემთვის თუ სად იდგა ბატონი ბენონი (მამა ჩემი.) ერთმა იმათგანმა შავ-უღვასებინამა მკითხა: «ფულები გაქვს?» — დიად, ერთი აბაზი მაქვს მეთქი. — «მას კარგი, შენ კე ფული მომეცი და ბენონთან მე წავიყვანო.» მე ისე სულსწრაფად მოკვლოდი მამი-ჩემის ნახვას, რომ ის ერთი აბაზი იმავე წამსვე ამოვიღე და მივეცი. იმანაც გამომართვა ფული და თავის მეგობრებით სადღაც წავიდა. მე ისე დაღალული ვიყავ, რომ მეუღლეს დუქნის წინ სკამზედ ჩამოკვუქი და დავუწეე იმ კაცს ცდა. დიდ ხანს ველოდე, ასე რომ ბოლოს იმედი გადამიწედა — ფულიცა და ის კაციც დაიკარგენ და მეც მოვტყუვდი მეთქი.

სქელ-სქელმა დედა-კაცმა, კვონებ მეუღლე იქნებოდა, მკითხა ვის ვუცდიდი იმ სკამზედ. მეც ჩემი თავ-გადასავალი ვუამბე. «ვანი, საწყალო ბავშვო! სთქვა იმან, — მოუტყუებინართ; ეცადე როგორმე მოიგონო რომელს ქეჩაზეა მამი-შენის სახელი, რომ გასწავლო გზა.» მე დავუსხელე წმინდა გიორგის კვლესია, რომელიც, როგორც მახსოვდა, ჩვენის სახლის ახლო იყო. «ოჰ! კე ძალღიან შორს არის, მითხრა ქალმა. ... მაგრამ შეგიძლიან იმ კვლესიიდან მიაგნო თქვენს სახლს?» მე მივუგე, რომ მივანებებ მეთქი. კეთილმა დედა-კაცმა დაუძახა ერთს თავის მოსამსახურეს და უთხრა, რომ მე წმინდა გიორგის კვლესიამდის მივეყვანე და არ მომშორებოდა იქამდის, ვიდრე მამი-ჩემის სახლთან არ მივიდოდი. მე ძაღლობა გადაუხსადე იმ

კეთილს დედა-გაცს და გაუკე უკან იმის მოსამსახურეს, ნახე ვარ საათში ეკლესიასთან მივედით, საიდანაც ადვილად მივაგენი მამა-ჩემის სახლს; მაგრამ ისე დაღალული და დაქანცული ვიყავ, რომ ძლივს გავბედე კარების დარაკუნება. მე შეგონა სახლში არ მიმიღებენ შეთქი. ჩემმა მშობლებმა დიდის სიხარულით მიმიღეს.

კერას გზით ვერ შემიძლიან გადმოგვტოთ ის სიტყვობა და სიამოვნება, რასაც ვგრძნობდი მაშინ, როდესაც დედა-ჩემს შეკრდში ჩაკეკარი და ღაჭა-ღუპით მდურარე ცრემლები გადმომიდიოდა.

დედა-ჩემის ნაზმა ალერსმა და ტებილმა სიტყვამ ძალე დამავიწყა ძველი დარღები. ორის წლის სსკვან-მყოფობის შემდეგ, სადაც წალებისა და შიმშილის მეტი არა მენახა-რა, უსლა მესმოდა ალერსი და სიუკარუდით ღაჭარაკი, რომელიც ბავშვისთვის დიდი რამ არის. მაგრამ ეს ბუნებრივ დრო დიდ-სანს არ გაგძელებულა. ხუთმა დღემ რომ გაიარა დაბრუნების შემდეგ, დერციკმა მომიტანა სკოლისთვის ფორმის ტანისამოსი და მამა-ჩემმა, რომელიც გულ-გრილად შექცეოდა, გამომიცხადა, რომ ხვალ სკოლაში უნდა წაგიუყანო და მზად იყავიო. ესრედ, მეორე დღეს დილით ადრე ჩავიცვი ფორმის ტანისამოსი, შემკობილი ყვითლის დიღებით, კრივის ტირილითა და ქვითინით გამოკეთსოვე დედას და ძმებს და გაუკევი მამა-ჩემს. ერთის საათის უკან მე ვიდექი სკოლის უფროლის წინ, რომელიც სასულიერო წოდების პირი აყო და რომელმაც შევლის უმაღლე სულზედ ვაცოცე, როგორც მამა-ჩემმა მიბძანა. ამ უფროსმა ალერსიანად გადამისჯა თავზედ ხელი და სხვა მღვდელს გადამცა. იმანაც მესამეს გადამცა და ამ უკანასკნელმა წამიყვანა და რამდენიმე დერეფანი გამატარა. ამანც

მკითხს სასკელი და გვარს, ჩასწერს სიაში და მომტა რეკული ჭკალაში.

შემიყვასეს ერთს ზალაში, სადაც თვრანძეტი მოწათე იჯდა. მეც მიმიყვანეს ერთს ადგილას და დამკეს. გაკვირვებით გუყურებდი მოწათეებს, რომელნიც ამას იქით ხეში მეკობრები უნდა გამხდარიყვნენ.

ამ სკოლას სასკელმწიფო კოლეგია ერქვა. იმაში სწავლობდა ასი უმაწვილი, რომელნიც შვიდის წლიდამ თხუთმეტს წლამდის იქნებოდნენ. წლოვანობისა და მეცადინეობის მისევეთ მოწათეები ხუთად იყვნენ გაყოფილნი, თითო განყოფილებაში ოცამდის უმაწვილი იჯდა.

სასკელმწიფო კოლეგია სასკულიერო წოდების პირთა სკოლა იყო, რომელნიც სამა კოვას ორდენს ეკუთვნოდნენ. ამ ორდენს წესდება უმაწვილების აღზდასა სდებდა ვალად.

აი ვინ იყვნენ სკოლის უფროები: მამა რექტორი—უმაღლესი პირი, რომელიც პრინციპს არ ემორჩილებოდა და ერთსდა-იმასე დროს შეევე იყო და ჰმზავდა.

იმის თანა-შემწე—პირველის მოადგილე, ოცა ის ავად განდებოდა, ან წავიდოდა სადმე.

მამა მინისტრი—გადაწყვეტილების აღსრულებაში მომეხანი.

ბოლოს ყურის-მგებლები, რომელნიც განუყრელად შეგარდებთან იმყოფებოდნენ.

ყურის-მგებლებს იყო ცოტა ჯამაგირი ქანდათ, რომ ამ თანამდებობას მხოლოდ გაუნათლებელი ძუელები ასრულებდნენ.

ამ სასწავლებელში ხუთი წელიწადი დაეყავ. დამოთმა დამისხნას რომ ყუელათური გაძმობთ, რაც ვი ამ ხუთის წლის განმავლობაში ამხდარა. ტანჯვა-წყალების, სიცივისა და სიმა-

შილის მეტი არა გვინსახსრის ამ სკოლაში. ყოველ ხუთშაბათობით დედაჩემი მოდიოდა სკოლაში ჩემს სახსახავად.

მე ამ დროს ერთი გულთაღი მეგობარი შევიძინე და ჩვენ ორივეს გავლენა გვქონდა დანარჩენ მოწაფეებზედ.

თ ა გ ი II

სადაც ახალს პირებს შევეურებით და სადაც მე მათ ვუამბობ ძალად მოკლელის ჩოტის ამბავს.

გავიდა ოთხი წელიწადი და წინა თავში მოხსენებულმა პატარა ბიჭი ცამეტის წლისა გახდა. იგი იყო თერ-მერთალი და ძალღლის ტანისა წლოვანობის კვალობაზედ. მეორე განყოფილების მოწაფეებში იგი ერთი უკეთესთაგანია.

ეს განყოფილება არ იყო ბედნიერი, იმის მოწაფეები დიდს გაჭირებას ითმენდნენ.

როგორ, როდის და რა გზით შემოიღეს ამ გვარად შეგირდების ტანჯვა—არ ვიცი. მე მხოლოდ მახსოვს, რომ ამ გვარადვე აწვალებდნენ მოწაფეებს, როდესაც მე მეორე განყოფილებაში მივედი. მე ვეცდები ცოტა-ოდნად მაინც შევატყობინო იმ ოთხის პატარა მტარვალ მოწაფეების ამბები, რომელნიც თავის ამხანაგებს მეტი-მეტად აწვალებდნენ.

ანასტასი—ასე ეძინდნენ ჩვენს უფროსს მტარვალს—იყო პატარა, დაგრეხილ-ფეხებიანი, დიდ-თავა, შეუსაფერო ტანისა, ცხვირი ჭკონდა გაწყლელი, პირი მოხუცი და შესედულბა სწორედ კატისა და კეფისისა. მე აქნობამდისაც არ ვიცი, თუ ესეთი უხვირო და უძნო ქმნილება როგორ უფლობდა ყველა-

ზედ. ყველამ იცოდა, რომ ის გაუძაძლარი, ბუნწი და დამცინავი მტარვალი იყო, ყველას უჩიხლებოდა და კვავებოდა; მხარამ მანაც ყველა უძირონილებოდა მას, როდესაც იგი გაბრახუბული დაიწყობდა ლაზარაკს. სასტიკი ზედამსედველები და ის ოთხი შევირდი, რომელნიც ამ განყოფილებაში მეთუობდენ, თავიანთ ამსახაგებს ისე ექვეოდენ, როგორც ყურ-მოჭრილს ყმებს.

ჟურ ესლაც, ოც-და-ათის წლის შემდეგ, როცა ვი მოვიგონებ ჩვენს ტანჯვას, რომლითაც იმ კასლიანმა და ბორბოტმა კაცმა ჩავკაშხამა ჩვენი ახალ-გაზდობა, როცა მოვიგონებ ჩვენს უძილო ღამეებს, ჩვენს მწარე ცრემლებს, გული ბოლმით მკვება და ხელებიც განკალს მიწებს. მე ვიამბობთ ერთს ამხავს, რომელიც, მგონია, გაგაცნობთ, იმის სასიათს.

ამ დროს ერთი დიდი ამხავი იქცეოდა მთლად ევროპის უურადლებას. მე ვამბობ ერთი-მუჟა გმირ ბერძნებზედ, რომელნიც წინ-აღუდგნენ თათრების მტარვალობას. მათის ბრძოლის ამბები ჩვენს სასწავლებლამდისაც მოდიოდა. ჩვენ, რასაკვირველია, ბერძნებს და საზოგადოდ ქრისტიანებს უფრო თანაკუგრობობდით. ანასტასი ვი ერთად-ერთი კაცი იყო ჩვენი სკოლიადამ, რომელიც თანაკუგრობდა ოსმალებს და ბერძნებს უახლებს ეძახდა.

ჩვენი განყოფილებიდან ორმა მოწათემ, რომელნიც ძალიან მაღალის ტანისანი, ღონივრები და ტუტუტები იყვნენ ანასტასის მწარე დაიჭირეს და ისე იქვეოდენ, როგორც უზიარებელი ჯალათები. შევირდებს ივანი ჯარამში ანთმეკდენ და ანასტასს აძლევდენ, რომელნიც ცოტადენს იმთაც უწილადებდა ხოლმე და ვაი იმას ვინც მათ წინააღმდეგობას გაუბედავდა, — ცუმა-ტუკებით სულს ამოარომეკდენ.

თუმიცა ძალიან ბეჭითად იცავდა ეს ორი კაცი ანასტასის

უზღელობას, მაგრამ იგინი მანც იმის ძალას არ შეადგენდენ!

ურბინო იყო ლამაზი, მდიდარი, ხელ-გაშლილი დიდის ხარისხის ახალ-გაზდა თავადი. ბუნებას ყოველივე კეთილი ნიჭი მიეცა იმისთვის, რომ ხალხის მიმხრობა შესძლებოდა. მასწავლებლების მხრივ წყალობის თვალთ ყურებამ და როგორთების პირში ჭებამ გაუფუჭა მას კარგი ხასიათი და დააწმენა, რომ ის ხარისხით ძალიან მაღლა სდგას თავის ამხანაგ გლეხებზედ, და ის ხარისხი ნებს აძლევს იუფლოს მათზედ. მაგრამ უნდა მართალი ვთქვა, — თავადი ისეთი მტყარული არ იყო, როგორც ანასტასი. თავადი მიმართავდა ხოლმე ანასტასს მამან, როდესაც ვისიმე ჯავრის ამოყრა უნდოდა, მაგრამ მამანაც კი ისე მოხერხებულად იქცეოდა, რომ დამნაშავედ ისევე ამხანაგი გამოჩნდებოდა. ამ გვარად იგი თავიდან იცილებდა ამხანაგებისაგან გაკიცხვას და ხანდისხან კიდევ ჭვიტხავდა ანასტასის ქვეყას, ქათამის ალებას, რამიაც თავადი არ იღებდა არავითარ მონაწილეობას, იმიტომ რომ თვითონაც მდიდარი იყო და თავ-მოყვარეობაც ნებს არ აძლევდა ამისთანა საქციელის ჩადენას.

ამ ოთხს პირს კრიკში ვუდექით მხოლოდ მე და ჩემი ამხანაგი, დანარჩენები კერაფერს ვერ ბედავდენ მათ წინააღმდეგ.

მე მოვისხენიე ქათამი, რომელსაც ჩვენი მტარვალები იღებდენ, ესლა ვიამბობთ იმასაც თუ როგორ იღებდენ ამ ქათამს. პირველად ყოველ-დღიურ ქათამის ალებასუდ მოგახსენებთ.

ჩვენს სკოლაში საუზმის დროს პატარა პურის ნაკერის მტარვალს ვკადლევდენ, მაგრამ ყველას კი ნება ჭქონდა თავის თუფლით წაღ უნდოდა ის ეყიდნა და ამ ნებით ბევრი სარგებლობდა, ვისაც კი შეძლება ჭქონდა. ყოველ-დღე საუზმის დროს ანასტასი ჩამოგვივლიდა, როგორც ჯარიმის მკრეფელი და

უკელა საჭმელებიდან იღებდა ნაწილს თავის და თავის მომხრეების მადის დასაკმაყოფილებლად. ერთის სიტყვით ეს სამი მტარვალე ჩვენის საჭმლით იკვებებოდნენ.

ეს ჩვეულებად იყო შემოღებული: საზიზღარი მტარვალეობა არავის არ აღუვლებდა. ასე გაშინჯეთ, ბევრი მოწაფეთა-ჯანი თავის-თავადაც სთავაზობდა ანასტაზის თავის საჭმლის საუკეთესო ნაწილს.

მეორე ქრთამი. სადილზედ და ვასშამზედ, როცა კი მტარვალის საუვარელს საჭმელს მოიტანდნენ, ჩვენ უნდა უკელას თავის წილი საჭმლიდან იმისთვის იმდენი გადაგვედო, რომ იმ საც და იმის ამხანაგებსაც ჭყოფნოდათ. მე ძალიან კარგად მახსოვს, რომ როდესაც ფლავს მოიტანდნენ, უკელანი უსადილოდ ვრჩებოდით, რადგანაც ეს საჭმელი ანასტაზს ძალიან უყვარდა.

უკელა მოწაფეებს, რომელთაც ნათესავები სანახავად მოსდიოდნენ და მოჭქონდათ ხილი ან სხვა რამ საჭმელი, უსათუოდ იმისთვისაც უნდა გვეწილადებინა. როდესაც ჩვენ თვითონ წავიდოდით ნათესავებთან, მაშინაც უსათუოდ საჭმელი რამ უნდა მოგვეტანა იმისთვის. თუ ზოგიერთი დამალავდა მოტანილს საჭმელს და მერე შეუტუებდნენ, მაშინვე იმის ბარგ-ბარხანას აურევდნენ, უპოვნიდნენ და მოტუეებისთვის დასჯიდნენ.

ამას გარდა, ყოველთვის, როცა კი არიფანა გაიმართებოდა, ანუ სხვა რამე ღვინი, ანასტაზის და იმის მომხრეებისთვისაც ჩვენ უნდა გამოგვედო ფული.

ამასთან ჩვენვე უნდა დაგვეწერა იმათთვის თხზულებანი და გადაგვეთარგმნა გადასათარგმნელი და ეს შრომა მომეტებულიად მე მასწებოდა ვისერსედ.

ესეთი იყო სამუდამო ქრთამი კანონიერად აღიარებული.

რაც შეეხება შემთხვევით ქართაშებს, ამისას ნულარას მეტყვიით, ანასტასს არაფერი არ მოენახვებოდა, როგორც მაგალითად დანა, ბურთი და სხვ. თუ გინძე ნებით არ მისცემდა მოწონებულს ნივთს, მაშინ ძალად ართმევდა.

მე წინადაკე მოგასხსენეთ, რომ ამ ჩვენს ჰატარას რესპუბლიკაში მოწინააღმდეგე დასს შეკადგენდით მე და ჩემი ამხანაგი. ეს ამხანაგი იყო აღძრედ. მაგრამ ეს ჯი დროა გავაცნო მკითხველთა რაი გამოჩენილი პირი ჩემის მოთხოვნისა, რომელთაც ჩემს ცხოვრებაში საყურადღებო მნიშვნელობა აქვთ.

თუმცა ცამეტის წლისა ვიყავი, მაგრამ მე უფრო ბუკრი მესმოდა, ვიდრე ჩემის ხნის სხვა მოწაფეებს. მე ძალიან გულჩვილი ვიყავ და მცირედი რამ შემთხვევას საშინლად მოქმედებდა ჩემზე. მასწავლებლის ძველსე სიტყვა, ამხანაგების ჩხუბი გულის-ფრიალს მგორიდა, ცრემლებით მივსებდა თვალებს, მასას და ძილს მიკარგავდა.

ამისთანა ხასიათმა გამსადა მე მშვიდობიანი, თითქმის ზარმაციც. მე მშვიდობიანობა უკვლასედ მეტად მიყვარდა და ვერებოდდი ყოველს არეულობასს და შოვოთს.

ეს მშვიდობიანობის სიყვარული მაიძულებდა მომეკვლა გულში სიბრახე და ბოღმა, რომელიც ძალელებდა, რომელსაც კვლავდი შევირდებს შორის უსამართლობას და ძლიერისაგან სუსტის დანახვასს. რაკი ანასტასს და იმის მომხარეებს შეკებმორდი, საუკუნოდ უნდა გამოვმშვიდობებორდი მუედრო ცხოვრებას. ისა სჯობდა კაცს არაფრისთვის ყური არ ეგდო და თავისთვის მშვიდობიანად ყოფილიყო, თუმცა ასე ყოფნა ბუკრჯელ განვიზრახე, მაგრამ გულის გრძნობა ვი მეუბნებოდა, რომ მტარვალების წინააღმდეგე შემოქმედნა. ეს რაინდული გრძნობა განმიცხოველდა განსაკუთრებით მაშინ, რომელსაც მე

წავიკითხე რამდენიმე წიგნი გმირების შესახებ, რომელნიც გა-
 ვიყებით მომწონდენ; მას აქედ მე გავხდი მთავრული მთელის
 კლასისა, განმათავისუფლებელი ტანჯულთა და დამსჯელი მტარ-
 ვალებისა... რა გულის-მიმზიდველი წიგნებია ის წიგნები, რომ-
 ლებშიაც მოგზაურ რაინდების ცხოვრებას აწერილი. «დაიღ,
 მეც იმათ უნდა მივბაძო, ვამბობდი ჩემ თავად, ღირსი ვარ
 მეც იმათთანა ვიყო.»

ამ გვარად ორ წყალ-შუა ვიყავი, როდესაც ერთმა შემ-
 ოხვევამ გამამხსნეა და ბოლო მოუღო ჩემს გაუბედობას. მე
 მოგახსენეთ, რომ ალტრედ ჩემი გულითადი მეგობარი იყო
 მეთქი, ის იმისთანა კეთილის გულისა, მიმზიდველისა სასი-
 ოისა და ამისთანავე ისეთი სუსტი იყო, რომ სხვის მთავრე-
 ლობას საჭიროებდა, — და ამ მთავრელადაც მე ამოუჩინდი. რო-
 დესაც იგი, ორის წლის წინად, მოუბარა სკოლასში, იმის ამ-
 სანაკებმა, მესამე განყოფილების მოწაფეებმა, რომელთ რიცხვში
 მეც ვიყავი, ძალიან აიბუეს იგი; ხან დასცინოდენ, ხან რას
 ეუბნებოდენ და ხან რასა. საწყალმა ბავშვმა ძალიან იდარდა და
 ამ დარდით ავადაც გახდა. ამ ჰატარა, საწყალის ბავშვისა სი-
 მარტოემ და დაბრიყვებამ ძალიან შემაწუხა და დამაღონა; მე
 მთავრელად გავუხდი და ჩემის წყალობით იმისა დეკნა და და-
 ცინვა მოისპო. ამის შემდეგ ალტრედმა მეტის-მეტად შემეი-
 ვარა და გახდა ჩემი გულითადი მეგობარი.

მართლადაც მე ის ისე მიევიარდა, როგორც კარგი საყვა-
 რელი ძმა.

ალტრედსა ჭყავდა ერთი მოჩვეული ჩიტი, რომელიც ისე
 უყვარდა, როგორც ჰატარა ბავშვს უყვარს თავისი ტიკინი.
 ალტრედმა ასწავლა ამ ჩიტს სხვა-და-სხვა ეშმაკობა. ერთხელ
 ანასტასმა მოინდომა იმ ჩიტის ხელში ჩაგდება. ალტრედმა

რომ ეს შეიტყო, ცივი უარი შეუთვალა, ჩიტიც იმავე წამსვე ყუთში ჩასვა და დაჭკეტა. მეორე დღეს ყუთი გატყეხილი ნახეს და საწყალი ჩიტი, როგორც ეტყობოდა, ძალად მოკლული იყო.

ეს საშინლად შეწუხდა აღძრვად. სული უგუბდებოდა ბეგრის ცრემლებისაგან, ვეიროდა როგორც გაგიყებული და თმებს იგლეჯდა. მე ანასტასია გავამტყუნე ამ ჩიტის სიკვდილში. ანასტასიას ამისთანა ქცევამ ისე აგვალევა ყველანი, რომ არ ვიცოდით რა გვექნა, იმან თავის-მართლებს დაიწყო ჩვენს წინაშე, მაგრამ მანაც კერ გაიმართლა. ამ დღიდან დავიფიქრე, რომ შევბოდი ანასტასის და ბოლო მომეღო იმის უსამართლო ქცევისათვის.

მაგრამ ამ განზრახვის შესრულებას მალე არ შეიძლებოდა. ჩემს მხარეს აღძრვდის მეტი არავინ იყო; და განა შევიძლებდით ჩვენ ორნი ანასტასიას და იმის მომხრეების დამარცხებას? რასაკვირველია კი. მართალია, ზოგიერთა პირველის განყოფილების მოწაფეებზე ჩვენსკენ იყვნენ და მთხოვდნენ კიდევ ბოლო მომეღო ანასტასიას უფლებისათვის, მაგრამ მათი დახმარება დროებითი იქნებოდა და არა სამუდამო. მე მიზნობდა ჩვენსავე კლასში მეზოვნა რამდენიმე შეგირდი, რომ მათის დახმარებით ძნელი საქმე აღვიღად შემესრულებინა.

მე ქებით ვი არ ვიტყვი, მაგრამ დიდი სასული მქონდა მთელს სკოლაში. პირველი რომ ყველა საგნებიდან პირველი ვიყავი და სამი მედლიც მქონდა მიღებული: მსკვრ-მეტყველობაში, ზოეზაში და გეომეტრიაში. მასწავლებლისაგან ჩემს ქებას აღარა მქონდა დასასრული, განსაკუთრებით ზოეზიას მასწავლებელი მაქება სოღმე. იმის აზრით მე მომავალში იტალიის დაცემულ ზოეზიის აღმადგინებელი გავსდებოდი.

მე კიდევ იმიტომ ვუყვარდით მოწაფეებს, რომ ყველას გშეკლდები: ზოგი მეუბნებოდა: «ლორენცო, მოდი ეს გაკვეთილი ამისა. — ლორენცო ეს თხზულება გამისწორე, — ლორენცო, მე უშინოდ გომეტრიის გაკვეთილის დასწავლა არ შემიძლიან. — ლორენცო, რა კეთილის გულისა ხარ!» მე გშეკლდები მათ და ვისა იღი არა მარტო დატუქვისა და სასჯელისაგან, არამედ ქებასაც და საჩუქრებსაც იღებდენ ჩემს წყალობით.

მე ვგონებ ჩემის მსოფთო კვებისა იქნება, თუ ვიტყვი, რომ ჩემს ამხანაგებში ყველაზედ უკეთესი მე ვიყავი და ყველასაც ვუყვარდი.

აღტარედ, რასაკვირველია, ჩემი მარჯვენა ხელი იყო ჩემის განზრახვის შესრულების საქმეში. იმის აღტაცება იქამდის მივიდა, რომ მე უნდა «მამულის დამსწრელად» გამოვეყვანებინე. მე აღტარედს მაკანდე გაეგო არაი ორის მოწაფისა, მაგრამ ამის შესახებ ვერაფერი გაერბებინა. პირიქით, იმათ სასაცილოდაც აგდლო.

«ნუ გეშინიან, ვუთხარი მე იმას, ჩვენ უმეტოდანც იოლად წავალთ. ცოტადენი მოთმინება იქონიე, აღტარედ, და დაწმუნებული იყავი, რომ მე საშუალებას ვიპოვი.» ნამდვილად კი მე თვითონაც არ ვიცოდი, როგორ მოვიპოვებდი ამ საშუალებას. მე მხოლოდ ისა მქონდა ფიქრად, რომ ანასტასის ან თავადს წავსუბებოდი და გამომეყვანებინა ჩემი თავი მათ წინააღმდეგ. «თუ რომ ჩემი მაგალითი, ვფიქრობდი მე, არავის გამსწავლებს და არ მომემსობიან... მაშინ ცხადი იქნება, რომ იმათ ღრმა ძილითა სძინავთ და ვერც ერთი საყვირი ვერ გამოაღვიძებს ამ ღრმა ძილისაგან.»

რომ უფრო გულ-მაგრად ვუთხარიყავ, მე წავიკითხე აღ-

ქიერის ზოგიერთა ტრაგედიები და მოუთმენელად ველოდი შემთხვევას ჩემის განზრახვის აღსასრულებლად.

ამ დროს ერთმა შემთხვევამ უფრო გააცხარა და მოასლოკდა ჩემის განზრახვის ასასრულებელი დრო.

თ ა გ ი III .

თავადი იმარჯვებს ჩემზედ, ნაგრამ იმის გამარჯვებას
ბოლოს ვუღებ.

ერთმა შემთხვევამ, რომელიც ამ დროს სკოლაში მოსდა, აგვალევა როგორც მოწაფეები, ისე მასწავლელები. ამ შემთხვევამ დაარღვია სკოლის ჩვეულებრივი მშვიდობიანობა.

მისი უდიდებულესობა კორილი კარლი მობძანდა გენუაში და მოითხოვა გაეგზავნათ იმის წინაშე სკოლის დეპუტაცია. დეპუტაციაში უნდა ყოფილიყვნენ მამა რეკტორი, იმის თანაშემწე და სუთიც მოწაფე ყველა განყოფილებისა. ვინ იქნებოდნენ ის სუთნი მოწაფენი? მსოფლად ერთმა ღმერთმა იცოდა მათი სასულები.

«ვის ამოიჩვენებ?» კვითსავდით აღელვებულის სმით ერთმანერთს ყველა განყოფილების მოწაფეები. ეს ჭქონდათ ყველას დაზარაკის საგნად.

მეორე განყოფილების მოწაფეები ორად იყოფებოდნენ: ერთი მხარე ჩემსკენ იყო, მეორე თავადისკენ. ჩვენ ორნი ვიყავით ერთი-ერთმანერთის მოჭიშპენი: თავადი თავის სარისხით და მენდლით, რომელიც მიიღო რიტორიკის საგანში და რომელსაც პრეჩესორებიც და ზედაძმედველებიც სწყალობდნენ;

მე კი ვსჯობდი მას ჩემის ნიჭით და ჭიდავე იმით, რომ სწავლის გამო სამი მენდალი მქონდა მიღებული.

სუთმზახთი დღე იყო და მოწაფეები ეზოში ვიყავით და ვთამაშობდით. მოწაფეები ჭკუთ-ჭკუთად ვიკრიბებოდით და ვლანჯარაკობდით იმაზე, თუ ვის გაგზავნიდენ კოროლთან. — «ვისაც გინდათ, კანტეტზე დაგენიძლეკებით, რომ კოროლთან თავდას გაგზავნიან»; სთქვა ერთმა პირ-მოთნე შეგირდმა, როდესაც დაინახა ჩვენსკენ მომავალი ურბინო. — ახა ვინ მენაძლეკებით?

— მე, მიუგო ალბრედმა: — ამ ჩემს ბურთს ვსდებ სანაძლეოდ, თუ რომ ღორენცო არ გაგზავნონ.

— ღორენცო! შეჯეგიათ თავადა, რის შემდეგაც ეკვლამ მე დამიწყო ჩქარა.

— რატომაც არა, თქვენო ბრწყინვალეზა? მივუგე მე გაჯავრებულმა. თუ რომ შემთხვევას თავადად არ დაგუბადებიათ, სხვა ღირსება მინც ისეთი მაქვს, რომელიც თავადაობაზედ ნაკლები არ არის.

ამ სიტყვების წარმოთქმაზედ მე შევეხე ჩემს მენდლებს, რომელნიც გულზედ მეკიდნენ.

ამ დროს უეტრად უერთამდის გაიღო კარი და ეკვლამ კარებიკენ მივისედათ; მამა მინისტრმა გადმოგუბედა ეკვლას და დაიუქია: «თავადო, წამოდით ძალე ჩაიცივით, თქვენ კოროლის წინაშე უნდა წარსდეკო.»

მე ვგრძნობდი, რომ ვყვითლდებოდი. გამარჯვებულნი თავადი თან მე მიტყეპროდა ამპარტავსულად და თან მიდიოდა ამის პასუსად მე მას თან გაუეკ ზ მძა-მძლას ვუძახოდი. «უხეიროვ, უხეიროვ!» ამან თავადი ძალიან გააბრაზა.

მე ბევრი ტანჯვა გამომიძულია ჩემს ცხოვრებაში, მაგრამ

ესე არას გავუფრავრებივარ, როგორც ამ შემთხვევას. სწორე უნდა გითხრათ, მე თავის დღეშიაც ვერ ვიფიქრებდი, რომ თავადს მე დამამჯობინებდენ გორგოლთან წარდგენის დროს; დარწმუნებული ვიყავი, რომ უსათუოდ მე ამდამირჩევდენ. ძალიან გაკბრანდი თავადის ამირჩევით, რადგანაც იგი ამის ღირსი არ იყო, — გაკბრანდი არა იმისთვის, რომ მე ვითომც ძალიან ვამპარტავნობდი ჩემის ღირსებით, არამედ იმისთვის, რომ თავადს სწავლით ბუერითა ვჯობდი. გვარის-შვილობას შუგირდები ბუერად არ აფასებდენ, უტკინო, თუ გინდ თავადად ან გრატად დაბადებულიყო, ჩვენთვის მანც უტკინო იყო.

გორგოლის წინაშე წარდგენა! ეს არაი ალეკებდა ჩემს თავმთოყვარეობას. მე მხად ვიყავ მიმეცა ჩემი სწავლა, მენდლები, ჩემი სული და გული, ოღონდ გი წარუდგომილიყავ გორგოლის წინაშე. მთელს თავს ამხედ ვფიქრობდი და იმედიცა მქონდა, რომ ეს სურვილი ამისრულდებოდა; ისე ვიყავ ალეკებული, რომ თავალ-წინ მქონდა წარმოდგენილი — თუ რასა მკითხავდა გორგოლი და მე რას მიუუტებდი. როგორ დაგადგებოდა იმის წინაშე და როგორ დაუუწყობდი თავალში ცქერას. მისი დიდებულებაც უსათუოდ უუარადლებას მომაქცევდა, რადგანაც მოწათებში მე ყველახედ უკეთესი ვიყავი... იქნება გორგოლმა თავის პაუდაც გამხადოს? მე მაშინ გავლენიანი და დიდი-გაცი გავხდებოდი.

გაი თქვენ მაშინ მტარვალბო! ანასტასი და იმის ჯალათები ციხეში დალპებოდენ ჩემის წყალობით... მაგრამ არა, დეკ ჯანდაბას დაკარგულიყვენ, რომ ჩემს თავალს ისინი აღარ დაეხანას. აღჭრედს ჩაგებარები გვალერიის პოლკს და გუარისას, რომელთა ღამაში მორთულობა იმას ძალიან მოსწონდა... მე ასე ვფიქრობდი და ბოლოს გი ბუდმა მიმუხთდა. ყველა ჩემი

იმედები უკავილებოვით დატყვნა, ჩემს მომავალს შავი ბუჩქისა გადაეკარა.

ღეპუტაციის რიცხვში დანარჩენი მოწაფეები იყვნენ: ორთქაშანიის დიდის-კაცის შვილი, ერთი ღენუალის შვილი, და ერთიც შვილი მდიდარის ვაჭრისა, — ყველა ესენი კარგნი იყვნენ თავიანთის შთამომავლობით და სიმდიდრით, სწავლაში კი სუსტები... არც ერთი მათგანი არ იყო ღირსი თავის დანიშნულებისა.

მკითხველს, რასაკვირველია, ამისთანა უსერიო მოწაფეების არჩევა ისე დიდ დანაშაულად არ მიაჩნია, როგორც მე მამინ შიმინდა. სულეირი მამები, რომელნიც სკოლას განაგებდენ, დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ მათგან თხოულობდენ არა სწავლულ კაცებს, არამედ სასკოლოწიფოს ერთგულთ. თუმცა სულეირი მამები ხანდისხან ამხარტავენობდენ საუკეთესო მოწაფეებით, მაგრამ ბევრთად იყვნენ დარწმუნებულნი, რომ კოროლის წინაშე მნიშვნელობა ჰქონდა არა სწავლას, არამედ გვარიშვილობას და სიმდიდრეს. განსაკუთრებით ჩვენს დროში ნათელს აჩრს ახრალეებდენ პიემონტისა და ნეაპოლის მამრახობას. დრო იყო, — წესიერება აღედგინათ, რის გამოც დატკეტეს ტურინის, გენუის უნივერსიტეტები და ბავშვების აღზდის წესი გამორეზავნა პიემონტს ავსტრიის იმპერატორმა ჭრანცისკ პირველმა. პასუხად ამ აღზდის წესისა, რომელიც წარუდგინა მილანში ერთმა პროტესტორმა, იმპერატორმა მოკლედ წარმოასტკვა: «მეტის-მეტს თხოულობს. თუ რომ ჩემს ჭკვეუკროდემებს წერა-კითხვა ეცოდინებათ, სრულიად საკმარ იქნება!»

დავუბრუნდეთ ჩვენს მოთხრობას, მე ჩემს სიბრახეს გულში კმალადი გარეგანის სიმხიარულით და თანაც დავცინოდა ბატების ღეპუტაციას, როგორც ვერხვნი კოროლის წინაშე.

გაგზავნილს მოწაფეებს. ეს დეპუტატია საღამოზე დაბრუნდა უკან. თავადმა სიამშარტავნით ღღარ იცოდა რა ექნა, მოწაფეები შემოესვივნენ და პირ-გაღებულნი უცქეროდნენ. თავადმა სამდვილის ზღაპრულის ამბების მზობა დაიწყო.

მკირფასის კარკით მივიდნენ სასახლეში ოთხი მოწაფე. აქ შეიყვანეს იმ ზღაპრში, სადაც მრავალი ბრწყინვალე გენერლებიც იყვნენ. ცოტა ხნის შემდეგ გაიღო კარები და კოროლი... კოროლი მომდინარის სახათ შემოვიდა. კოროლი წავიდა მოწაფეებისკენ. თავადს შეგობრულად თავსედ დაუწავა ხელი, ჭკითხა მამისა და დედის ამბავი, გაიგო მისი წლოვანება და დაარბია ყოფილიყო მშვიდი, წყნარი და სხვ..

სახლიდან რომ გამოვიდნენ დეპუტატები, იმავე კარკით წავიდნენ დეპუტატიაში მეოთხე კართის მოწაფის მამასთან, გენერალ სან-მარტინოსთან, სადაც მათ ელოდათ ბაღში დიდი სადილი სამხედრო მუზიკით. მისვლის უძალევი დიდის ყოფით მიესალმნენ მათ, ბევრი ვარდის კონები მიართვეს, ბოლახს, ყოველ ამის შემდეგ, როდესაც სკოლაში მოდიოდნენ—თითქმის ამ ქეიფის დასაგვირვინებლად—ყველანი კანდიტრის მღაზიაში შეიყვანეს... მკითხველა, გესმის თუ არა?—კანდიტრის მღაზიაში, სადაც შესვლა შეგირდებს სასტიკად ჭქონდათ აგრძალული!.. ისინი შევიდნენ იქ და ყოველივე სიტყვებზე იგემეს...

ამ დღემ ჩემთვის გაგონებულმა და სამწესარომ, თავადისათვის ერთს წამს გაიბინა. როდესაც მე ვცდილობდი ცრემლები შემემაგრებინა, თავადი მხიარულობდა და სტებებოდა.

ყოველი სატყვა ამ ზღაპრისა შესამივით მეწვეთებოდა გულში და თუმცა ძალიან ვცდილობდი თავი შემემაგრებინა, მაგრამ სასწრაფო მანინ უკმ ყოფილება მეტყობოდა; ესლაც კი გულგრი-

ლად ვერ მომიგონებია. ეს ჩემთვის სამწუხარო ამბავი. ღმერთს მე დიპლომატად არ დავებდნე. — «შენ როგორღაც ქეიფზედ ვერა ხარ, ლორენცო?» მითხრა თავადმა და დამაშტერდა.

რა კარგი დრო არის, რომ მეც დავეუშსამო იმას გული და დავერღვიო ბედნიერება! მე ვისარგებლე ამ შემთხვევით და გუთხარი ტებილის სმით: «სრულიადაც არა, ჩემო საყვარელო ამხანაგო; თუ რომ ცოტაოდენს უსიამოვნებას ვგრძნობდი — ამასაც შენის გულისათვის, შენმა საუბარმა კი ეს უსიამოვნება სრულიად გადმიყარა გულიდამ.»

— რა უსიამოვნებას იგრძნობდი, თუ ღმერთი გწამ — ჩემს გამო? მკითხა თავადმა გაკვირვებით.

— წარმოიდგინე რომ კოროლს შენს დედ-მამაზედ არაფერი კეითხა, და კეითხა შენს სწავლაზედ, მაგალითებზე ისტორიიდან?

— მერე რა? მეც ისე მიკუეკები ჰასუსს, როგორც სსვა.

— აი სწორედ მაგაზედ შენსავით დაიმედებული არ ვიყავ. წარმოიდგინე, რომ მის უდიდებულესობას კოროლს კეითხა თუ ვინ მოიგონა იტალიური სონეტი?... მე ვკონებ ჰასუსხის მიცემა გაგიძნელდებოდა?

თავადს ეს ძალიან ეწეინა.

— თქვენ ჩემი გამოძცდელი არა ბძანდებით, მითხრა იმან და გაჰყარებული სასუ მიიღო. — მე თქვენის სიტყვების დარღვევაზედ არ მოვსცდები.

— კარგი! აბა განმიმარტე რა არის პოეზია საზოგადოდ გუთხარი მე მას; დანარჩენს თუ გინდ თავი დაკანებოთ.

— გუფიცებით, — შეჰყვირა თავადმა: — მე არ ვიცი რითი მოგატყოს თავი და ან რითი ხართ უკეთესი, ხომ არ გნებავთ

რომ დავეცეთ თქვენს შეკრება წინაშე და გვეთა პატივი, რო-
გორც დიდის ჭკუის პატრონს.

ამ ვითარება და დაცინებამ უკუღანით გააძინა.

— თქვენზედ მეტის ცოდნა დიდ ჭკუას ძარ თხოულობს.

— რაც მკვას შეეხება, საქმიანობა მტკიცდება, იმედი მენდობთ.

რომელიც ზოგადად მივიღე.

— როგორ! შეუვიწყო მე — ნუ თუ მკ მენდალმა გაგამხარ-
ტავნათ? რომელი სონეტისთვისაც თქვენ ეგ მიიღეთ, ის სომ-
სხვისგან გადმოხსწრეთ და ისიც უხეიროდ.

— ეგ ცილის წამება! შეუვიწყო მან და გაწითლდა.

— მე რომ მიხდოდეს, ესევე ერთს წიგნში გიჩვენებთ იმ
სონეტს. შედეგში მე ცხადად დაგიმტკიცებთ, რომ თქვენ
ზოგადიანს არაფერა გესმით.

ამ დროს დარეკეს ხარი კახშმის საჭმელად და ბოლო
მოდლო ამ განხარებულს საუბარს.

ამისთანა გადაკვრით თავად ძაღან ეწოდა გული და მეტი
უფრო ისე მქონდა სხსუში, რომ მომეშინა იმის ბედნიერება,
ვიდრე ჩხუბის მიზეზი მეპოვნა. ამ ლაზარკის დროს ჩვენის
სკოლის ერთი ჩუულებს მომაგონდა, აქ იცოდენ რომელი ერთი
მოწათუე, პრეტქსორის წინაშე, გადმოიწვევდა მეორე მოწათუეს
და გაეჯიბრებოდა რომელსამე საგანში. აი ამით არჩევდენ მას-
წაყლებლები უარეს და ცუდს მოწათუებს და ღირსებისა-მებრ ასა-
ჩქრებდენ უკეთესს.

ამი ჩივად მოწათუების გაეჯიბრება მასწავლებლებს ძაღან
მეხსონდათ. მე გადავწყვიტე რომ თავადს გაეჯიბრებოდაი პო-
ეზის საგანში და ისე მოუთმენელად მოკვლად მეორე
დღის გაკვეთილს, რომ იმ ლამეს ძლიეს დაემუძინა ფიქრის
გამო.

მეორე დღეს აღტრედ მოვიდა ჩემთან სელების ფშენკიტო.
 — იცი, ლორენცო, გუშინდელმა შენმა სიტყვებმა, რომ
 თავადს სონეტი. ჭრუგონის წიგნიდამ გადმოუწერია, დიდი
 შთახეტილება მოახდინა ჩვენს ამხანაგებს. იმათ გაშინჯეს
 ჭრუგონის წიგნი და დარწმუნდნენ, რომ შენ მართალი გეტყვა.
 თავადის სონეტი იმ წიგნიდამ ყოფილიყო მოპარული, ჭ
 ჭრუ-
 დერიკა, რომელსაც საჩუქარი უნდა მიეღო, — ძალიან გაბრა-
 ნებულა ია ვადახედ.

— რასაკვირველია, გაბრაზდებოდა, მიუგუე შენ.

— ის ახლა ჩვენსკენ გადმოვა, არა, ლორენცო? იმედი მაქვს
 შენც მოელაპარაკები იმას.

— დიაღ, თავის დროზე, ეხლა კი სულ სხვა აზრი მიტ-
 რიალებს თავში... შენ ხომ არა გგონია, რომ მე თავადთან
 საქმე გამეთავებინოს?

— არ ვიცი; მაგრამ გაგიბედავ და გეტყვი, რომ შენს თავ-
 ში არაფერ დიდი აზრი ტრიალებს.

— გამოიცან! მე დღეს იმას გამოგიტხოვ და პოეზიის სა-
 განში შევეკვირებინ მიუგუე მე.

— მშენიერებას შეგვირამ აღტრედმა და სინარულით რამე
 დენჯერზე შეჭტა მადლა. მაგრამ ეხლა შენ, რომ ჩემად ყოფი-
 ლიყო.

— მჭკერ-მეტყუელობის გაკეთილი დილით უნდა ყოფილიყო,
 პოეზიის შეადღის უკან. როდესაც პირველის გაკეთილისათვის
 უარ დაგვირეკეს, მე ავიღე წიგნები და წაკვდი და თანაც ვკავ-
 რობდი, რატომ ეხლა არ არის პოეზიის გაკეთილი მუთქი. მაგ-
 რამ მკითხველს ვსთხოვ წამომეუკს კლასში, სადაც ვაკანობ
 მის კრთის საკვირველს იპროტესორს.

ნამდვილი პროტესორი უჭიფოდ იყო და ლოგინში იწ-

ვა, ამისათვის იმის მაგივრად ტყუილი პროტესორი შემოვიდა, რომელიც იყო ერთი ჩამომხმარი მღვდელი ოც-და-ათის წლისა, ძალადი და სუსტი. იმის ნამდვილი სახელი კი დამავიწყდა, მაგრამ მეტი სახელი კი მახსოვს, რომელიც ჩვენ დავარქვით: «გძელ-ფეხებიანს» ვეძახდით. საწყალი «გძელ-ფეხებიანი» ჭკუით დაბალი იყო, მაგრამ ტანით კი ძალადი. ჭკუენისთვის დიდო უცნობო მოწამე! მახატივე ის ღიმილი, რომელიც ეხლაც კი მომდის სახეზედა, როდესაც შენ გიგონებ; მახატივე, ამისთვის, რომ ამ ღიმილთან ცრემლებიც მერევა თვალებში...

(შემდეგი იქნება)

თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსები

ღიმილმან კარი ჭაღისა
განადო გამსჭირვალისა,
დღეს ესე მკმარის სიმდიდრედ,
სვალემ იზრუნოს სვალისა.

აღვის ნაყოფი მჩრობლადი
შეკამცენ ჩემი დამხნედი,
დღეს ესეოდენ გაგებდი,
სვალემ იზრუნოს სვალისა.

ნიაკთ მობერკვით შეძრულმან
სული მახინოსა სუმბულმან,
დღეს ამით განიშვა გულმან,
სვალემ იზრუნოს სვალისა.

ეს ლექსები თ. ალ. ჭავჭავაძისა გამოგვიგზავნა ჩვენ ბ. ი. შეუ-
ნარგამ შემდეგის წერილით:

ბ. რედაქტორო. გიგზავნით ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსებს.
არც ერთი ეს ლექსი არ არის დაბეჭდილი მის ლექსთა-კრებაში. ერთი
თუ ორი მათგანი კი, მგონი, იყო დაბეჭდილი პეტერბურგს გამოცემულ
ქრისტომაღლიაში, მაგრამ ამ ქრისტომაღლიას ესწრა მნელად-ღა სადმე

ეს ტუცხლი რომ მე მეგრძნება, ინ
 რად მეითხაე-როდის განჭრება. ინ
 გული მას სანთლად ვუმსხვერპლევ
 მაშინ ჭჭრეს, ოდეს მთლად დნება.

სოფლის მიმდობთა ბოლო ჰქვთ შხამად,
 ლხინი, შექცევა თვალისა წამად.

აწა ერთხელ სიჭახუკე დაუთრთვილავს სიბერესა,
 აწა ერთხელ ბედის დილა შეუცვლია შავს დაძესა.

გაფრენილო ვიწამო, სხვამცა რაღა ვიწამო,
 ესეოდენ მჩხომიეს, გიგონო და გიწამო.
 ამაღ გემდურ ვინამო, დამყნოსეო ვინამო
 სუელსა გიძღვნი სულისთვის, ოდონდ გული ვინ ამოღ
 მოდით, ძმანო, მო ნახეთ, ქმნილა გამხმრად მონა სედ
 გასჭრომია გონება, გიშრის ტერში მონახეთ.

ევანგელი მსმარი სუნ მიღებულნი,
 წიგნიშვიან იდგა დავიწყებულნი,

იშოვნით. ლექსი «მეფე რომ ვიყო ასეთი» ვიკტორ ჰიუგოდამ არის წა-
 თარგმნი. ეს ლექსები ვიპოვე მე—ვინ იფიქრებდა ამას—თავ. დავით-
 ერისთვის წიგნებსში... ამას შემდეგ არ გამოვიკორდება თქვენს რედაქციის.
 პორტფელშია ცი გამოვიჩნრიყო დაუბეჭდავი ბარათაშვილი, მივიწყებულა
 ჭაგჭაგაძე.»

მისმა დანახვამ მიესად აღმივსო
მიმოგონებით გული ვნებული.

ნეტა ეს მდელი სად ყვავებულა,
დიდ ხანამც შლილა როდის მოსთლულა.
უცხოს თუ მცნობის ვისიმე ხელით,
და რას მიხეცით აქ შთადებულა.

საგონად ტკბილის ერთად შეურისა,
თუ ნიშნად მწარის მოშორებისა.
თუ მეუღროდ ველთა გრილო ტყუთა შინა
სახსოვრად მარტო რომინებისა.

ნეტა არიან სადმე ცოცხალი
ამის მომწვევტი კატი და ქალი.
თუ გლახ ისინიც ევროევი მიკნარან,
როგორც ეს მდელი არის მიმკნარან.

მეფე რომ ვიყო ასეთი ხელთ მეჭურას მთელი ხმელეთი,
ფერხთ-ქვეშ გიფენდი. ყოვლს კეთილს, რაც უვის შემწიფობასა:
გვირგვინს, ქვეყანას, სვიპტრასა, ჰორიფინსა, ტასტას, და სრასს
სრულიად ვანაცვალედი შენგან ერთს შემოსედეასა.

თუ ვიყო ყოვლის შემძლებელ, — სამოთხას ულევს განცხრომსა,
მთიებთ, ქვეყანათ, სამყაროთ, და ქუართ კეთილ-განწყობას,
ანგლოსთ ციურ გალობას ჩემს მთაშუა შემძლებლობასა
გაფურცი მსხვერპლად ვუძღვნიდი ერთადეხ შენსა გოცნასა.

ლემონ ბამბეზა.

როგორც გულ-მოკლული დედა დასტირის თავის ერთადერთს შვილს, იგონებს მას ამაგს, მის დედისადმი სიყვარულს და ამ მოგონებასთან ტანჯვა უფრო-და-უფრო უჩოკლდება, ისე შინაკლ-ტანჯული საფრანგეთი დასტიროდა და დღესაც დასტირის თავის ძვირფასს შვილს—ლემონ გამბეტას. ვინ იყო გამბეტა, რა იყო იგი და ან რა სამყარო მიუძღვის საფრანგეთის წინაშე, რომ მისმა სიკვდილმა ასე ააშოოთა მიკლი ქვეყნა, სჯდა ვი ვითვისა და წერის ნიშანი მოიპყრება? რა უჭმი ვითსკეა! ვინც ვი ოდნავაც არის ადებს თვლი ამ უყანა ვხელს თხუთმეტს წელიწადს უყრნალ-გაჩეთობას, არ იქნებოდა ყოველ-დღე ერთსულ მანც გამბეტას სასკლისათვის თვლი არ მოკვრა. უყრნალ-გაჩეთებს რომ თავი დავახებოთ წმინდენია იმი თანხა, რომელმაც არც წერა იცის, არც ვითსკა, მგონად გამბეტას სიკვდილის ამბავი რომ დედა-მიწის ზურგზედ მოკვინა, თავის გულში ივითხა: «გამბეტა... გამბეტა... ეს სასკლი ჩადლავ იგამბეონია და სში რადაც გამბეონია... ეტყობა ძალიან დიდი კაცი უნდა ყოფილიყო, რომ აქდეს დახვარაგობენ.»

დიად, დიდი კაცი იყო გამბეტა ღ ეს დიდ-კაცობა მოიპოვა იმან მამულიადმი ერთგულის, თავ-განწირულის სამ ახურით. გამბეტას მხრები ჯანჯალებით არ იყო და მშვენიერული; გული ორდენებით, ასე გაშინჯეთ, ის ორდენიც ვი არა ჰქონდა, რომელ-

საც საფრანგეთში «პატივ-საცემ ლეგიონის» ორდენს ეძახიან, რომელიც ფრანგურებს ძალიანა სწამთ, მაგრამ რა საჭირო იყო სხვა ღირსება იმ კაცისათვის, რომლის გუბოს წინ აუარებელ ყვავილის გვირგვინებით დატვირთული ეტლები მიუძღოდა, რომელსაც საფრანგეთის სამსის ქალაქისა და ყოველის გუთხის წარმომადგენელი უკან მისდევდა. გამბეტა სამხედრო კაცი არ იყო, მაგრამ მის გვამის გამოტანის დროს ზარბაზნებმა გრილი მოიღეს, სამხედრო პატივი მისცეს და ზარბაზისა და ვერსალის მთელმა უკრმა ცხედარი მოწიწებით უკანასკნელ სადგურამდე მიაცილა. მეტის-მეტს არ ვამბობთ—მილიონამდის ხალხი დაესწრო მის დამარხვას, მთელი ზარბაზი გარედ გამოლაგდა და მიაწვდა მხოლოდ იმ ქუჩებს, რომლებზედაც გამბეტას გვამი უნდა გაეტარებინათ. სხვა ზარბაზის ქუჩები კი კვლავ განოცხლებულნი, ესლა უკაცურნი იყვნენ.

«ყოველი ადგილი დატვირთილი იყო, ამბობს ერთი ზარბაზელი განუთი, სადაც კი ფეხი დაიდგებოდა, ან სული მოიჭიდებოდა; ზანები ხალხით გამავებული მოჩანდნენ. ტიულერის ტერასებზედ იმოდენა ხალხი იყო, რომ ერთს დიდს ქალაქს მცხოვრებლებად ეუთოდა. ხალხი ზომებზედაც აცოცხლიყო, მოაჯირებს გადმოჰკიდებოდა; გაზის მილებზედ შემხდარიყო და ხეებსაც თითქო ადამიანები მოესხათ. ძვირფას ძეგლებზედაც კი შეებუნათ ასულა და პატარა ზარბაზელი ბიჭები უმართებულად თაკებზედ დასხდომოდნენ. მხოლოდ ერთს ძეგლსა სცაეს პატივი და არ ახლეს ხელი. ეს იყო ძეგლი ალზას-ლორენისა, რომელიც წინა დღეს ალზას-ლორენელებმა სრულიად თაღხით შემოსეს.»

ვიტყვიან განმეორებით—რა საჭირო იყო სხვა ღირსება იმ კაცისათვის, რომლის გვამსაც თითქმის მთელმა საფრანგეთმა

გეტმა ცრემლი დაჟვარს და სწუდანის მსგავრად თავის სამ-ფე-
როვანს დროში გახსვია!

ლეონ გამბეტა დაიბადა 3 აპრილს 1838 წელს სამხრეთ-
საფრანგეთის ვატანის ქალაქ ვანკოში. ის იყო ჩამომავლობით
იტალიელი და იმის მამა, რომელიც დღესაც კიდევ ცოცხა-
ლია, მწვერილმანეს დუქანი ჰქონდა და იმითი ირსენდა თავს,
ვატანის გამბეტამ სწავლა მიიღო თავის სამშობლო ქალაქის სე-
მინარიში, რომელშიაც მოწაფენი სამღვდულოებისათვის უმზა-
დებოდნენ. ამ სემინარიში სწავლის თაობაზედ შესდგა ერთი-
ლეგენდა, რომელიც დღესაც ბევრს სჯუას. ლეონ გამბეტას
უმაწვილობიდანვე ისე ეწიხებოდა სამღვდულოება, რომ თავის
მამას უთხრა, თუ ამ სემინარში დამა არ გამოეყვანათ ვადას
მკვითხრივ. მამამ ეს მიუჭანა და იფრად მამინი და ლეონ იე-
თის მტკიცე სწავთისა იყო, რომ გულმოსუღმა წავიას ჩან-
გალი და თავლი ამოთხარათ. ხვენა გვეონია, რომ ეს ამბავი
გამბეტას მტკიცე სწავთს ვადა, უფრო ამ ლეგენდის შემ-
თხვევით ცრუ-მოწმუნებას ამტკიცებს. ცრუ-მოწმუნე საღ-
ხიც ასე შეადგენს სოლიე სხვა-და-სხვა დაუჯერებელ ლეგენდებს
ამ პირებზედ, რომელთაც დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენიათ
მათს გონებაზედ. გამბეტას თავლის ამბავშიაც სალეგენდო მა-
სალა არის და ის დაუშლიდა ლეგენდის შეთხვევას. უკვლამ იცის
რომ გამბეტას ცალი თვალის საძელო ჰქონდა, უკვლამ იცის
აგრეთვე, რომ გამბეტა დაუბინებელი მტერი იყო კათოლიკე
სამღვდულოებისა და მის ჭკუ-ჭკუის მოქმედებისა; იმის ვარდით,
რომ გამბეტამ ვატანობისას სემინარიში სწავლობდა, საი-ამაც
სამღვდულო პირი გამოდიოდა. რაღა გასაკვირვებია, რომ
უცნაურ ამბების მოყვარულთ შემო-სხვებულთ უცნაური ამბავი
შეეთხათ გამბეტაზედ.

სემინარიიდან გამოსვლის შემდეგ გამბეტა სწავლობდა ზარიყში კანონებს იურიდიულ სკოლაში და იქიდან რომ გამოვიდა 1859 წ. აღმოკატებში ჩაეწერა. მის სტუდენტობის დროს ეხლაც სიამოვნებით იგონებენ იმისი ამსახავები. გამბეტა იღობს სათერანგეთის რომანისტი აღჭონს დოდე თავის დღიურში გვიამბობს ზოგიერთს მამინდელს ამბებს: გამბეტა და დოდე იდგნენ ერთს სახლში, «სტუდენტების უბანში» ასალ-გაზდობა ხშირად იყრიდა თავსა და ყოველ-დღე სადილს ერთად სჭამდნენ. სადილზედ მუდამ გაცხარებული ლაპარაკი იყო. ძრანტუ-შებმა იციან რაი კაცი რომ ლაპარაკს დაიწყებს, ერთი მათგანი თავ-მჯდომარედ უნდა დაჯდეს. სტუდენტების ზაასის დროსაც ყოველთვის თავ-მჯდომარედ გამბეტას ირჩევენ. გამბეტა ლაპარაკობდა ბერსა და კარგადაც ლაპარაკობდა. ზარიყში ესლაც ამბობენ, რომ ხშირად გამბეტა დაესაძლავებოდა ხოლმე თავის ამსახავებს, რომ რაი საათი განწყვეტლავ ვიღაპარაკებ, რა საგანზედაც გინდათ და ამ სერსით ბეჭრი, სადილი მოუგიაო.

ამსახავები საღამოობით თავს იყრიდნენ ერთს ყავახანაში, რომელსაც, «პროკოპის ყავახანა» ჰქვიათ. დღესაც არის ეს ყავახანა, მაგრამ მხოლოდ წარსულის დიდების მოგონებით ცოცხლობს. საკვებურად დაჩინილი აქვს ამ ყავახანას. ზატრონს, რომ აქ ლეონ გამბეტა ყოველ-დღე მოდიოდა თავის ამსახავებითაო, მაგრამ ესლაც ეს ყავახანა უბრალო პურის-საჭმელ სასტუმროდ გადაჭყეულა და მოჭკლებია უწინდელს ცხარე და მოზაასე ასალ-გაზდობა.

როდესაც გამბეტა თავის ამსახავებით ლაპარაკის უინს ყავახანაში ივლავდა, სათერანგეთში მეფობდა ნაზოლეონ მესამე, რომელმაც 1852 წელს სათერანგეთი ძალით მოიგდო სულში და

მრავალი ღირსეულმა მამულის-შვილი თავის მამულს გამოსაღ-
მა, ზოგი სიკუდილით, ზოგი ციხეში ჩასმით, ზოგი საფრან-
გეთიდან განდევნით. ნაპოლეონ მესამემ თითქო აღადგინა გა-
რეგანი დიდება საფრანგეთისა; მისი სსახსლე განთქმული იყო
მთელს ევროპაში თავის ბრწყინვალეობით და უცხო-ქვეყნის იმ-
პერატორები არა ზარობდენ მისუფიყვნენ პარიჟში და პატივი
ეცათ იმ კაცისათვის, რომელმაც საფრანგეთის ნიდაგი საუკე-
თესო მამულის-შვილების სისხლით მოიწყო.

გარეგანის დიდებით ნაპოლეონ მესამემ ისე აუხვია თვა-
ლები საფრანგეთის საღმსრ, რომ შეიღმა მილიონმა სულმა ხმა
მისცა; ხვესა. გკოუსს ნაპოლეონ მესამე იმპერატორად ვიყო-
ლიოთო. ამ იმპერატორმა თავის უღირს თანამსლებლების
შემწეობით მოიყვანა მთელი საფრანგეთი; ჯარი მამულის რ-
გულ გენერლებს ჩააბარა, სამართალი—მოქრთამე მოსამართ-
ლეებს, ეგლეხია—იყოფატებს. მთელს საფრანგეთს ჭაობიანი
ჭყარი მოედო და ნაპოლეონ მესამის სსახსლის ბრწყინვალეობა
ჭაობიდახვე შობილ ცეცხლის ბრწყინვალეობას მიაგავდა.

აი ამ დროს, როდესაც მთელი საფრანგეთი ნაპოლეონს
დამონებულად ჭყავდა და კანონ-მდებელი ვრება თითქმის მხო-
ლოდ ნაპოლეონის მონილ დებუტატებით იყო სავსე, გამბე-
ტა და იმის ამსახსები უკავსახებში ბასაობდენ, იწვრთნობდენ
მკერ-მეტყველებსში და ემზადებოდენ საპოლიტიკო ასპარეზზე
გამოსასვლელად.

დიდ ხ.სს არ მოუნდა გამბეტას და.

ვიდრე ნაპოლეონ მესამე ქარსიქების უურადლებას გა-
რეჟე რმებრედ აქრედა, ვერავინ ხედავდა მის მოპირდაპირედ
გამოსვლას, მაგრამ, რაკი გამარჯვების გვირვინები შეჩვენ,
ზოგიერთნი დააკვირდენ თავიანთ მდგომარეობას და იგრძნეს,

რომ ნაპოლეონის «ბრწყინვალე» მეფობას უფრო მეტი უნება მოაქვს საფრანგეთისათვის, ვიდრე სარგებლობა. ამ დროს ზოგიერთი გაზუთებმაც გაჭბედეს მის წინააღმდეგ მალაღ სმის ამოღება. სხვათა შორის რამდენიმე გაზუთმა გამართა ხელის-მოწერა ერთიან დეპუტატის, ბოდენის, ძეგლის ასაგებად, ეს დეპუტატი მოკვდა ბარიკადაზედ ნაპოლეონის სალდათების ტყვიით იმ დღეს, როდესაც ნაპოლეონმა უკანონოდ იმპერატორად გახდომა მოიწადინა და რესპუბლიკა დაამსო. ბოდენი იწყევდა სალხის წინ-აღმდეგობად ნაპოლეონის ჯარს, მაგრამ ხალხმა დანებებით მიუგო: «რისთვის დაეხმარეთ თავი! ნუ თუ იმიტომ რომ თქვენ თქვენი დღიური ოც-ოც-და-ხუთი ჟრანკი არ მოგაკლდეთო?!» დეპუტატებს მამინ დღეში ოც-და-ხუთი ჟრანკი ჭქონდათ ჯამაგირად და ბოდენსაც ეს წააუკედრეს. «მამ გვიყურეთ, სიკვდილიც ვიცი თუ არა მაგ ოც-და-ხუთის ჟრანკის გულისათვისაო!» შეჭყვირა ბოდენმა, ავარდა ბარიკადაზედ და იქვე უჩულოდ დაეცა სალდათების ტყვიით დასვრეტილი.

ამ ბოდენს უპირებდენ ძეგლის დადგმას და ნაპოლეონის მთავრობამ მის დასადგმელად გამართული ხელის-მოწერა თავისადმი შეურაცხებად მიიხნია. ერთი რედაქტორთაგანი სამარ-თაღშიაც მისცეს, იმის დამკვლავად გამბეტა იყო დანიშნული. სასამართლოში ეს საქმე გაიხსნა 17 ნოემბერს 1868 წელს და ამ დღიდან გამბეტა გამოვიდა ისტორიულს ასპარეზზე. წინა დღეს უცნობი ადვოკატი მეორე დღეს გამოჩენილ კაცად შეიქმნა. მთელი ეკროზა ჭკვირობდა გამბეტას ორატორულს ნიჭს, მის სიტყვის ძლიერებას, მის გამბედაობას. რადგან ეს დღე და ეს საქმე შესანიშნავად უნდა ჩაითვალოს გამბეტას პოლიტიკურ

მოქმედებისათვის, მოკუყვანთ აქ, ორს ადგილს გამბეტას სიტყვისას.

პროკურორმა წარმოსთქვა პირველად, თავის გამბეტუენებელი სიტყვა და ამტკიცებდა, რომ ვინც ორის დეკემბრის ამ ბაჟას ჰკიცხავს, ჰკიცხავს იმპერიასაცაო. გამბეტასაც ეს უნდოდა, ორი დეკემბერი ის დღე იყო, როდესაც ნაპოლეონი პრუსიის კრესლოდამ იმპერატორის ტახტზედ შესკუზდა.

«მე მგონიაო, წარმოსთქვა გამბეტამ, სასამართლო შესატყირი ადგილი არ არის ამ საქმის გასარჩევადო. ყველამ იცის, რომ ორს შეაწყია საზოგადოების სინიდისი ორის დეკემბრის არეულობამ. ამ დროს, ტახტის მსურველის ვარშემო შეიკრიბნენ უნიჭონი, უსინიდისონი, ვალუბში დაჯუკაცობაში ჩაფლულნი, მუდმიუნი მოსარჩლენი ძალდატახებისა, ნალეკნი განათლებულისა საზოგადოებისა. ამ გვარ პირთა შემწეობით რამდენი საუკუჩრია, რაც კანონებს და სამოქალაქო დაწყებულებას ძიქს, უთხრან და სიძარტლეს საჭლდათების თეხითა სთელენ...»

ეს სიტყვები წარმოსთქვა გამბეტამ პარიჟში, ნაპოლეონის სატახტო ქალაქში და, რაღა, თქმა უნდა, პროკურორნი უნდა წამომდგარიყო და ეთხრებინა; — გამბეტასათვის სიტყვა ჩამოკრთიდათ, მაგრამ გამბეტამ არ უგდო უური პროკურორის დაპირება და ძალადის ხმით განაგრძო.

«სასამართლოსა და მოსამართლეთა წინაშე კი ასე არ უნდა იყოს... სასამართლომ არ უნდა დაიჯეროს, რომ სათერჩანგეთი ორის დეკემბრის არეულობამ დაიხსნა. განა ჩვენ მოწმები არ გუყავს, რომელნიც ჰქმნარიტუბას ადგიდგენენ. მიძედი, შარასი და კიდევ მრავალნი, რომელთაც უცხო ქვეყანაში დალიეს სული... სად იყენ ორს დეკემბრს ტიური, რეა...

მიუზა, დიუზონ-დე-ლერი და სხვანი? მაწყასისა და კენსენის ციხეებში, ან კაიენას გზაზე! იქ იყვნენ ეს პატიოსანნი პირნი; გაცარცვულნი მსხვერპლნი გაცოფებულის პატივის-მოყვარეობისა.

აქ კიდევ სცადა სასამართლომ გამბეტას შეხერხება; მაგრამ მისმა მჭეხარე ხმამ ჩაახშა პროკურორის პროტესტი და გამბეტამ დაასრულა თავისი სიტყვა აღტაცებული საზოგადოების წინაშე. მოისმა საშინელი ტაშის ცემა სასამართლოს წალაში, გალერეებში, კსოში, ქუჩაში მოგროვილ აუარებელ ხალხში. ამ დღიდან გადაწყდა იმპერიის ბედი და ამ დღიდანვე ჩაიწერა გამბეტას სახელი ისტორიაში.

კინა ჭებდავდა იმპერიის წინააღმდეგ ასეთს თამაშს, ღაჭაჭაკს? ეს იყო უბრალო მეწვრიძალეს შვილი, უჩინარე ადვოკატი, რომელმაც თითქმის მთელი თავისი უმაწვილ-გაცობა ყავახანებში გაატარა. ეტყობოდა, რომ იმპერიას ძირი კარგა ვამოფხვრილი ჭჭონდა, რომ ამისთანა ჭკრედ თითქმის უცნობი პირი გამოდიოდა საადვოკატო ასპარეზზე და საპოლიტიკო ასპარეზად ჭხდიდა, ძლიერს ნაპოლეონს არად აგდებდა და იმის მომხრეთ მიწასთან ასწორებდა. რა თქმა უნდა რომ გამბეტას გაბედულობა მაშინდელ საფრანგეთის მდგომარეობას უნდა მიეწეროს, მაგრამ ესევე უნდა მიეწეროს გამბეტას განსაცვიფრებელს ორატორულს ნიჭს. გამბეტას ძმადი ჭჭონდა თავის-თავისა, თავის სიტყვისა და იცოდა მისი სიტყვა ისეთს შთაბეჭდილებას მოახდენდა მთელს საფრანგეთზედ, რომ ვერავინ გაუბედავდა დასჯას, ხელას შეხებას.

აქ უნდა ცოტა შეხერხდეს და გავაცნოთ ეს განსაკვირველი ნიჭი, რომელზედაც დამყარებული იყო თითქმის მთელი მისი პოლიტიკური მოქმედება.

... და რასაც სწორად ამასუდ 1870 წ. ერთი შესანიშნავი მწერალი...

«გამბეტას დიდებული შესედულობა აქვს. ტანად მალაღია, სრული, განიერ-გულ-მკერდ და მხარბუქიანი ცოტა მოდიდო თავზედ ჟეან გრძელი შავი თმა აქვს გადაყრილი. გამბეტას სახისთანა გამოძეტველებას ძვირად სადმე შესვდებით. ის არის შავგვრემანი, შავის ბრწყინვალე თვალებით (უთროს სწორე ბჭნება კსთჭვათ თვალით), შავის წვერით, წარბები ერთად შეჭკვრია და ეს მის სახეს თითქო სიმკაცრესა და გაბედულობას უმატებს. მის გარკუნობის აღწერა ისე ძნელი არ არის, მაგრამ შეუძლებელია აიწეროს, ან გამოითქვას იმის სიტყვის შთაბეჭდილება. ეს შთაბეჭდილება ძლიერია, შემაზრრზენებელი. მე არამც თუ არსად ამისთანა არა გამოგონია-რა, წარმოდგენითაც კი ვერ წარმოვიდგენდი, რომ სიტყვას ამისთანა ძალა ჰქონოდა. შედარებაც კი შეუძლებელია. მე უფრო მივდიხარ გლადსტონისთვის, უიულ ჭაპრისთვის, დიზრჯელისთვის, ბრაიტისთვის, საფრანგეთის, იტალიის, ინგლისის ორატორებისთვის, მაგრამ გამბეტას სიტყვა სულ სხვაა...»

«ხმა აქვს ძლიერი, საამო სასმენი და ღაპარაკობს მარჯვედ, ეშხით, ვნებათ-დელოთ და ამასთანავე ისე უბრალოდ, ადვილგასაგებად, რომ მოქმედობას ეკვლავზედ, რაც უნდა განსხვავება იყოს მის მსმენელებში ხნიერებითა თუ განათლებით. გამბეტა სწორედ რომ ხალხის ტრიბუნა: თითქო გულში გიმკრებათ მთელს თქვენს უფრადლებას თავისგან იპურობს და სულს აღარ გაბრუნებინებთ. მისს ძლიერს სიტყვას შევლის გამოძმატველი მიხვრა-მოხვრაც, რომელიც მის ზრს განამარტებს. როცა ის ღაპარაკობს ასე გვერთება მთელ მისს ხსუელს ენა ამოუდგამს და ისიც ღაპარაკობსო. უფრო რომ უკლებ თანა თრთო...

ტანში იყრუნებულთ გივლის მსკლავ კარმა ასრინს, რა მოქმედებს ამ დროს: მისგან გამოთქმული აზრი, თუ ბრწყინვალედ გამოთქმას მისი. გატაცება, მისი წაღველება, თუ თუოდ უოკელივე ეს ერთად უნდა მოქმედებდეს.»

ამისთანა იარაღით შეჭურვული გამოვიდა გამბეტა აზრი ლიტვიუჩის ასპარეზზე და შემდეგ იმ სიტყვისა, რომელიც მან ბოდენის ძეგლის აგების თაობაზედ წარმოსთქვა, ამოკრეწული წაღველება განონ-მდებელ გრებაში დეპუტატად იყო შემოირიუს ლი. ის რასაკვირვულია მოწინააღმდეგეთა დასში ხანჯრისაგან თავსა და მისი მოქმედება პრუსიასთან რომის გამოცხადებამდე ნაპოლეონის დიდების დასათრგუნად იყო მომართული.

გამბეტა ძლიერი იყო როგორც მოწინააღმდეგე და არა როგორც მმართველი. ამ აზრის დატოვილებას შემდეგ შინა შეწყობის, ესეა ვორტეკით მხალდად რომ ძლიერს ბრატოლურს ნიჭთან გამბეტას შორის მხედველობას არ აკლდა. როდესაც განონ-მდებელ გრებაში გვხვარე ბასაი ატყუდა იმის თაობაზედ — გამოკრეწვადოთ პრუსიას ომი, რომელიც არაოფრ მთელმა გრებაში იგორიალა და თითქო მამულის სიყვარულსთ ალტაცებულმა, მან რამე უთროს ვი გაყრუობებულმა, თუ იო-ხმად განაცხადა რომის სურვილი, რომ მხალდად ერთი მხმამიყო ამ აზრის მოწინააღმდეგე — ესეც მამიყო გამბეტასა და გამბეტას ხედავდა, რომ ნაპოლეონ მიმისე მოკრეწვა მთელი საფრანგული, ისეთი მოქრთამე და მამულის სურვილი გამოხდენი მოხვნივთაგან, რომ ესეა რომის გამოცხადება ძლიერს და თითქო იგება მდე შეინარალებულა, გაწკრინილი უმრუხანსთან სეფრანგუბის მიწასთან გასწორება იქნებოდა და მანამ გამბეტა მძინავრ იტოლდა, რომ მნაუვი მისი ერთი ხმამ კამბეტასთან დიკარვა მთელის გრების სურვილი და ომი გამბეტას და თუკან დასეგნა ჯაროქნებოდა, გამბეტა თუ მოკრეწე

იყო, თავის-თავი უყვარდა, მაგრამ თავის-თავსეუდ მეტად უყვარდა საფრანგეთი და ამიტომ არ მიანება თავი ყოველისფერს, არ ჩხდვას ჯიბრში, რომ შემდეგში ნიშნი მოკვო მთელის კრებისათვის და თითონაც ჩაერია ამ სასარელ ომში, როგორც უშირველესი მებრძოლი, როგორც მოთავე. გამბეტა თითქმის შევლიდა კიდევ ნაპოლეონს, რჩევას-რჩევასეუდ აძლევდა სამხედრო მინისტრს. რამდენიმე თვით დაივიწყა თავისი სიმულვილი ნაპოლეონის ავ-კაცურ მოქმედებისადმი, თვალ-წინ ესაა მხოლოდ საფრანგეთის გამარჯვება ჭქონდა და რადგან გამარჯვება შეუძლებელი იყო, ცდილობდა მის დახსნას - მაინც ჰრუსიელების უწყალა კლანტებიდამ.

როგორც იგრძნო გამბეტას შორს-მხედველობამ, ისეც მოხდა. იძლიერენ ძრანცუზები და ნაპოლეონ შესამეც ტევედ ჩაუვარდა ჰრუსიელებს. მასინ კანონ-მდებელმა კრებამ გამბეტას წინადადებით გამოაცხადა ნაპოლეონის ჩამომავლობის სამეფო ტახტიდამ გადაყენება და რესპუბლიკის დაარსება.

ესაა შეეძლო გამბეტას გამოეჩინა მთელი თავისი ძალა და მამულისადმი ერთგულება. თუ პირველში ძრანცუზების გამარჯვება ეწადა მას, როგორც ძრანცუზს, ესაა ერთი-ორად უფრო მონდომილი იყო, როგორც ძრანცუზი და როგორც რესპუბლიკის თავ-გამოდებული მომხრე. უწინ ძრანცუზების გამარჯვება უეტველია ნაპოლეონის ჩამომავლობას გაამდიერებდა და იქნება დიდ-ხანს კვლავ ესხნა საფრანგეთის თავი ნაპოლეონების ხელთაგან, ესაა კი ძრანცუზების გამარჯვება რესპუბლიკის გამარჯვებაც იქნებოდა. მეორე დღეს შემდეგ ნაპოლეონის გადაყენებისა შესდგა ახალი მმართველობა, რომელშიაც ოც-და-თორმეტის წლის გამბეტამ შინაგან საქმეების მინისტრის ადგილი დაიჭირა. ამ დროს ჰრუსიის ჯარი,

რომელსაც საიერანგეთის ჯარი წინ ველარ აღუდგას, მოუახლოვ-
და ჰარირეს, შემოერთეს და გზები შეჭკვრა. გამბეტა ჰარირეში
მოემწეოდა, მიგრამ რას გააჩივებდა ჰარირეში, რომელსაც მთე-
ლი საიერანგეთი შუაის-ძიებისათვის დრტვიანავდა და საჭირო-
იყო ძლიერი ძელავი და ძლიერი გონება, რომ ეს დრტვიანავ
მოქმედებდა გადაქცენა. ჰრუსიელებისაგან წინს შეკვრამ ვერ-
დასაბრუნა გამბეტა. იგი ჩაჟდა ჭყურის ბურთის საგმი, გადა-
აფრინდა ზედ ჰრუსიის წაბზასებს და სამოსდა ტურში.

უბრალო ხალხი ცრუ-მოაწმუნეს და მეტადვე უფრო ომის
დროს არის ცრუ-მოაწმუნე. ზეციდამ ჩამოფრენილი გამბეტა
მართლად განგებისაგან მოკლენილი კაცი ეგონათ. ესლად დაიწყო
გამბეტას მოქმედება—დაუღალავი, მოუსვენარი, ხალხისადმი
გამბედაობისა და მსხეობის მიმტკი.

მთელი საიერანგეთი, რომელიც ვი მტრისაგან არ იყო
დატყვრილი, მოსთელად გამბეტამ. უგელგან ხალხს გულის უმაგ-
რებდა და ჰრუსიელებთან საომრად აქეზებდა. გამბეტამ სამი-
სამინისტრო ერთად დაიჭირა ხელში და კრთსა-და-იმავე დროს
სამხედრო მინისტრიც იყო, შინაგანის საქმეებისა და ჭინან-
სებისა. მამის იმას საიერანგეთის დიქტატორის ეძახდნენ და
მართლად რომ დიქტატორის უფლებაცა ჭქონდა ხელში. მთელი
საიერანგეთი იმის გამბედაობის ქვეშ იყო. თავით მისი მტრუ-
ბიც ვი ამბობენ,—გამბეტა რომ არ ყოფილიყო, იქნება საფ-
რანგეთი ოთხის აგვით ადრე დაემარცხებინა ჰრუსიასა. თით-
ქმის არანაისგან შექმნა გამბეტამ რამდენიმე ათი-ათასი ჯარი და
ჰრუსიელებს წინ გადაულობა. სადაც ვი მივადრდა, რაც უნდა
სულთით დატყმული ვი დასვედროდა, მანაც თავის ცხაკელის-
სიტყვით გულში ტყუხლად უღოვებდა და იმისთანსებაც ვი საომ-
რად აქეზებდა, რომელთაც თავის დღეში თოფი ხელში არ ჰქონდა.

გენერალმა შანშიმ, რომელიც მოკვდა სუთის დღის შემდეგ გამბეტას სიკვდილისა და რომელიც საუკეთესო გენერალი იყო არსებობისა, რამდენჯერმე მიიწვია ჯარში გამბეტა, რომ თავის სიტყვით სალდათები გაემხნეებინა. ერთხელ როდესაც ის მიდიოდა შანშიის ჯარში, გზასუდ რამდენიმე ათასი გამოქცეული სალდათი დასხდა. «რას ხადისართ, მამულის-შვილხო, სად მისვალთ!» შეკვირვა გამბეტამ და წარმოასთქვა სიტყვა, რომელშიაც უხსნიდა მათ მამულისადმი მოვალეობას, ბრძოლის ველიდამ გამოქცევის სირცხვილს და ამ სიტყვამ გამოქცეულნი უგასკე ჯარში დაბრუნა.

ოთხი თვე შეახუა შარესის მოსიღვაკებული ჯარი გამბეტამ და იქნება ომი ისე გათავებულაიყო, რომ საფრანგეთისათვის არც ერთი კუთხე არ წაერთმიათ, მაგრამ დალატს აღარა გაეწყო-რა. საზოგადოების გენერალმა ბაზენმა გაჭყიდა საფრანგეთი და საუკეთესო ჯარი საუკეთესო ციხესთან ერთად მტერს სელში ჩაუგდო. ამან მოულო ბოლო გამბეტას მხნე და თავ-გამოდებულ მოქმედებას, მაგრამ მანაც მშვიდობის ჩამოგდება მას იეიქაშიაც არ მოსვლდა, რადგან შარესიელები თხოულობდნენ სუთის მილიარდს (ჩუთი ათას მილიონ) ქრანკს და ორს საუკეთესო შროვისციას საფრანგეთისას აღზასსა და ღოღუნს. გამბეტას სუთის მილიარდისა ისე არ ეშინოდა, იმას ესმოდა რომ საფრანგეთი შეუძლებს ამოდენა გადასახადს, მგრამ ორის შროვისციის მოწვევტა კი გულს უგლავდა მას, მით უფრო მეტად, რომ აღსას-ლორქელები ერთგულნი შვილნი იყვნენ საფრანგეთისა და თავის დასადებად გამოზადებულნი, აღონდ კი ისევე საფრანგეთს შერჩენოდნენ.

ამ დროს საფრანგეთის საქმეებს განაგებდა ხაციონალური ვრება ომის დროს ამორჩეული და თავ-მოურილი ქალაქს ბორ-

დღში, რადგან ჰარიუს გარის მტერი ჰყავდა შემოხვეული. ეს ნაციონალური კრება მთელის საფრანგეთის ხალხისაგან იყო ამოარჩეული და, რასაკვირველია, მომეტებული ნაწილი სოფლის ხალხის წარმომადგენელი იქნებოდა. სოფლის ხალხს უფრო უნდოდა მალე ომის გათავება, ვიდრე ქალაქელებს, რადგან მისში საერთო მამულის გრძნობას არა ჰქონდა ფეოდალები გადგმული და ორის შორეულ პროვინციის მოწყვეტა ბევრად არაფრად მიაჩნდა. მაგრამ საუკეთესო ნაწილი საფრანგეთის ხალხისა გრძნობდა, რა მწვავია იმ შეილების დაკარგვა, რომელთაც სულითა და გულით თავიანთი მშობლებთან დაჩქინა სწუფრიანთ და არ უნდათ რომ დედა დედი-ნაცვალზედ გასცვალონ.

ბრძოლას ნაციონალურს კრებაში ამ ორს მამართლებებს შორის მღიერი ბრძოლა ასტყდა: მომეტებულს ნაწილს, რომელიც უფრო სოფლის ხალხის წარმომადგენლებისაგან შესდგებოდა, პროსიელებთან მორიგება უნდოდა და უფრო ხუთის მილიარდის დაკარგვა ეძიებოდა, ვიდრე ალზას-ლორენისა. გამბეტა და ნამდვილი რესპუბლიკელები კი არას გზით არა სთანხმდებოდნენ და თუძკა ომის გაგრძელებას შეიძლებოდა საფრანგეთი უფრო საშიშარ მდგომარეობაში ჩაეგდო, მანც ამას ჩხობდნენ საფრანგეთის ასე უწყალოდ დაწიოკებას და მის პროვინციების უკრუსო წიწილებსაკიორ დაბნეკას.

ომის გაგრძელების მომხრე უმცირესობა იყო, მაგრამ «რას დავდეგო მე უმცირესობას, — აშობდა გამბეტა — უმრავლესობას, თუნდა ერთ-ხმიეობას! საფრანგეთთან ვის რა ხელი აქვს! ვისაც კი ჩვენის ქვეყნის ერთის კუთხისაც არის გაწირვა განუზრახავს, ის არღვევს როგორც ყველას უფლებას, ისე თვითიულისას. ხალხი ცხვარის ფარა როდია, რომ ცხვარისაკით გაიცემოდეს. საფრანგეთი ყველა ძრანცურების საკუთრებაა და

ყოველივე ნაჭერი იმის მიწისა, რომელსაც საფრანგეთის დროშა აფარია, მეც ისე მეკუთვნას, როგორც გვეკუთვნით თქვენ, როგორც ეკუთვნის ყველას...»

ამ გვარმა მამულის მხურვალე სიყვარულით ჩაგონებულმა სიტყვებმაც გერა ჰქმნეს-რა და ტიერამ, რომელიც მაშინ საფრანგეთის მითავედ იყო ამოწმებული, გამოუცხადა ბოროდის გრებას, რომ მძარტველობა თანხმდება ჰრუსიელების პირობასზედ და თქვენს თანხმობას თხოულობს. ჰრუსიელები გვობრვენ ხუთს მილიარდსა ჟანხვს და ალზას-ლორენსა.

— მაც პირობების შესრულება შეუძლებელია! ამოგვჩქესა გამბეტამ და ყვილდოდ ტიერისაგან «გამხეჩრებულის გიჟის» სახელი მიიღო.

ბოროდის გრება დასთანხმდა ჰრუსიელების პირობასზედ, ალზას-ლორენი საფრანგეთს ჩამოერთვა და ჰრუსიას შეუერთდა!

აი რამდენიმე მაგალითი იმიხი, როგორ იმოქმედა ამ ამბავმა, როგორც ალზას-ლორენელებზედ, ისე ჟანხვებზედ.

«ჩვენ დაღვრემილნი ვისხედით რესპუბლიკელების კლუბში იმ საღამოს, როდესაც გრე ამ ჰრუსიელების პირობები მიიღო, — ამბობს ერთი მწერალი. ყველას საშინელი მწუხარება ეტყობოდა და სახესზედ. ბეგრს გაჩეთი აქლო ხელში, მაგრამ ერთსა და იმავე ადგილს მისხეობოდა ამ დროს შემოვიდა ერთი ახალგაზრდა უმაწვილბ ვაწო და თითქო მსიარულად, ღიმილით წარმოასოქვა:

— ეხლა მე ჰრუსიელი ვარ! და გადინარხარა. ის იყო ქალაქს მეტიდამ, რომელიც ჰრუსიელებს უნდა მისცემოდათ.

— იქ მეოთხე როგორცა გვერდზედ შესედას და ან იტოლდენ რას ნიშნავდა ეს სიტყვი ის მივიდა ერთს მეგობართან და ღიმილითვე უთხრა:

— შშიდობით, მეტობარა, შენ ისევე ჭრანცუზად რჩები და მე ვი უხლად ზრუსიელი შევიქვს.

ერთმა მათგანმა, რომელიც ეტუობოდა მოას-მხედველ-ბას ვერ დაიკვებებდა, ჭკითხა იმ უძაწვილს:

— განა გიხარია, რომ ეგრე იტინით?

— მას არ უნდა მიხაროდეს? სწორედ რომ მიხარია. მე ბედნიერი ვარ, რომ ჭრანცუზი აღარა ვარ. მე არ მინდა გუ-კუთვნოდე იმ ხალხს, რომელიც ისე უსიარცხვილოა, ისე სულ-მდაბალია, რომ სხვას მისცა ნება ჩვენის წართმევისა. ჩვენ ვი მის ვიყავით თავი გაგვეწირა, ოღონდ ჭრანცუზებად დავჩე-ნილვიყავით. მას უნდა ვიწუხებო—განაგრძო მან ჩვეულებრივის ხმით და ღიმილიც შეაშრა ზირსედ—ეჰ, საფრანგეთი გახარწი-ლა და გრძნობის ადგილი ფულებს დაუჭერა! წარმოსთქვა მან ცხარედ და ჭკითქვითით გავარდა ოთახიდან.

ბუკრმა ძლივს შეიძაგრა ცრემლი. ერთმა წარმოსთქვა: საწყალი უძაწვილი ვატი! მართლს ამბობს, უხლად საფრანგეთში გრძნობაც ფუელია, მამულის სიყვარულიც ფუელია და თავის-უფლების სიყვარულიც!

ამ დროსვე ბორდოში მოკვდა ერთი დემეტრეტი, რომე-ლიც აღსასის წარმომადგენელი იყო. მიტვალეული ვოგზალში წაიღეს, რომ თავის ქვეყანაში გაეგზავნათ. მრავალი ხალხი მის-დედა ცხედარს. როდესაც ვოგზალზე მასვეს და ვიბესთან შეჩერდენ, ვიბის თავში გამოჩნდა გამბეტა და მივიდა კუბოს წინ. ხალხში ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომ გულის რაკ-რავსაც ვი გაიგონებდით. გამბეტამ წარმოსთქვა სიტყვა ამ ცხედარის წინ, რომელმაც აატირა მოხუცებულნიც და ახალ-გაზდანიც, ქალნიც და ვაცნიც. გამბეტა ჭკიცხავდა, ემუქრებო-და, სწყევლიდა იმით ვინც საფრანგეთის დასაგუწებს დასთან-

ხმდა, სწეველიდა იმით, რომელნიც რესპუბლიკასა ლაღატობ-
დენ ჭ მონარხიის აღდგენასა სცდილობდენ. «სეტაკი ამ მკვლარ-
საო, ამბობდა გამბეტა, რომ ველარ ნახავს თავის დედა-ჩვეუ-
ნის სიწესვილს, საფრანგეთისაგან აღიარებულს. იგი შევა
მკვლარს თავის მომაკვდავს სამშობლოშიო!»

მშვიდობა ჩამოგარდა, პრუსიამ შეიძინა ხუთი მილიარდი
და ალზას-ლორენი. გამბეტას საფრანგეთში გუდმა ველარ გა-
უძლო და რამდენისამე თვით ესპანიაში წავიდა. ამდენის ხნის
დაუღალავ მშრომელისათვის შესვენება იყო საჭირო. მონარ-
ხიელებს გაეხარდათ, ეგონათ ეს-ეს-არის გამბეტა პოლიტიკას
გამოეთხოვა და ბურთი და მოედანა ჩვენ დაგვრჩია. ყველ-
სედ საშიშაში მტერი ეგ არის ჩვენთვის, ეგ რომ არ იყოს,
აჭმდის იჭნება ჩვენი წადილი შესრულებულიყო. მაგრამ დიდ-
ხანს სამშობლოს გარედ ყოფნა გამბეტას არ შეეძლო. თუმიცა
გულის-წადილი არ შეუსრულდა და ალზას-ლორენი საფრან-
გეთს ჩამოერთვა, მაგრამ სამუდამოდ ეს ორი პრუგინციც გამ-
ბეტას გულიდამ არ ამოუღია. ამას იქით იმის უმთავრესი სურ-
ვილი იყო, საფრანგეთში რესპუბლიკა მკვიდრად დაემყარებინა,
საფრანგეთი ისევ ძველებურად გაეძლიერებინა, მიენიჭებინა ძვე-
ლი დიდება, ძველი სახელი და მასუგან ან მარტო, ან რომ-
ელსამე სახელმწიფოსთან შეერთებულს, შერი ეგო პრუსიისა-
თვის და ალზას-ლორენი ისევ ისე დაებრუნებინა. ამ დიდებულს
აზრს ემსახურებოდა გამბეტა და ამიტომაც ეძახდენ მას დიდე-
ბულს მამულის-შვილს, ამიტომაც გამოგზავნა მის დამარხვა-
ზედ ალზას-ლორენმა ოთხი ათასი კაცი თავის წარმომადგენე-
ლად, ამიტომაც თაღხით შემოსეს ამ ორის პრუგინციის ძეგ-
ლი, ამიტომაც ეწეა რამდენსამე გვირგვინსედ, რომელიც გამ-
ბეტას ცხედართან ერთად მიჰქონდათ, —, შერის-მეძიებულსაო.

ერთი ძირანცუოული უუწაღლი, რომელიც ამ ბოლოს დროს გაშეტას მომხრედ არ ჩათვლებოდა, იმის სიკვდილისა თაყუბანზედ აშბობს: „გაშეტა და შანში თვალ-წინ წარმოგვიდგენდენ, როგორც სამწუხარო წარსულს, რომელშიაც ისინი მამულისათვის იბრძოდენ, ისე იმედს მომავლისას, რომელსაც თანადღეს იქნება თუ ხვალ. შურისძიება უნდა მოჰყვეს. მათი ერთად სიკვდილი მოულოდნელია და თავ-ზარ დაძტევი: ჩვენისა ქვეყნისათვის... თუ ჩვენ ხელ-ხელა ჩვენსავე ადგილს ვიჭერთ ქვეყნიერობაში; თუ ჩვენ რადმე გვაგდებენ თითო ბერლინშიაც ვი, სიდაც თავ-წასულობა ძალიან დაეტყუოთ; თუ იმედი შურისძიებისა და ჩვენის ორის პროვინციის დაბრუნებისა რცნება არ არის; თუ აღსას-ლორენს თვალთ კიდევ ჩვენსკენს აქვს მოპყრობილი, — ამას გაშეტებსა და შანშებს უნდა გუმადლიდეთ.“

თორმეტი წელიწადი გავიდა საფრანგეთისა და შერისიხის ომის აქეთ და ამ თორმეტის წლის განმავლობაში გაშეტას დეპუტატის სკამისათვის თავი არ დაუსებებია. არა თუ ერთგან და ორგან, სშირად რამდენსამე პროვინციაში ერთად ირჩევდენ მას დეპუტატად. გქელი ამბავი მოგვივა რომ გაშეტას მოქმედების გაშინჯვას ვრცლად შეკუდგეთ არც ერთს სახას საფრანგეთის ისტორიისას ამ თორმეტ წელიწადში უგაშეტოდ არ გაუვლია. უმთავრესი მისი უუწადლება იმაზედ იყო მიჭეუი ული, როგორცა ვსთქვით, რომ რესპუბლიკა მტკიცედ დამყარებულიყო, მაგრამ ამ საქმის შესრულებას ვარგი ცდა და მარსერსება ეჭირებოდა. როდესაც ბორდოს ხაციონადლორო ვრებანდაიძალა და ხელ-მოორედ არჩევანი დაისიშნა, — გაშეტას საჭმე იყო, რომ თან-და-თან რესპუბლიკელების ჩიცსება ასაღს ვაღლატაში იმატა. გაშეტას საჭმე იყო აგრეთვე რომ შემდგომ ორის შანსტის დაარსებისა საფრანგეთში — წარმომადგენელთა

პალატისა და სენატისა — რესპუბლიკელებმა ჯერ წარმომადგენელთა პალატაში გაიმარჯვეს და შემდეგ ბუკრის წვალუბისა და ცდისა სენატის უმრავლესობასაც რესპუბლიკელები შეადგენდენ.

ადრეცა ესაჩქოთ, რომ გამბეტა იყო კაცი ოპორტიუნისა, წინააღმდეგობისა და არა მმართველობისა. მან ისახულა თავი პირველად მასინ, როდესაც ნაპოლეონის წეს-წყობილებას ანდერძი აუგო, მეორედ, როდესაც პრუსიის წინააღმდეგ მთელი ოთხი თვე საფრანგეთი შეიმარჯა და მესამედ მასინ, როდესაც მონარხიელებს კრიჭაში უდგა და ყოველს მათ ნაბიჯს რესპუბლიკის წინააღმდეგ უთვალთვალებდა. ეს უკანასკნელი ბრძოლა დიდ-ხანს გაგძელდა; რაკი მონარხიელებმა ნახეს, რომ რესპუბლიკა თან-და-თან მომხრეებს მატულობდა და თუ კიდევ ხანი დაეცლიათ, მათი საწინააღმდეგო — მონარხიის აღდგენა — უფრო და უფრო გამძვინვარებოდა, — რამდენჯერმე სცადეს რესპუბლიკის ძირის გამოთხრა და მონარხიის დამყარება, მაგრამ რესპუბლიკას ისეთი ფეთხელი დაწაჯი ჰყავდა, რომ ჭკუშ-ჭკუშს მონარხიელები ვერას უზამდენ. გამბეტამ რამდენჯერმე ჩაუშალა მათ მათი დაწყობილობა, მაგრამ ყველასე შესანიშნავი ბრძოლა მონარხიელებთან მოუხდა მას 1877 წელს, როდესაც უეცრად საფრანგეთის პრეზიდენტად აჩიეულმა მაკ-მაჰონმა, ნაპოლეონ მესამის უწინდელმა გენერალმა, რესპუბლიკელ ყოფილ სიმონის საძინისტრო უმიწეზოდ დაიხსოვა, შეადგინა ახალი საძინისტრო და მოთავეებად დაუნიშნა გერცოგი ბროლი და ტურტუ; ერთგულნი მომხრენი დატყუების იმპერიისა.

მასინ გამბეტა რესპუბლიკელების მოთავედ ითვლებოდა და გაწვრთნილ ჯარად სამას სამოც-და-სამი დეპუტატი ჰყავდა. ესენი შეადგენდენ უმრავლესობას პალატაში, რომლის წინაშე უნდა წარმომდგარიყო დაუზუსტიებელი სტუმარი — ახალი მო-

ნარხიული სამინისტრო. რესპუბლიკელებს არაფრად იაძით, მისი დანახვა და მაშინვე უნდობლობა გამოეცხადეს მაკ-მაჭონისაგან არჩეულ შროლი-ძურტუს სამინისტროს. პარლამენტის წესით სამინისტრო ან უნდა სამსახურიდამ გამოსულიყო, ან სენატისაგან ნება გამოეთხოვა პალატის დათხოვნისა და ახლას დეპუტატების ამორჩევისა. სენატში მაშინ ჯერ კიდევ მონარხიელები მრავლობდნენ და დასთანხმდნენ ამ თხოვნას. პალატა დაიშალა და ახალი არჩევანი თითქმის ოკტომბრისათვის დაინიშნა, მაშინ წარმოსთქვა გამბეტამ ამაყი ქუჩასა, „ჩვენ ესაა სამას სამოც-და-სამნი ვართ, მაგრამ ახლას პალატაში ოთხასნი დავბრუნდებით“.

რესპუბლიკის ბედი ძაფზედ კვიდა. სენატი მონარხიელების ხელში იყო, მინისტრებად მონარხიელები იყვნენ, პრეზიდენტად ნაპოლეონის მიხსეული გენერალი იჯდა, — თუ წარმომადგენელთა პალატაშიაც მონარხიელები გაიმაჩვიებდნენ, მაშინ რესპუბლიკას ანდერძე აუკებოდა. მაგრამ რესპუბლიკას პრეზიდენტის, მინისტრების, სენატის საბადლოდ გამბეტა ჭყავდა და ამის იმედზედ იყო დამყარებული.

მოკლე ხუთი თვე პალატის დათხოვნისა და ამორჩევის დღეს შუა გამბეტამ მოკრისურობაში გაატარა. თითქმის ქადაქი არ დაინახა რომ მას არჩევანის კომიტეტი არ დაეარსებინოს, კანდიდატები არ დაენიშნოს და ცხარე სიტყვას არ წარმოეთქვას მონარხიელების წინააღმდეგ. ლილში წარმოსთქვა მან სხვათა შორის ეს შესანიშნავი სიტყვები, რომელნიც ისტორიისაშიც ჩანს წერებინა:

«როდესაც საფრანგეთი თავის მძძახებულს სიტყვას იტყვის, მაშინ, ბატონებო, (ეს სიტყვები მონარხიულ მთავრობისკენ იყო მიმართული) ან უნდა დამორჩილდეთ, ან გადასდგეთ!»

დადგა ოკტომბერი. ორი კვირა-ღა რჩებოდა აჩეკანამდე. პარიზის კედლები კანდიდატების განცხადებით ატრულდა. ყოველი კანდიდატი თავის პროგრამას აცნობებდა ხალხსა, მაგრამ ხალხი მხოლოდ იმას ჰყურებდა—მონარქიული იყო იგი, თუ რესპუბლიკელი, ანუ სამსა სამოც-და-სამთაგანი. პარიზი ოცნაწილად იყო მასის დაყოფილი და ყოველს ნაწილს თავისი დეპუტატი უნდა ამოერჩია. შეიქნა გაცხარებული ბრძოლა. ყოველდღე ანმდენიმე კრება იმართებოდა, სადაც, კანდიდატების დირსებასა და ნაკლულეკანებას აჩეკებენ.

გათენდა აჩეკანის დღეც—თოთხშეტი დეკემბერი. დღე იყო შემოდგომისა, თბილი, უწვიმარი. მთელი პარიზი გარედ გამოვლიდა. ყველა ეჩქარებოდა თავისი ხმა მიეცა აჩეკანში, მაგრამ პარიზულ არაგინს ჰფიქრობდნენ, ყველამ იცოდა რომ პარიზი თითქმის ყველა ოცს დეპუტატს რესპუბლიკელს ამოირჩევს. საეჭვო პროინციები იყვნენ. იქიდან მხოლოდ სალამონი მოვიდოდა ამსაგი და ზი სალამოც დადგა. დიდი ბულვარები, რომელთაც სიგეჟ აწა ვესამდისა აქვთ და პარიზს თითქმის შუა ჰყოფენ, ხალხით გაიტენა. გაზეთის გამყიდველებს აურბებელი ხალხი ეხვია. ზი მოიტანეს ახალ-ახალი გაზეთი, ეს-ეს-არის სტამბიდან ამოღებული, დამძეული ხალხი ზედ მიაწყდა ჯერ კიდევ სველ ფურცლებს, ანმდენიმე შესდეს სკამზედ და იქიდან დაიწყეს კითხვა: „რბურაგში ჭურტუ გაუშვებიათ“ ჭურტუ... მინისტრი... «გაუშვავოს რესპუბლიკას!» იგრიალა ხალხმა და დაიძრა ამ სასიამოვნო ამბის მოსაფენად. სტამბიდან სველ-სველი ნომრები მოდიოდნენ მეგაზეთებთან, მაგრამ ხალხს გულმა კვლარ გაუძლო და პირ-და-პირ რედაქციებს მიაწყდა. ერთის გაზეთის რედაქტორებს თავიანთი რედაქცია ჩინებულად გაეჩაღებინათ, ტელეგრაფის მკითხველი პირ-და-პირ რე-

დაქციაში გაეყვანათ და ყოველს ამოწმეკვას დიდის ასოებით აცხადებდენ. რესპუბლიკულ დემუტატებს გვერდით ვ(ვ-ს) უსვამდენ და ყოველ ამ ციფერს ხალხი აღტაცებით ეგებებოდა. ბულვარდსკედ ტეკა აღარ იყო, სოგნი მყოფრებელი იფსეკი აღარ იდგენ, ხალხს დედა-მიწიდამ ატაცნა და სადაც ეს ხალხის წვირითი მიწყდებოდა, ისინიც უნებურად თან უნდა მიწყდებოდნენ. მოაწია შეღამემ, მაგრამ ხალხმა უფრო და უფრო ამტაცა. ციფერი ვ(ვ) ხშირ-ხშირად ისმიადა ხალხში და ამ ციფერთან ერთად «გაუმარჯვოს რესპუბლიკას!» ყვირილს ბოლო აღარა ჰქონდა. ამ ხმას ბანს ამლეკდეს ბულვარდსკედ ამართულ სახლების ჭიანჭურები, ბაღეონები, რომლებსუდაც აყარებელი ხალხი იყო გადმოკადებული და ტაძის-კერით აცხადებდა თავის თანავრძნობას რესპუბლიკისადმი.

ამ დამეს სოგიერთა გასუთები ოთხჯერ-ხუთჯერ დაიბეჭდენ, გათავდა არჩევანი. გამეტას წინასწარ-მეტყველება შესრულდა. ოთხსამდე რესპუბლიკულ დემუტატმა მოიყარა პალატაში თავი და მკ-მანონი „ჯერ დამოწმებდა“ მასუკან „გადადგა“ და პრეზიდენტობა დაუთმო სუფითა და გულის რესპუბლიკულს ყიულ გრევის.

სათრანგეთმა თავის-უიფლად ამოისუნთქა, მონარხიელებსე კილი მოქალილი ჰქონდა და რესპუბლიკას ძლიერი მტერი აღარ სად ეგულებოდა. რაკი პოლიტიკური წყობილება დამყარდა ეხლას რესპუბლიკელებს უმთავრესი ყურადღება შინაურ საქმეებისათვის უნდა მიექციათ. რადგან სათრანგეთში სწავლა მუტადი სუსტად იყო ხალხში გავრცელებული, პირველად ამ ნაკლებეკვანების გასწორებას შეუდგენ. — რალა საჭიროა განმეორება, რომ ყოველ ამ საქმეში გამეტა წინ მიუძღოდდა რესპუბლიკელებს და თუმცა უბრალო დემუტატი იყო, მაგრამ არც ერთს

მძიმე საქმეს მინისტრები იმის დაუკითხავად ხელს არა ჰკიდებდნენ. რესპუბლიკელებმა გამოუცხადეს ომი იეზუიტებს და სხვა სამღვდელთა ორდენებს, რომელთაც სწავლა-განათლება ხელში მოგდებული ჰქონდათ და ახალ თაობას თავიანთ აზრებს აგონებდნენ, თავიანთებურადა ზრდიდნენ. მათი სკოლები და მონასტრები დაიკეტა რესპუბლიკელების თაოსნობით და თითონ სახელმწიფომ იკისრა სწავლა-განათლების გავრცელება. დაწესდა საფრანგეთში ვალდებულებითი საერო ღმერთანაკე უფასო სწავლა. ეს იყო უმთავრესი საქმე რესპუბლიკელებისაგან საფრანგეთში შემოღებული. ამას გარდა რესპუბლიკამ საფრანგეთი ისეთას კეთილ-დღეობაში ჩააგდო, რომ ხუთის მილიარდის გადახდა აღარც კი ამჩნევია მას. ამრიგით ეხლა საფრანგეთის შემოსავალ-გასავალი კარგს დონეზედ არის დაყენებული და ყოველწლივ მთავრობას საშუალება ეძლევა სახელმწიფოსათვის მრავალი სასარგებლო საქმე გააკეთოს: რკინის გზები, არხები გაიყვანოს, მდინარეები შეამაგროს თავიანთ კალაპოტში და სხვ. მართალია, გამბეტასა და რესპუბლიკელებს მუშა-ხალხის სასარგებლოდ ჯერ ბევრი არა გაუკეთებიათ-რას და ამის გამო გამბეტამ ცოტა არ იყოს დაჰკარგა ამ ბოლოს. დროს გაკლენა მუშა-ხალხში, მაგრამ მათი გამტყუნებაც ძნელია. მონარხებულთან ბრძოლამ და რესპუბლიკის დამყარებამ იმდენი დრო წაართვა მათ, რომ ჯერ სხვა საქმისათვის ვერ მოეცალათ. თუ აქამდის მუშა-ხალხს ძელავათი არ მისცემია, ეს უნდა დაბრალდეს მოუწევნარ მონარხებებს, რომელნიც თავიანთ ჭკმ-ჭკუმს მოქმედებით ცდილობენ რესპუბლიკას ძირი გამოუთხარონ და მის ნანგრევებზედ მონარხია დააფუძნონ.

გამბეტა ყოველად ძლიერი გზდა, მაგრამ გარკვენი უფლება კი არა ჰქონდა-რა. ეს მეტის მეტად ეუცხოვებოდა ხალხს.

და გამბეტას მოსვენებას არ აძლევდენ; ეუბნებოდენ, უფლებს ჰი შენა გაქვს და ჰასუნის-გებაში სხვააო. უფლებსთაჲს ერთად ჰასუნის-გებაც შენი უნდა იყოსო. ამ საყვედურების სასტიკებად გამბეტამ ვერ ჰაღატი თაკ-ძჯდომარეობა იკისრა და შემდეგ სამინისტროც შეადგინა, რომლის უფროსად თითონვე გახდა, მაგრამ ამ „დიდმა სამინისტრომ“, როგორც ჭრან-ცუხები უძახდენ, მხოლოდ ორს თვეს გასდლო და რესპუბლიკურმა პარტიამ თავი თავისი თავითვე მოიკვეთა. გამბეტას სამინისტრო დაეცა შარშან იანვარში. ანდვან მისგან მოხდომილ ვლასტიტურების შეცვლას არ დაეთანხმა რესპუბლიკური პარტია და მას შემდეგ გამბეტა ისევ უბრალო დეპუტატი შეიქნა.

როგორ მოხდა ეს რომ ოპოზიციისში საგანგებო და გაწვრთნილი პირი მძინარეულად არ გამოდგან? ამის ჰასუნის მიუხედავად ჩვენ ვერ გავხვდებით. ზოგნი ამბობენ: გამბეტა ისე შექნა გამარჯვებას, რომ წინააღმდეგობას ვეღარ იტანდა და ამიტომ განს სულ თავის მეგობრები დაიხსნა მინისტრებად. რომელნიც მას ყურ-მოქროლ მონობას უწყევდნო. ჰაღატას მოხერხდა ეს თავ-წასუფლობა, შეეშინდა გამბეტამ დიქტატორობა არ მოინდომოს და იმიტომ გაბუღა წინააღმდეგობაო. იქნება მიხეცი ზოგი ეს იყოს, მაგრამ ზრის სხვა მიხეციც: გამბეტამ მუშა-ხალხს დაუგვიანა ის შემამსუფქებელი რეჟიმები, რომელთაც პირველში პირდებოდა და დაჰკარგა მათი მოღრის გავლენა. ამის გამო ჰაღატის უკიდურესი მარცხენა მხარე, რომელსაც უბრალო ხალხის მხარე უწოდებენ, გამბეტას მტრად გარუხდა და ხშირად მონარხიელებთან ერთად მის წინააღმდეგ მოქმედებდა. ამასვე ახალგაზრდები ზოგიერთნი ამას, რომ გამბეტას დამარხვის დროს არც ერთი მუშა-ხალხის დეპუტატი არ იყო გამოკრახილიო, თემცა მისგან დაარსებული გასული სათურის-

გეთის რესპუბლიკა“ მოკვითხრობს: სადაც კი გამბეტას კავში-
გაატარეს, ყველგან ქარხანები დაკეტილი იყო და მუშები ცხა-
რის ცრემლითა სტიროდნენ.

ასეთი იყო გამბეტა, როგორც შინაგანი პოლიტიკოსი.
გარეშე საქმეში ის მხოლოდ ერთს აზრს მისდევდა და თუ ეს
აზრი განხორციელდებოდა, მისთვის სულ ერთი იყო რომელ
ზარბაზროსულ სახელმწიფოსთანაც დაიჭერდა კავშირს, თუ კი
ამ კავშირით თავის წადილს მიაღწევდა. ეს წადილი იყო გერ-
მანიის შერის-გება, ლზას-ლორენის დაბრუნება. ოდნოდ რომ
შელისამე სახელმწიფოს შემწეობით გერმანიას დაემარცხებინა და
თუინდაც ამ სახელმწიფოში მასუგან გამარჯვებულ მთავრობას
ყოველივე თავისუფლება მოესპო, მაინც ეს გამბეტას ისე არ
შეაწუხებდა, როგორც ასიამოვნებდა ლზას-ლორენის დაბრუ-
ნება და საფრანგეთის ძველზედ მიკრობა. გამბეტა ვერა ჭბუ-
დავდა მარტო ომის გამოცხადებას და მოკავშირე სახელმწი-
ფოს ჯერ-ჯერობით ვერსად ჭხედავდა. ინგლისი, სხვა-და-სხვა
ეკვიპტისა და რუდუსების საქმეში იყო გაბმული, იტალია საფრ-
ანგეთს ეუტებოდა, ავსტრიაც გერმანიას თავს უშეკებოდა,
დაჩნა მარტო რუსეთი, რომლისაღ გამბეტას დიდი იმედი
ჭქონდა. მართლაც გეოგრაფიული მდგომარეობა საფრანგეთისა
და რუსეთისა ისეთია, რომ გერმანიას შუაში ჭყავთ მოძწევდეუ-
ლი და თუ ორივემ აქეთ-იქიდან შეუტოეს, კარგა ბლომა ჯარო
დასჭირდება გერმანიას, რომ ორს ამისთანა ძლიერს მტერს
გაუძლოს. ამიტომაც გამბეტას ძალიან სწყენდა რომ რუსეთი-
სა და ოსმალის ომის დროს რუსეთს გაუჭირდა ოსმალის
დამარცხება გამბეტას ეშინოდა—გაჭირვებულმა რუსეთმა გერ-
მანიას არ მიმართოს და შველა არა სთხოვოს. ამ ბოლოს
დროს გასეთები ამბობენ, რომ შარშან შარაიში ხათქვამ სიტყ-

უკუბისათვის ნემეტების წინააღმდეგ სკობელევს დიდი მადლობა გადაუხადა გამბეტამ და ამისათვისვე ნემეტები სისარულით ფეხ-ზედ აღარა დგანან და ლოცვენ შარშანდელ წელიწადს, რომელმაც ორი ძლიერი მტერი მოაშორა მათ—სკობელევი და გამბეტა.

ნემეტები კი ლოცვენ, მაგრამ საფრანგეთი სწუკლის შარშანდელ წელიწადს, რომელმაც გამოსაღმების დროს ისეთი შვილი გამოსატაცა მას და თავისთან ერთად საწუთროს გამოასაღმა.

„საფრანგეთი სტინისო თავის შვილს, მის სადიდებულად შექმნილს,—ამბობდა მის საფლავზედ გამბეტასთან თანა-შესდილი ბრისონი, წარმომ-დგენელთა ზალატის აწინდელი თავ-მჯდომარე გამბეტამ დაგვიტოვა ჩვენ ჩვენი მოვალეობა და ვეცდებით ვიდრე რომ შევასრულოთ, მაგრამ ჩვენ ვეღარ გავიგონებთ იმ გვირუფს ხმას, რომელიც თხუთმეტის წლის ბრძოლაში ჩვენი სულთა-მდგომელი იყო, რომელიც გამარჯვებას გვითხოვდა და დამარცხებას გვირუფად გვამღებინებდა... ეს განიერი მკერდი, რომლის ქვეშაც ყოველი კეთილშობილური გრძნობანი ერთად აღეკადენ, შექმნილი იყო დიდთა ვნებათათვის. ეს გული წინდაწინვე ხალხისა და სამშობლოსათვის იყო შეწირული... ზრუსიელებთან რძეში გამბეტა ჩაერია სრულის უნერგიით, სრულის ნდობით, სრულის მონდობილობით. დიდებუ მის სახელს და კვლად დიდებას! ტყუილს ამბობს, ვინც საფრანგეთსა სწამებს, რომ აგი ქედს იდრეკდა, ვიდრე ყოველი თვისი ძალა ბრძოლაში არ გამოსცადაო. არა, საფრანგეთს ბრძოლა სწუერთა და აი ამ გრძნობათა ერთობამ საფრანგეთსა და გამბეტას შორის გაძლიერა ხალხის სიყვარული გამბეტასადმი. ის სიყვარული, რომელიც ვერ განხელა დამარ-

ცხებამ, რომელსაც დღეს სტირის გულ-მოკლული ერი, და ხვალ სადიდებელ სახელად გადაიქცევა. სწორედ რომ ეგრეც უოფილიყო, სწორედ საფრანგეთი ერთს წუთსაც არის შემდრკალიყო და გამბეტას გამოეფხინებინა იგი, ამისათვის უფრო დიადი დიდება ეკუთვნოდა გამბეტას. მაგრამ არა, საფრანგეთმა და გამბეტამ შეჭკრეს ერთად პირი, შეგვიანეს სახელი და ესლს გულ-მაგრად შეცქერით ამ სამ-თეროვანს დროშას, რომელშიაც ეს დიდებული ცხედარია გასვეული!''

ათი სიტყვა წარმოითქვა გამბეტას საფლავზედ, ათიგ ორატორი ხალხს გულს უმაგრებდნენ ერთმანერთს მხნეობას აძლევდნენ: ,,გამბეტა მოკვდა, რესპუბლიკას საუკეთესო შვილი მოაკვდა, მაგრამ თვით რესპუბლიკას არა ენება-რაო. გამბეტა მოკვდა, რესპუბლიკას გაუმარჯვოსო!'' მაგრამ ესეც ცხადია, რომ გამბეტას სიკვდილმა რესპუბლიკა დიდს შიშში ჩააგდო. ორი კვირაც არ გასულა მას შემდეგ და საფრანგეთის ტახტის-მსურველები გამბეტას ჯერ კიდევ თბილს გამხედ ყორნებსავით ჩხავილს მტყუნენ და რესპუბლიკას ომი გამოუცხადეს.

მის ჩასკლის შემდეგ — ჭიადლები აფეთთუოდნენ.

დასრულებული მანერობის, მც
 მანერობის მანერობის მან
 მანერობის მანერობის მან

ამაღ სურვილი

მინდა რომ ვიყო მდინარედ,
შენს ახლოს მოკრეწიანად
და შენს საყნოსველს ვაკისა
გზის ნიადაგს ვაჯახებ.
მინდა რომ ვიქცე სარკეთა
და შენთან ვიმეცხებოდე,
რომ ყოველს სახლს და დღესს,
სატყურო, ჩამომტყუროდე.
მინდა რომ ვიყო თვარვანა,
თავს ბეჭებოდე, დაგტყუოდე
და შენის ტყუობის აღმთა
ვიწოდე, ვიდაგებოდე.
მინდა რომ ვიყო... მარტამ ვუქ!
ვინ შემისრულებს სურვილსა,
შენ ბუდი ღიმილს გამისადებს
და მე ვი ოხვრა-ტირისა.

ი. ბაქრაძე

ზინაური მიმოხილვა

ქუთაისის ბანკი—«შრომის» წინა-სიტყვაობა—ტყუილი ფვარცმა «შრომის» მშრომელისა—საწყალნი მსმენელნი—ბანკებს აპეა—რა უნაშა—ბავშვები თუ გაბრიყვებულნი?—რა არის კრედიტი საერთოდ და საადგილ-მამულო ცალკე—მიწა და მიწათ-მოქმედება—რა მოეთხოვება კრედიტს საადგილ-მამულოს—რის გარეშდ არ არის კრედიტი—მუნას ვაშლი რად არ ასხიავს—ბანკია მიზეზი თუ სხვა რამ—მაგალითი «შრომის» ფვარცმულს მშრომელს.

ჭინანსთა მანისტრის განკარგულებით ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკმა დროებით უნდა დააყენოს სესხის გაცემა. ტყუილ-უბრალოდ მყვირალნი საერთოდ საადგილ-მამულო ბანკების წინააღმდეგ, კვონებ, სისხარულით ხელებს იფშენებენ, მაგრამ კი ჩვენ უფალსა ვჭსთხოვთ მიუტოვოს მათ, რამეთუ არ იციან რას იქმან. ჩვენ ეს განკარგულება დიდ უბედურებად მიგვჩინია და ამიტომაც განსაკუთრებით ჩვენს ყურადღებას დღეს ამ საგანს მივაქცევთ და არც წერილის სიდიდეს მოკვრიდებით, არც გძლად დაპარაკსა, ოღონდ ჩვენს საზოგადოებაში მოკვიფინოთ ის ჭეშმარიტებანი, რომლის ძალითაც ბანკების თაობაზედ საზოგადოდ და საადგილ-მამულო ბანკებისაზედ ცალკედ, კაცმა თავისი პირუთვნელი, ზირ-მიუხედავი აზრი უნდა წარმოსთქვას.

რომ ამ საგანზედ სრული უძეცრება ტრიალებს არამც თუ ჩვენს საზოგადოებაში, არამედ იმათ შორისაც, ვისაც თვითონ

სახოგადობის ხელ-მძღვანელობა უეისონია, ამის მაგალითად მოვიყვანო «შრომის» № 3-ს.

ამ № 3 დაბეჭდილია წერილი ბანკების შესახებ და ამ წერილის თავში მოჭტეულია წინასიტყვაობა «შრომის» რედაქციისა, რომელიც გვაცნობს ხოლმე თავისის უსუსურობით უოკულთვის, როცა კი საადგილ-მამულო ბანკებს შეეხება.

«ჩვენის საადგილ-მამულო ბანკების დაფუძნებამდგანვე, ამბობს რედაქცია თავ-მოხონებით: თითქმის იქიდგან, როცა ჯერ ამ ბანკების წესდებაზედ იყო ლაპარაკი, ჩვენ უოკულთვის გამოგვითქვამს, როგორც სახოგადობის გუგებაზედ, ისე ლიტერატურისათვის ფაი აზრად, რომ ამ გუგაზე ბანკები მხოლოდ მაშინ იქნებოდა სასარგებლო, როცა იქიდგან გამოტანილს ფულს მამულის შესამუშავებლად მოიხმარებდნენ და როცა ვაჭრის გადაუხდელობისათვის გასასყიდო მამული გარეშე ვაჭრს არ ჩაუყარდებოდა ხელში. ამ აზრისათვის ჩვენ და ჩვენი თანა-მოაზრებნი თითქმის ჯვარცმულსავით ვიდგენე ოდით.

გაგონილია რომ დამჯდარმა ვაჭრმა ეს ამისთანა აზრი საქვენოდ წარმოასთქვას: «ჯვარცმულსავით ვიდგენებოდი თო» მას რა მოგივიდრდათ, თუ მართლა რაღაც ბანკების წესდებაზედ იყო ლაპარაკი, თქვენ ყმაზედ გაახიოთ გაუთავებელი ლაპარაკი, რომ ვაჭრის ამდებმა ფული როგორ უხდა მოიხმაროს, და ვაჭრის გადაუხდელობისათვის გასასყიდო მამული გარეშე ვაჭრს რა გზით არ ჩაუყარდეს ხელში, და თუ ამასზედ ვაჭარს ვაჭრს, ხელი და დეკა მსმენელთა მოთმინებასა. ისინი ცმულან ჯვარს, რომ შეგდენი გილაპარაკებთ იმაზედ, რე მუხას ვაჭარი რატომ არ ასსიაო. საწყალი მსმენელები!...

წო ვინკოთი ამის ვკითხვენი ამ წინასიტყვაობის დამწყის—სად ბანკების წესდება და რად უბი ამეხსნა? რამეხსნა ბანკების წესდე-

ბასე შეუძლიან კაცს ხელ-ფეხი ისე შეუკრას, რომ აღებულად
 კალი ცუდ-უბრალოზედ არ გააფუჭოს და მხოლოდ მამულის
 განკარგებას მოახმაროს? რომელს ბანკის წესდება შეუძლიან
 ვალის გადაუხდელობისათვის გასასყიდი მამული გარეშე კაცს
 არ ჩაუგდოს ხელში? აქ ბანკის წესდება რა უნაშაია, რომ ავი-
 დით თავი და სულ სხვა საგნებზედ დაგიწვევით ლაშარაკი
 ბატონებო, დონკინოტსავით. ქარის წისქვილებს მისდგომი-
 ხართ და ჩივით რატომ არ აგუყუვით. ისინი თურმე იმ
 მთასზედ ლაშარაკობენ, თქვენ კი მისდგომიხართ და ეს მთა
 ამბოთ სულად ამოგირთმევით. უკანს უნდა ცმულ იყავით მას
 რა მოგივიდოდათ? წყლის ნაყვას რა კი ეგრე გულით მოგი-
 წადინებიათ-

ბანკის საუბრეელთაგან მნიშვნელობა ის კი არ არის, რომ
 კისაც ფულს ასესხებს, უკანვე გაედგნოს, აპყუნად გაუხდეს
 და ტყუილ-უბრალოზედ ფული არ დაახრჩვინოს და თუ ვა-
 ლის ამლებმა სესხი არ მოიშორა, ბანკმა არა დააკლოს რა. ბანკს
 ამისთანა საქმეს ან ბავშვები მოსთხოვენ, ან იმისთანანი, რომ
 მელნიც საზოგადოების გაბრიყვებას კადრულობენ, როგორც
 გონება-გაუხსნელი ბავშვისა.

რა კი ამისთანა სამდურავი ბანკის თაობაზედ, ჩვენდა
 სამწუხაროდ, ჩვენის ლიტერატორებისაგან გვექმის, ჭიჩინს
 ჩვენში ძალიან ცოტას ჭსტოდნია: რა არის გრედიტი საზო-
 გადოდ და საადგილ-მამულ ცალკედ. ამის გამოკვლევას შე-
 ვუდგებით ჩვენ ჩვენის შეძლებისამებრ და იქნება იმოდენა შევ-
 ძლოთ, რომ ეს ავასრულოთ.

რომ შეუქმდეთ რომელიმე საზოგადოების, თუ ერის
 კვანძშიურს უოთა-ცხოვრებას და დაუაკვირდეთ იმის ვითარე-
 ბას, შევნიშნათ აი ჩას: ერთს ადგილას, თქვენ დაინახავთ.

მაგალითებზე, მსკდელსა, რომელსაც თავის საკუთარს სამსკედელში უწევია მზად გაკეთებული ბარა, თონი, ნაჯახი, ცუდი, სახნის-საკვეთი და კლის მსყიდველსა რომელიც ანსაითა სხანს. იქვე გვერდით უდგას მიწის-მომქმედი, რომელსაც უჭირს ურველივე კვ სამამულთ იარაღი, მაგრამ ღონისძიება არა აქვს შეიძინოს უფულობით, თუძცა ბელელი საკვე აქვს ურველ-კვარის მიწის ნაწარმოებითა, რომელიც ბევრს სხვას ეჭირება. მე-სამე ჯდგილას ხედავთ აგური მკეთებელსა, რომელსაც უჭირს მიწის მომქმედის ნაწარმოები, და არა აქვს ღონისძიება შეიძინოს, თუძცა მრავალი აგური უწევია ქარხანაში ჯ. მუშტარს ელადება. მეოთხე ჯდგილას ხედავთ ღვინის მომყვანსა, რომელსაც უნდა ერთი კვი მარანი დადგას და აგური არა აქვს, თუძცა ღვინით საკვე ქვევრები უდგას და სხვანი და სხვანი.

ამ სახით ვხედავთ, რომ ერთიან მხრით საჭიროებაა, მეორეს მხრით საჭიროების დასაკმაყოფილებლად საგნებია, მაგრამ ცალ-ცალკედ კი.

ამ განცალკევებისა და იმ მიზეზის გამო, რომ ხელად იმისთანა სასყიდელი ღონე არ არის, რომელსაც შეუძლიან საკმაყოფილო საგნები საჭიროებას მიუზიდოს, მსკდელი მიწის-მომქმედი, ღვინის მომყვანი და მეაგური იმულებულ არიან უქმად იყვნენ, იმიტომ რომ თვითი ულს მათგანს რაც თანსა ჭჭონია თავის ნაწარმოებში გაუბამს და სხვა აღარა აქვს განაგრძოს თავისი წარმოება.

ამ სახით ვიმედობით, თქვენ ხედავთ, რომ შრომა თვითი ულს მათგანისა შეეწებებულია და თანსაც რომელსაც უნდა წარმოადგენს მათი ნაწარმოები უქმად დარჩომილია, იმიტომ რომ ნაწარმოები უსთქვამს, მსკდლისა მისის ხელობისათვის გამორუსადეობა და ის წარმოება კი რომლისათვისაც მისგან

მომზადებული იარაღი გამოსადგება, იმისი საქმე არ არის. ამ ადგილად შესაძლებელ ყოფილა წარმოებას ხელ-ფეხი შეკრული აქვს, საზოგადოება კონრადიუტის მხრით ძლიერ-ძლიერ სუფს იბრუნებს, თუნდაც ელემენტები წარმოებისა და კეთილ-დღეობისა უხვად იყოს.

როგორ უნდა ეშველოს იტყვიან, იმ დალოცვილებმა აიღონ თავიანთი ნაწარმოები და ერთმანეთს გაუცვალონ. მაგრამ აკეთი პირდაპირ გაცვლა-გამოცვლა შეუძლებელია, იმიტომ რომ რაც მე მიჭირს, ის იმისთანა კაცსა აქვს, რომელსაც ჩემი ნაწარმოები არ უჭირს. ამისგამო რომ ეგ გაცვლა-გამოცვლა, ანუ უკედ ვსთქვათ, ეგ ადუბ-მიცემობა მოხდეს, ყოველმა მწარმოებელმა თავისი ნაწარმოები იმისთანა საფასურად უნდა აქციოს, რომელსაც საყოველთაო და უტყუარობელი ძალი აქვს ადუბ-მიცემობის მოსახდენად. ესე იგი, უნდა აქციოს ფულად. კარგი, მაგრამ რომ ფულად არ იყოს?

ფულის გარდა არის სხვა ღონისძიება, რომელსაც ძალუძს ერთის კაპიტალი შეახვედროს მეორის მართას და ამით ბოლო მოუღოს მიწეზს წარმოების უქმად ყოფნისას, ხელახლად სული ჩაუდგას მოქმედებას მჭედლისას, მიწათ-მოქმედისას და სხვათა. ეგ ღონისძიება ერთგვარი მორიგებაა, რომლის ძალითაც, მჭედელი ენდობა-რამ მიწათ-მოქმედს, მიწის-მოქმედისი მეაგურეს, მეაგურე ღვინის მომეკანს, ერთმანეთს ხელს უძრთავენ თავიანთის ნაწარმოებითა, ანუ უკედ ვსთქვათ, კაპიტალებითა იმ პირობით, რომ დაუბრუნოს ეს კაპიტალი კადასეღ თავის საჩვენებელი დაცვლებისათვის.

ხოლო მჭედელმა თუ სხვამ, თუმიცა გაასადა ამ სახით თავისი საქონელი და ხელი გაუმართა მიწად-მოქმედსა, მაგრამ მანც ხომ უკაპიტალოდ რჩება კადამდე და მასხანადამე მი-

სი წარმოება ვადის მოსვლამდე ისევე ისე უქმად უნდა იყოს. რომ ეს ასე არ მოუხდეს, მტკედელმა საბუთი, რამ უნდა აქონოს, ანუ თამასუქი, როგორც ჩვენ ვიტყვით ხალხი, უნდა ჩამოართოს მიწათ-მოძმედსა, მერე ასეთი, რომელსაც იმისთანავე ძალა ჰქონდეს სუიდვისა, როგორც ფულის ნიშნისა აჭკის. რომ თამასუქს ესეთი ძალა მიენიჭოს, თამასუქთან ერთად უცილად რწმუნებას უნდა იყოს მასზედ, რომ თამასუქი გავა, თუ უკვლავან, არა იმ ალუბ-მიცემობის მოედანზედ მანც, საცა მოქმედობენ და საქმობენ ეგრე მოაზიგებულნი ზინანი. რაღა თქმა უნდა რომ იმ თამასუქს ეგ საწმუნო ღირსება არ ექმნება.

აი სწორედ ამ განჭირების დროს მოდის ბანკი, და ეუბნება: «შენ, მტკედელი, მიეცი შენი ნაწარმოები მიწის-მოძმედსა, შენ, მიწის-მოძმედი, მეგურკეს და შენ, მეგურკე, ლვიანის მოძმევანსა, და მიცემის ნიშნად ჩამოართვით თამასუქები, თუ ერთმანეთს ენდობით და ერთმანეთის რწმუნება გაქვთ ყველა მავ თამასუქებს მე ჩემს თავზედ მივიღებ ვადამდე და თქვენ მის სამაგიეროდ ან ნაღდს აუულს ვამოჭით, ან მოგცემი ჩემს ბილეთებს, ჩემგან ხელმოწყობებს, რომელთაც, თუ უკვლავან არა, იმ ალუბ-მიცემობის მოედანზედ მანც მიიღებენ, საცა თვითონ მე ვმოქმედობ და ვსაქმობ. ეგ იმედი ბანკის ბილეთების მიღებისა უცილად, იმიტომ, რომ ნდობა ბანკისადმი ბანკის ცარიელს სიტუვასზედ ვი არ არის დამყარებული, არამედ იმისთანა საფუძველზედ, რომელიც სათავა და ძირი საყოველთაო ნდობისა და საყოველთაო რწმუნებისათვის ყველასაგან ერთნაირად ცნობილია და ერთნაირად მიღებული. ბანკს რომ ერთი რამ ამ საფუძველთაგანი დააკლდეთ, ამ საქმეს ველარ გაუძღვება.

ამ გვარის ხელის გამართვით ბანკისაგან, ნაწარმოები ხელი-

დამ სელში გადავა, გაძლიერდება საქონლის მიქცევა-მოქცევა მწარ-
მოებელთა შორის. არც ნივთს რამ, არც აჩრდილ, არც ერთი
ნაამაგვევი კაცისა აღარ დაჩხება უქმად და მოუხმარებლად.

რამი იყო ბუნება მოძიებებისა, რომელიც ჩვენ შემოდ-
განსენეთ, სახელდობრ; რამი გამოიჩინა თავი? იმაში რომ გა-
დიტანა კავშირული ერთიდამ მეორესთან და ფულის მაგვირობა
გასწია. ეს კარგა დავისსომოთ.

მაგრამ ხსენებულს მოძიებებში უსათუოდ ნდობა უნდა
იყოს მოძიებულთა შორის. აი სწორედ ქვ ნდობა, რომლის
ძალითაც კავშირული გადადის ერთის ხელიდან მეორეში, რომ
მელიც განხორციელდება ხოლმე ხსენებულ მოძიებებში და რომ-
ელიც ფულის მაგვირობას გაგვიწევს ხოლმე, არის ის, რასაც
კრედიტს ეძახიან.

კრედიტი რაზირი მსხვილია. ეკ იმაზედ არის დამოკი-
დებული კრედიტს ვინ რაგორ იმსახურებს, ვინ რაგორ გა-
მოიყენებს. თუ კაცი კრედიტს წარმოების გასაძლიერებლად არ
მოხმარებს, იგი კაცის დამღუპველია. ის კრედიტი ვი, რომე-
ლიც იმარებს წარმოების გასაძლიერებლად ერთი იმისთანა
ეკონომიურ ძალთაგანია, ერთი იმისთანა წყაროა საზოგადო-
სიმიდიდრისა, ურომლისოდანც კეთილდღეობა საზოგადოებისა მხე-
ლად იგულისხმება, იმიტომ-რომ კრედიტს გადააქვს რა კავი-
რული ფულად, თუ წარმოების მასალად, იარაღად, თუ სხვა
კვარ სახმარ ნივთად, გადააქვს იქიდან, საცა ყოველივე ეკ.
უქმად აწევია, იქ, საცა საჭიროა წარმოების გასაძლიერებლად
და ამ სახით მოძიებებს ხოლმე კავშირულს ყოველგან და ყო-
ველგანვე იმ საჩუქებლობას მოატანინებს, რისთვისაც კავშირული
დანიშნულია.

მაშასადამე კრედიტი, ეკონომიურის თვალთ გასინჯულა.

ერთი იმისთანა გამოსადეგი ღონეთაგანია, რომლის შემწობითაც გროვდება გაფანტული ზ უქმი კაპიტალი საზოგადოებისა და ერთის ხელიდამ მეორეში გადადის წარმოების გასაძლიერებლად. ეკ გაძლიერება წარმოებისა ერთად-ერთი, მხროლობითი საგანია და მიზანი კრედიტისა. ამიტომაც იგივე გაძლიერება წარმოებისა მხროლობითი ღონისძიება-და არის კრედიტის პასუხის გასაცემად.

რადგანაც წარმოება და მასთან შეერთებული ქონება სხვა და სხვა გვარია, თვითონ კრედიტიც სხვა და სხვა გვარია იმისა და მიხედვით თუ რა წარმოებაზე და რა ქონებაზე არის მიქცეული. მასადამე რომ თვალი ავიხილოთ მასზე, თუ რა გვარი კრედიტი უჭირდა ჩვენს ქვეყანასა და რა გვარი კრედიტი გახდა საფუძვლად ჩვენის ბანკების წესდებისა, საჭიროა შევიტყოთ რა გვარი წარმოება თხოულობდა ჩვენში კრედიტის შემწობას და რა გვარი ქონება იმ წარმოებასთან შეერთებული.

ამას ეჭვი არ უნდა, რომ ჩვენი ქვეყანა მიწად-მომქმედი ქვეყანაა და ერთად-ერთი წარმოება, რომელსაც იგი ამოქმედებს, სასოფლო მეურნეობაა, ესე იგი იმისთანა წარმოება, რომელსაც პირდა-პირ მიწასთანა აქვს საქმე და მიწის-მოქმედებასთანა. ეს არის ერთად ერთი წარმოება, რომლის გაძლიერებისათვის გვინდა შემწობა კრედიტისა და რომელიც თითქმის ერთად-ერთი წყაროა ჩვენის სიმდიდრისა.

კრედიტი რომელიც ამ წარმოებას ეხმარება, არის ეგრედ წოდებული სასოფლო მეურნეობის კრედიტი, ანუ საადგილ-მამულო. მასადამე საადგილ-მამულო კრედიტს, როგორც კრედიტს, საგნად მართო ის უნდა ჰქონდეს, რომ გააძლიეროს სოფლის მეურნეობის წარმოება. და რადგან ეს წარმოება განუყოფლად შეერთებულია მიწასთან და მიწად-მოქმედებასთან,

ამიტომაც საადგილ-მამულა კრედიტი იწიკვა ყოველ სხვა გვარ კრედიტთან იმ განსაკუთრებულ თვისებით, რომელნიც წარმოადგებიან: თვითონ მიწათ-მოქმედებს და მიწის ეკონომიურ ბუნებისაგან.

გავსინჯოთ ეკონომიური ბუნება ერთისაგან და მეორისაგან. მიწათ-მოქმედებაზედ მიქცეული, კრედიტის შემწეობით, კაპიტალი ორგვარად შეიძლება მოინმაროს კაცმა: ერთი იმისათვის, რომ დროებითი და შემთხვევითი გამორჩეობა ნახოს, მეორე იმისათვის რომ სამუდამოდ მკვიდრად განაკარგოს მეურნეობა. ცხადია რომ პირველ შემთხვევაში მიწათ-მოქმედება ვერ მისცემს მტკიცეს და კეთილ-სამედო ღონეს კრედიტის პასუხის გასაცემად და ამით კრედიტის განვითარებისათვის ხელ-მოკლავს. იმიტომ რომ ამ შემთხვევაში ყველაფერი დროებითია და შემთხვევაზეა დამოკიდებული. მეორე შემთხვევაში კი, ესე იგი, მასშინ, როცა კაპიტალი მიქცეულია მიწათ-მოქმედებაზედ მართლ იმ განზრახვით, რომ მკვიდრად და სამუდამოდ გააძლიეროს წარმოება მიწათ-მოქმედებისა, მიწათ-მოქმედების შემოსავალი თან-და-თან მატულობს, ძლიერდება და ეკ მატება და გაძლიერება უფრო მტკიცე, უფრო მუდმივი ღონისძიებას კრედიტის პასუხის-საგებლად.

ხოლო მიწათ-მოქმედება იმ გვარად წარმოებას, რომლის სამუდამოდ და მკვიდრად განკარგებისათვის საჭიროა დიდი ხანი. ამ წარმოების აჩქარება ვერა მანქანებსაც კაცისას არ შეუძლიან, იმიტომ-რამ აქ ყველაფერი დამოკიდებულია თვითონ იმ ნივთთა ბუნებაზედ, რომელნიც მაგ წარმოებას ემსახურებიან და რომელთა ბუნების შეცვლაც კაცთა ხელთ არ არის. მაგალითებზე, კახს, რომელსაც დღეს ვრგავთ, ვერ ვეტივით ექვს თთვეზედ ყურძენი გამოისხიო. ამასთანაც მიწათ-მოქმედე-

ზაზუდ მიქცეული ვაპიტალი შეესორცება ხოლმე მიწასა, ისე რომ ერთბაშად უკანვე ამოღება ყოველად შეუძლებელია. შეიძლება ამოღება მხოლოდ თან-და-თან ნამეტანისაგან შემოსავლისა ისიც იმ დროთა განმავლობაში, რომელიც უსათუოდ შეზომილი უნდა იყოს თვითონ წარმოების ქვეყნის დროსთან. მიწად-მოქმედების წარმოებაში ეგ ქვეყანა მეტად ხანგრძლივ დროს ითხოვს, 30-ს 40-ს 50-ს წელს, და ამასვე მეტსაც.

აი ამ სახით მიწათ-მოქმედება იმისთანა წარმოებას, განსხვავებული ყოველ სხვა გვარ წარმოებისაგან, რომელიც შესაძლოა მტკიცედ და შეუდრად განკარგებულ და გაძლიერებულ იქმნას მხოლოდ ხანგრძლივ დროთა განმავლობაში და რომელიც ერთხანად და ერთბაშად არ უბრუნებს დახარჯულს ვაპიტალსა, არამედ თან-და-თან და ფეხ-მძიმედ ზრდის შემოსავალს და იქიდან იშორებს იმავე თან-და-თანობით, იმავე ფეხ-მძიმობით. აი ორი განსაკუთრებული თვისება მიწათ-მოქმედებისა. აი სახელდობრ ამ ორის მიწათ-მოქმედების განსაკუთრებული თვისებისაგან წარმოსდგება ორი არსებითი და აუცილებელი თვისება საადგილ-მამულო კრედიტისადაც. ერთი თვისება ის არის, რომ კრედიტი ხანგრძლივი იყოს და მეორე ისა, რომ კრედიტს პასუხი გაეცეს ერთხანად და ერთბაშად ჭი არა, არამედ თან-და-თანობით, ყოველ წლიურად შემოსავლიანით ნამეტანისაგან შემოსავლისა.

ამჟამად რა-ვი საადგილ-მამულო კრედიტი უსათუოდ ხანგრძლივი უნდა იყოს, მისდა, საიმედოდ იმისთანა ქონება უნდა იქმნას რომელიც ხანგრძლივობას აიტანს, რომელიც დროთა განმავლობაში არა ფუჭდება, ფასს არ იკლებს. ამისთანა ქონება მარტო მიწა და ეგ მიწა ერთადერთი ქონება მიწათ-მოქმედებისა, რომელითაც იგი მოიპოვებს ხოლმე კრედიტსა.

ხდობას, იმიტომ რომ თვითონ მომქმედს, როგორც სიკვდილის შვილს, პირადად ხანგრძლივ 40 და 50 წელიწადს კერძო ენდობა, არც მის წარმოებას, რომელიც ერთბაშად არ უბრუნებს დახარჯულს კაპიტალსა, ესეა განსოთ ეკონომიური ბუნება მიწისა რამოდენად ხდის შესაძლოდ საადგილ-მამულო კრედიტის ხანგრძლივობასა.

მიწა ჩვენშია, როგორც ყოველგან სხვაგან, უფრო ძვიდრის და მტკიცე თამასუქია, კიდრე სხვა გვარი ქონება, იმიტომ რომ სწრაფად წარმატებისგან მომავლდება კრი; კრის გამრავლებით მიწას მუშტარი ემატება, მაშინ რადესაც თვითონ მიწა კი არც მატულობს, არც იზდება, რაც ბუნებას გაუჩინია, მასზედ მეტი გერ ვახდება. მუშტარის მომატებას ამ შემთხვევაში მიწის ფასის აწევა მოსდევს და ამ სახით მიწა დღეს გორად მიღებული შესაძლოა, ათს და ოცს წელიწადს ერთიორად მეტის ფასისა განდეს. ამასზედ თვითონ ჩვენშია და რწმუნდებიან, ვისაც ასსოვს რა ღირდა უწინ მიწა ჩვენში და რა ღირს დღეს. გარდა ამისა არ არის ქვეყნიერობასზედ სხვა გვარი ქონება, რომ ორმოც და ორმოცდაათს წელიწადს გაძლოს მთლად, უგნებულად და უკლებლად როგორც მიწა ჰსძლებს ამიტომაც მარტო ეგ გვარი ქონება ხდის შესაძლოდ საადგილ-მამულო კრედიტის ხანგრძლივობას.

ამ სახით საადგილ-მამულო კრედიტი არის იმისთანა კრედიტი, რომელიც 1) ხანგრძლივია, 2) ერთბაშად არა თხრულობს კაპიტალის დაბრუნებას, ჩამედ აცლეს, რომ ვაცმა იმ წარმოების მიხედვით რაზედაც მიქცეულია კრედიტი, თანდათან და ნელ-ნელად გადინადოს ყოველ-წლივ საძმასური კრედიტისა განდერებულის შემოსავლისაგან და 3) რომელიც თუ არ მიწის იმუდით სხვა არა ფრით არ მოიპოვება და არაფერს ვერ მიენდობა.

ამ სამს ჰირობას, გარედ არ არის და ვერც იქნება სას-
დგილ-მამულა ზრედიტი. ამის მოცემის მეტი არა შეუძლიან
ჩა. ამასვე მეტს ვინცა სთხოვს სასადგილ-მამულა ზრედიტს,
იმას კრედიტის ხუნის ან მისდენის და თუ მანც თავისი დაუ-
ყინია, თავის-თავსვე დასძრალოს რომ ჯვართ-უცვია თავი
ტყუილად და უბრალოდ.

თუ ეს არსებითი ჰირობანი სასადგილ-მამულა კრედი-
ტისა არ არის შეტანილი ჩვენს ბანკების წესდებაში, მაშინ
რომ იმისათვის ჯვარცმულ ყოფილიყო ვინმე, მშვენიერს გვირ-
გვინს წამებისას ჩვენც ქებითა და დიდებით დაკადგამდით, თუ
არა და მუხსს მისდგომიან ვაშლი რატომ არ გასხიაო. იმი-
ტომ, ბატონებო, რომ უგულვას თავისი ბუნებაც აქვს და თავის
ბუნების მისევეთ მოქმედობს.

დაუყინიათ, ბანკებთან მიზუნი, რომ ჩვენი მამულები ასეი-
დებო და ერთი ყოფა და ამბავი გააქვთ—გამოცანა ჩვენ გვეჩვენ-
ბაო. ერთი გვითხვით: სად იყო ბანკები რომ მთელი თბილისი
ამ საუკუნის დასაწყისში სულ ქართველობას ეკუთვნოდა.
რცდაათმა წელიწადმაც არ გაიარა და მთელი ქალაქი სხვას ხელში
გადავიდა? იცით ვისი იყო სეიდბათილი? დაწოხილი? ვერძლის
მთელი ქალაქი 1805 წ-მდე? სუბათაანთი, მედიქიანთი, მუსჩან-
ანთი, ციციანთი, ამილახვრიანთი, ორბელიანთი, და იცით ვისი
შეიქმნა 1840-მდე, სულ 35 წელიწადში? სად იყო მაშინ ბანკები!
მაგაბის შევიწხალთ ის საქმე დაქმართათ, რაც განსამართლების
წესდებს მოწინააღმდეგებს მოუვიდათ რუსეთში. ახლას წეს-
დების შემოღებისვე უმაღლ დაიუფრეს: ავი ვამბობდითო, ავი-გა-
ცობა გამწვლდაო ახლას წესდებისაგან! გამწვლდაც ვი არა, რაც
ავკაცობა იყო უწინ, განცულთარებში ამალუბოდა და ესლას ვი სა-
ქმუნოდა ცხადდება. იმიტომ ცხატაც ბეჭედი ეჩვენებოდათ, რა-

დგან დღე-ყოველ გაზეთებში კითხულობდენ. სწორედ ესე მოსდით ბანკების თაობაზედ მუეირალთაც. მინამ ბანკები არ იუენენ, ვინ იცოდა სად რა მამულებსა ჰყიდდენ, ესლა კი რადგანაც კვ კანტი-კუნტად გაუიღვა საქვეუროდა ხდება, სათვალავში უფრო კარგად მოდის და ვისაც ხალისი აქვს უვირილისა, უვირის ეს ასეა.

ამას ეკვლათუეს თავი დავანებოთ და უმოწინავედ ვთხოვთ «შრომის» ჯვარცმულს მშრომლებსა ერთი გვითხრან და გვასწავლონ: რა წესი უნდა შევიტანოთ წესდებაში, რომ ეკვლას მსესხებელმა ფული მამულს მოახმაროს და რა კანონი დავდვათ რომ საადგილ-მამულთა კრედიტის გვეზინდეს და მამულებიც არა ვის გაუიღოს, ან თუ გაუიღოს, გარეშე კაცთა ხელში არ გადავიდეს. თუ ვინმე ამისთანა სასწაულს მოგვიხდენს, ჩვენ დიდის სიამოვნებით თავს მიძიმედ დავუგვრავთ.

პირველი კრედიტს იმოდენად მოუთხოვება, რომოდენადაც, როგორც შემოდა ვსთქვით, მუხას კაშლი და მეორე ვი თვითონ კრედიტს მიწის მოუთხრის და იმ ეჭიმს ეგვანება, რომელმაც ცოცხალს კაცს თავი მოსჭრა, თავი აღარ ეტყინება.

(ახალ-წლის გამოს)

«შემოვდგი: ფენი, გწყალობდეთ ღმერთი:
ფენი ჩემი — კვალი ანგელოზისა.»
სახალხო მღვლოცვა.

ახალ-წლის დღეს ქართველი კაცია რომ შესვდება თავის კეთილის-მყოფს, უგებელად უხდა მიეკუბოს ამ სიტყვებით — «ღმერთმა მრავალს ამ დროს დაგასწროსო». მეც ჩემი თავი ქართველ კაცად მიმაჩნია და ამიტომ არაფერი ქართული არა მესამუხებდა. ამიტომ, რამწამს განვიზრახე ჩემს მკითხველთან საახალწლო მუსიკის გამართვა, მაშინვე მინდოდა ჩვენი ჯა-ღარა ჩვეულებიდან დამეწყო, მინდოდა მეთქვა — «ღმერთმა მრავალს ამ დროს დაგასწოროთ-მეთქი». მაგრამ მაშინათვე ესა მოვიკვნიტე და კალამი თავის-თავად ხელიდგან გამეარდა. კარ-გადაც მოხდა, დვთის წინაშე, რომ ჩვეულებამ არ გამიტაცა და ეს სიტყვები არ მათქმევინა. მართლაც და ახა გაშინჯეთ აზრი ამ სიტყვებისა და მეცე გამამტყუნეთ. საზოგადოდ ჩვენს ქარ-თველ კაცზედ იტყვიან, რომ ნატურაშია ცე ღმერთს შნო არ მიუტიაო. სწორედ ასეთი სანქმე დამეძარტებოდა, იმ განსხვავ-კებით, რომ უშნოობასთან ჩემს ნატურას უზნოობა და უგუ-ნურობა დაეკვრებოდა ზედა და მეცე შალაშინითაც აღარ ამო-ფხიკებოდა.

მართლაც, როგორ ვინატრო ისა, რაც სუფთა და გულ-
ლითა მძავს, მეჯავრება, მეზიზღება, რაც მაშინებს და მათრ-
თოლებს! არა, მე ჩემს თავს ვერ მივსცემ ამის ნებას, მე ვერ
გამოვიჩენ ისეთ გულ-ჭკობას და მტრობას, რომ ჩემის მკით-
ხველებისათვის ვინატრო — «მრავალ ამ დროს დაგასწოროთ-
მეთქი». მე ვარჩევ, რომ ჯერ ენა დამიდუნდეს, ვიდრე ასეთი
ნატურა ამომივს პირიდგან.

*
*
*

არა, როგორც გინდათ, ჩამომართვით, მაგრამ მე მაინც
ვერ მოგიღოცხმით ახალწელიწადს. მართლაც, ახა, გადავხე-
დეთ ჩვენს უფთას, გინდა მარტო ცაღის თვალთ, — რას
დავინახავთ იქ სანატრელს! თუ აღმოჩნდა რამ ისეთი, რომ
ღირდეს იმასედი სიამოვნებით შედგომა, ბატონი ბძინდებით;
თუ არა და, მე მაინც ჩემსას დავიყენებ. რა არის დღეს ჩვენი
ცხოვრება? ის, რაც იყო გუშინ, გუშინწინ და კიდევ სხვა
მრავალ ყაშს — ერთი დაუსრულებელი ტანჯვა, სადაც არსებობ-
სა და აკლების მეტი არა გასმისთრა, არა გეჩხივებათ-რა თვალ-
ში. შეხედეთ ჩვენს ასრეთ წოდებულ, მოწინავე საზოგადოებას.
ერთი იძახის — «მართალია, ჩვენს ქვეყანას ეჭირვება ათას ნაირი
წამლობა, რომ მოიჩინოს თავი ავად-მყოფობისაგან; სწორედ
რომ არ იქნება ურდოვან ვაჭარს იკისროს თავზედ მისი სამსახუ-
რი; მართალია, ყველანი მოკალენი ვართ ვიზრუნოთ მისთვის,
მაგრამ თუ მე არ ვიქნები, ქვა-ქვასედაც ნულარ დარჩომილარ.»
მეორე უფრო სინიდისიერად უყურებს თავის დანიშნულებას.
ისა ეჭვობს, რომ არ შეუძლიან თავის ქვეყანას აუჭვიროს
ზურგო, მზადაც არის, ანაცვალოს მას თავისი თავი; მაგრამ
არ იცის, საიდან მოუაროს თავის სამსახურს, რომელი უტყუარ-
რი გზა გამოიხსოს, რომ თავისი მოქმედება დაატყოს სამ-

შობლას ბედს გამოხრუნებს. შესამუს ჭკონია, რომ ჩვენი ქვეყნის მართლ იმითთა ბედნიერი, რომ მას უყოლა ისეთი შუადღი, როგორცა ბრძანდება ეს მესამე, ე. ი. აწრის მტოდნე, აწრის გამგონე, ტრახანსა და შევირადნა, წაწამარა მოზასსე ისეთ სავნებზედ, რომლისაც აწც თავი გაუკება, აწც ბოლთ. მეოთხემ მართლა გაიგო თავის ქვეყნის იარებზე და მათი მოძიებელი, მოძიებნი მალამოც, მაგრამ გამგონი აწრისა ჭყავს და მისი სმა ივარგება ჩვენ გაფხევილს ცხოვრებაში, ვითარცა «სმა მალამოებისა უდაბნოს შინა.» რა უნდა ჭქნა ამისთანა გაგებებაში? რა მნიშვნელობა უნდა ჭქონდეს ჩვენს ცხოვრების წინამეტებაზედ ამისთანა გზადანუღლ დაწიოკებულ, გაქსაქსულ მოწინავე სწორებადობას? რა ბეჭედს დასვამს იგი ჩვენს ბედს ჩაწრის ტრადზედ? ჩემის აწრით, მითითების აწრითაწრის. იქნება ათასში ერთი მარცვლი ჩაწრადეს ჩვენს სულ-ფხლებულ ნიადაგში, რომელიც წამომადგენს დაცემულ ყამირს, და იქნება რდესმე აღმოცენდეს რამე სავყარული და სავხანბილთ მტენარე, რომელიც მოუტანს ჩვენს ცხოვრებას ციურ მანანას, რომელიც შეამცირებს ჩვენში შიმშილობასა, მაგრამ მანამდის ვი, შენი მტერი იყოს, რა ღელშიაც ჩვენა ვაწრთ. ერთმა გამუდმებულმა ნიაკმა რომ დაგვიბუროს, ვიდრე აგვიბის ბიჩინად, დაგვიანტავს, დაგვიანგავს სულთან-ხორციანად. რომელი მალა მოგვიბრავს ჩვენში, რა სიმტყიცესა და სიმავრეს მიჩვენებთ, რომ ამოვაფაროთ თავი და დავიცვათ ჩვენი აწრებობა! უკრთმანეთობა, გაუტანელობა, უზიარობა, გაცალკეება, სწორებადობრივ ბრძანებების სისუსტე, სამოქალაქო განვითარების აწ ქონვა... სუ თუ მოგილოცო, ჩემო მკითხველო, «მთავადს ამ დროს დაგასწოროს-მეთქი»?

თუ რომ მოწინავე საზოგადოება აცხრუვილია ამისთანა ღირსებით, დანარჩენ ხალხში და წოდებაში რომ არც კი შევიხედოთ და სიამოვნება არ ავიძეოთოთ, ის გვიჩვენებს. მაგრამ რავე საზოგადოდ არც ვართ ავრე რიგად სიამოვნებას განვეუფნი და უფრო გამძაბველი ვართ ათას უბედურებისა და მწუხარების ქსნაკებში, ამიტომ ნუ შეგვეშინდება ამ საქმისა. აქაც ვაკვირდებით ჩვენი უმთავრესი მით მოძებნულად, რომ ჩვენ ვაღიოთ იგი და მსოფლივ მოვინებთ დაგვიტრდებთ, აიღეთ ჩვენი გლეხკაცობა. აგუნი აღსრულდა პოეტის ნატურა.

«ღმერთო, ღმერთო! ეს ხმა ტკბილი

გამაგონე ჩვენს მამულში»

მარტლაც, «სიძარითღან ხმა ქვეყნად ქვეყნად დასათრუნიად მონებისა» და ჩვენშიაც დაამტკრია ბატონ-უმობის ბორკილები, განთავისუფლდა ჩვენი გლეხკაცობაც. მაგრამ რას ვხედავთ მანინც ამ თავისუფლების შემდეგ? იმასა, რომ გლეხი-კაცი მანინც გლეხია. «მამ თავადისშვილობას სრამ არ მისცემდენო?—მივითხავს ჩემი ძვირფასი. რასაკვირველია, არ მისცემდენ და არცაწავის უნდოდა, რომ თავადისშვილობა დაეძეიციცებინათ გლეხისთანთვის. სიძარითღე მოითხოვდა მათ გათანასწორებას უფლებაში დანარჩენ წოდებებთან. აქეთვე იყო მიჭვეული ეკლას პატრიოსან ადამიანის აზრი, ეკლას გრძობა და წადილი. მაგრამ ეს სახატრელი ცვლილება დაწინა მსოფლივ ქალაქდზედ, და გლეხი-კაცის ბედი ცოტა რითმე თუ გამოიცვალა. იგივე უტყვი და დახატრელი, იგივე უფრომტრელი უძა თუ თავის უწინდელის ბატონისა აწა, ხსალის ბატონებისა სრამ უეჭველად. მერე, რამდენი ბატონი გაუჩნდა ამ ბოლოს დროს! ეს მივირტყეო, ეს აკუტრქაო, იქ უწაწაო, აქ მამასაწლისიო, ეს «მიწლი პოხსონიეო», «პროკროვო», გამომშობიეო, «კვრიჭტაეო» (პროკროვო)

სტავი), ჩაფარა და გზირიო. ყველა იმისი ბატონი შეიქნა, მერე ისეთი ბატონი, რომელიც ყოველ წუთს მზად არის იმისი სისხლი დალიოს, ოჯახობა წამურტლოს, სასლს ნამუსი აჭყაროს, გაცარცვოს, ამოართოს პირიდან სული და გაძლეს ცაღკე იმის მწუხარებით, ცაღკე იმის ნაწკავ-ნაღკეის ლუკით. სამართალი იმისთვის დაყრებულა, განძრას ყურებში ხამბა დაუცვავს, კახონი იმისთვის აღარა მოქმედობს, გულის-შემატვივარი იმას აღარავინა ჭყავს, მასზედ ზრუნვა არავის მოვალეობას არ შეადგენს. თითონ სომ აბა რაღა შეუძლიან დაუძღურებულს, დაკრდომილს, ღლიურ ლუკის ძეხნით სულ-ამოართმეულს. დღევანდელი ჩვენი გლეხ-კაცობა წარმოგიდგენთ ერთ უშეკლებელ ხალხის გროვას, სადაც ჩამჭირალა, აზრის მუშაობა, ადამიანურის გრძნობის დამპყრობა; სადაც სამოქალაქო ცხოვრება თითქო საგანგებოდ ამოუფხვრიათო, სადაც საზოგადო არის მსოფლოდ ერთი განუასზღვრელი ტანჯვა, კაება, თავშიცემა, პირუტყული ძიება ლუკმა ზურისა; სადაც ყოველ ნამუსზედ ხელ ალებულ კაცს შეუძლიან თამამად ინავარდოს ცარცვავლეჯაში. ხუ თუ შეტყვიოთ, რომ კინატრო «მრავალ ამ დროს შესწრება!»

* *

აბა ასლა ჩვენს ამაყ თავად-აზნაურობას შესედეთ, როგორ მოხრილან წელში და ატუზულან სხვა და სხვა ბანკის კარებთან ანუ ფულის გამსესისებელ კანტორასთან, ანუ რომელსამე ფულით გატენილ კარაჭეტის «პოდუჩდებთან», რა არის უგანასებელი მიწის ნაკლეჯები და სასლ-კარი, ათჯერ გაღავირაკებულ-გადმოვირაკებულები, კიდევ ჩააგირაონ სადმე, იგდონ ხელში ფულები და თავადის დახმამსამებასკედ მიფუხვნიტონ, გააჭრონ, მიფუღანგონ! სად არის ამათთვის კეთილი განწყობილე

ბა, სადაც კაცნი ჭკობილობს თავის თავს აღამიანად, საზოგადოების წევრად, რომელიც აღასრულებს თავის მოვალეობას ხალხთანადა და ღმერთთანადა? ყველა მათგანი ეშურება სისწრაფით მოუღოს ბოლო თავის კეთილ-დღეობას, მამა-მამისგან დაწინაღობილ ლუკმას და ყველა მათგანი შესდგომია ისეთ გზას, რომლის ბოლოშია მსხვილი ასობითა სწერია ერთ მალაღბოძეად: აქა სუფევს აუარსებელი სიღატაკე, სულითა და გულით დატემა, ღვთის წყრომა და უშუალებელი სასოწარკვეთილება. აი, აქეთგან მიიღტვის ალაც ხაირის სიბრძნით და მასთან თვინაგრეთით ჩვენი თავადა-აზნაურობა, რომლის ხელშია იმყოფება მთელის სამშობლოს ნივთიერი აკლა-დიდება. ვინ იცის, ვინსუდ უნდა გადავიდეს ჩვენი მამა-მამური სიძლიერე, ვინ უნდა სარობდეს ჩვენს მიწა-წყალზედ, ჩვენ ვი კუდა-ამობუებულნი, უნდა გავიქსაქსნოთ, დავიფანტნოთ, შევიქნეთ განდევნილნი ჩვენის სამშობლოდგან, როგორც უღირსი კაცი განიდეკნა სამოთხის სამზღვრებიდგან. «პირველის ცოდვისა» გამო, და შეგნატროდეთ იმათ, ვინაც დაეუთმეთ ჩვენი გუთვნილება. თითქო ერთმანეთს ეჯიბრებიან ეს საცოდაკები— აბა, ვინ უფრო ადრე განთავისუფლდება თავის საცხოვრებელიდგან, ვინ უფრო მალე გავა ხარყადასუდ, ვინ უფრო უკეთურად საატარებს თავის დოკლანსაო. დღეოდღეზე მათი ეკონომიური ძალა სუსტდება, დღე-დღეზედ იმათი მამულები ილეკიან, პატარავდებოან, თითქო სოფლის ჭირი გასჩენოდეთო. ნეტავი, ეკონომიური მნიშვნელობა ჩვენის თავადა-აზნაურობისა რომ ასე კლებულაბს, სხვა რამ ძალა მაინც იჭერდეს მის ადგილს, ნეტავი გონებით სიძლიერეს მაინც აედგას თვნი იმათ გულში, ნეტავი ზნეობითი და სამოქალაქო გამჭრინალობა მაინც დამყარებულიყო იმათ წყში. მაგრამ, საუბედუროდ, არამც თუ

თმისთანს კერასა ვხედავთ, არამედ ჩვენი დაღონებული თავადი გაშტურებითი უყურებს იმ არა-სასურველს, მოკლენას, რომ ამ მსოფლიო ზემო-სხენებულნი ზნე იმასაც ჭკარგავს, რაც სამკვიდროდ დაუმზადებია და დაუთმია მისთვის ჩვენს კრძელს ისტორიას.

ჩუ თუ ვიდეკ დაძმადულება მკითხველი, რომ ჩემი ეს ვერ ახერხებს გამოთქვას მწარე სიტყვები «ძრავად ამ დროს დაგასწროთო»?

* *

ჩვენი უბედური სამღვდელაება? თითქო შვის დაბნელების დღეს იყოს დაბადებული. წარმოდგინეთ, რომ საქართველოში ათას ოთხასამდე ეკლესიას აშენებული. იანგარიშეთ ესლად, რამდენი სამღვდელად ვარი უნდა იყოს ჩვენში, თავისის მთავრებით, დიაკვნებით, დიახოქებით, მნათეებით, რამდენი ბერი, მონაზონი და სსკანი და სსკანი. ეს ამოტელა ხალხი იკვებება ქართულის კაცის საკვალსაო ლუკმით. მათი დანიშნულება თვით დემონს გადმოუცია ჩვენთვის, აღუნიშნია სამღვდლო წიგნებში, რომ სუსტად დამიანის მესსიერებს არ დაავიწყდეს და მუდამ ხელმძღვანელობდეს მითიო. ამას თითოჩუ გვიმოწმებენ, რომ ეს სწორედ ასე იყო, და ჩვენც აბა, რა ნება გვაქვს, რომ უკვი შევიტანოთ იმათ სიტყვებში? კარგი და პატროსანი, მაგრამ ბუკრს ვი არ ვიტყვი, მანკენთა მათში ათი ვატი ერთად, რომელნიცა ჭკრძნობდენ თავიანთ მოკვალეობას ხალხის წინაშე, რომელნიცა მართლად გატაცებულნი იყვნენ ქრისტეს მალაღის ჭეშმარიტებითა და მოძღვრებით და ცდილობდენ ხალხში სასარების სიმართლის ჩამოგდებას, ემსახურებოდენ ხალხის ზნეობით თვისების გათავჩისებას, გულის განწმენდას, ჭკვადობდენ მობას, ერთმანეთის სიყვარულს, ჭეშმარიტების სამსახურს, დამისახელოთ მათში ვინმე, რომელიცა ზრუნავდეს ამაკობედ და

სწუსდეს, რომ იგი ხალხის ტვირთია და, მამსადაძმე, მოკვლე კონომიური ჰეწუნება შეუმსუბუქოს. ნამდვილ. ზნეობითის სა-
მსახურით, გადაუხადოს ისე, როგორცადაც უხდიდენ იესო
ქრისტე თავის ღირსეულის მოციქულებით. თითქმის ყოველი
სასულიერო პირი ჩვენში დღესა ფიქრობს მარტო ტახლებზედ,
ცხვირის სიბნებსედ, ხათლობისა, სამკვდროს და მეტადრე ქორწი-
ლის ფულზედ. აქა ჭკუდავს იგი თავის დანიშნულებას...

ამ წოდებათა განსილვიდვან გადადით ჩვენის ქალების უსა-
გნო და უსწრო ცხოვრებაზე, დათვალიერეთ ჩვენის ეროვნობის
მდგომარეობა, გაშინჯეთ ჩვენს სკოლები, სადაც სწავლის მაგი-
ვრად დაგეტყუებათ ივალში ზნეობითი დამსახურება ბავშვებისა,
დაუძღურება, გონების მიწლუნება, რაღაც ნაირი მოსიბლული,
დაშხამული ჭკვა, თავის მომაკვდინებელის ზედ-მოქმედებით. თა-
კად ასე ცოტანი ვართ სწავლის მოსურნენი, ასე ცოტას ამო-
გვიშუქებს სოლმე მზე სასწავლებლის კარებზედ, და ამ ცოტა-
შიაღ კიდევ ამოიჩივებო შეათედი ნაწილი, რომელიც ძლივს ვაი-
გაგლახით გაატანს ბოლოს, დაჩაგრული, გულ-გატეხილი, უძ-
ღური და საცოდავი?! მეზე, თუ ამისთანა სუსტი ადამიანი გა-
ჭბუდავს და გამოიჩენს ცხოვრებაში რაიმე ადამიანობას, პატიოს-
ნებას, უპირფერობას და მოქმედებაში დამოუკიდებლობას, ვაი-
იმის ტყავის ბრალი!...

ამის შემდეგაც არა მატებს საბუთი, რომ ჩვენს ბებლებზე
ჩვეულებებზედ ხელი ავიდო და არავის მივულოცო. აღმერთმა მრ-
ვალს ამ დროს დაგვასწოროთ-მეთქი?!...
* *

იქნება ჩვენი მწერლობა მაინც წარმოგვიდგენდეს რამე სა-
ნუგეშოსა და სანატრიელს. აგერა ერთად ღიბის დრო-გამომკე-
ბითი ორგანი გამოდის დღეს ქართულს ენაზედ, აგერ-სწავლ
ქალებს მიუღიათ ნება-რთვა და ქუთაისში აპირებენ ყოველ-თვი-

ურ უურნადას. აგერ ერთს მიუცნა თხროხა უოკელ-დღიურ გა-
 ზეთზედ, მორე სპირებს კვირის გასეთის გამოცემას. აგერ
 თითქმის თვეში სამი-ოთხი ახალი წიგნი იბეჭდება. იქნება აქ
 მანც იყოს რაიმე იმედი. აქნება აქედგან მანც ანთოს ლამ-
 პარი, რომელიც მოგვიურის ჩვენ ყველას თავი-თავს, მოგვცემს
 აზრს, ჩაკვიდებს ცხელ ადამიანურ გრძნობას, აკვიდულებს მა-
 დალ წადილებს და გაგამზავრებს ისეთ გზაზედ, რომელსაც
 მოჭყვება ჩვენი აღორძინება და უოკელ მხრევი განძლიერება
 სულითაც, გულითაც, შეძლებითაც, ჭკუითაც და პატიოსნებით-
 თაც... ტყუილი იქნება ჩვენი ძებნა, იმიტომ ვი არა მარტო,
 რომ ქართული მწერლობა უშექილოდ მიიზღაზნება, არამედ იმი-
 ტომ უფრო, რომ ქართული მწერალი მოკლებულია აუცილე-
 ბელ მწერლის სამკაულს, ე. ი. პიიტსკელებს. ცილამ რომ ან-
 გელოზები ჩამოღალა ძირსა, შენი ჭკუის ძალა რომ გაძლე-
 დეს შეძლებას თვით ვარსკვლავებს ჩააგლო გუდზედ სელი და,
 შენის სურვილისამებრ ათამაშო, მანც შენს ნაწერს ვერ ააღე-
 ბინებ სელში ქართველ საზოგადოებას. ათასში ერთი თუ ისე
 კანტი-გუნტად გადაგფურცლავს, ისე უბრალო ცნობის-მოყვარე-
 რბით, რომ გაიგოს ვინ გამოძევერალა ისეთი მოცლილი, რომ-
 ძელსაც კალმისთვის მოუკიდნია სელიო, თორემ რომ დაგიგ-
 დოს ყური, ჩაუფიქრდეს შენს აზრს, გაიგოს შენი ცეცხლი,
 რომელიც ასე გიწვავს გულ-ღვიძლს, უსძინოს შენს მწუხარებას,
 — არა, ამისთანას ძალიან ძვირად იპოვნი. ჩვენში პიიტსკელები
 ისევე თითონვე მწერლები არიან, ისიც ყველანი ვი არ წაიკით-
 სავენ სხვის ნაწერებს. მოძეტებული ნაწილი სიამოვნებს მხო-
 ლოდ თავის საკუთარ ნაწარმოებით. შეგვიძლიან უტყუვრად
 ვსთქვათ, რომ ჩვენში ყველაზედ ერთგულადა და უურადლებით
 კითხულობენ მხოლოდ პატივ-ცემული ცენზორები. ჩვენს საზო-

გზდოებს უჭელაფრისთვის მრუბოებს დროც, ფუფიც, ოღონდ წიგნზედ კი არ დაესარჯოს არც ერთი და არც მეორე. ახვ ამისთანა გარემოებაში რა უნდა მოეთხოვოს მწერლობას და ან რა უნდა ქნას იმან! ან რა ძალის შემოქმედობა შეუძლიან! ამიტომაც არის, რომ ჩვენს ყურნალ-გაზეთებს სქლის-მომწერელთა რიცხვი ვერ ასვლიათ იმოდენამდის, რომ მათი სარჯით გამომცემლებს არ აკოტრებდეს, არ აღარებდეს უკანასკნელ გროშამდის. ჩვენს საზოგადოებას იჭამდის დაუგარგავს საზოგადოებრივი გრძობანი, ურთიერთა - შორის კავშირი, რომ აღარც კი ჰგრძობს მათ საჭიროებას, აღარც კი უნდა მათი აღდგენა ხსეთის ძალუმიან იარაღით, როგორც არის კავშირ-გა, დამბელი გამძლეიერებელი ბეჭდის სიტყვა, მწერლობა, ლიტერატურა. ამისთანა საზოგადოების გულჭკობასთან რა საკვირველია, რომ მწერალს კალამი დავარდეს სულიდგან და უგულოდ კვიდებოდეს თავის საქმეს...

და მანც კიდევმოგილოცოთ «მრავალ ამ დროს დავასწროთ» - მეთქი?!

* * *

აწა, მოძველით და არ შემოღიან მოგილოცოთ სახლი წელიწადი. მოსალაცი კი აწა, მოსატირალი გარემოება გვარტყია გარემო და მან როგორ ვინატრო, რომ ასეთი დღე ხშირად დაგვდგომოდეს თავზედ. რა ისეთის მტარვალის გულისა მე მნახეთ, რომ ასეთი ნატკრა მოკინდომო ჩემის მკითხველისათვის მამინ, როდესაც ამ გვარივე მდგომარეობა ჩემის მტრისა გულის მიკოდავს, იმისა ასეთი ყოფაც კი მძიმე ტყვისასვით მამკეს გულზედ და ვნატრობ, რომ მალე დაეწიოს თავი უბედურებისაგან. ჯერ უბრალო, ზესეური გადათვალიერება ჩვენის ცხოვრებისა კვიჩენებს გაუზომელ ტანჯვასა

და კვენესას ქართველის კაციხას, და ახლა რომ ცოტა ღრმად აუწიოთ ჰიჩი, მაშინ რაღასა ვნასავთ, მაშინა ვნასავთ, რომ ჩვენ წინ გვიძვეს მთელი ერი, რომელიც ჯერ ისეკ ნორჩია, მაგრამ ავადმყოფობას გამოუხრავს მისი ძალა, გამოუფიტნია, გამოუხუტნია სიცოცხლის წვენი და დაუმწესებია სიკვდილის გზაზედ, აქ უნდა დიდი მხნეობა, მრავალი რიცხვი თავ-განწირულთა, რომელნიც უნდა მიეცნენ სვეტებად ამ ავად-მყოფს და დაიხსნან იგი, სულთ-მოხრძავი, სიკვდილის ხელიდგან და უყვებ, ამისთანა მწარე დროს, რომელსაც ყოველ ჩვენგანს მოკლის ჰიჩიდაჰიჩი განადგურება, გამოსულა მწერლობის მოკლანზედ ვიღაც უდარდელი ჭრანტი და იძახის — «ღმერთმა მრავალს ამ დროს დაგასწროს საქართველოს ხალხო». არა და ათასჯერ არა. არ შემოდღიან ჩვენის მოხუცებულს ჩვეულების მიდგენა. იმას ერთხელა ჭჭონია აზრი და აწ დაუგარგავს. ესლა უნდა გამოიცვალოს ახალწლის ჭორომულა. ამას იქით ქართველი კაცი უნდა მომზადებული იყოს მეზობლის მისაგებებლად შემდგის სიტყვებით: «მადლობაა ღმერთს, რომ კიდევ ცოცხალნი გადავრჩით, ვინატროთ, მამო (ანუ დამ), რომ ამისთანა დროს აღარ შეგასწროს მეუფემ. ვინატრი, რომ დღევანდელი ჩვენი უბედურება, ჩვენი უდიერი, წამწყმენდი ტანჯვა გათავუბულიყოს და ახალწელს მოკლანოს ჩვენთვის ახალი უკეთესი გარემოება».

«ღმერთმა ქნას, რომ ეს ჩვენი საწადელი აღსრულებულიყოს...» აი მეც ამ სიტყვებით შემოდღიან მივეკებო ჩემს მკითხველს და თანაც დავატანო ხალხური მიგებება: «შემოკვდგი ფეხი, გწყალობდეთ ღმერთი, ფეხი ჩემი — კვალა ანგელოზისა».

ევროპიელის აზრი ჩვენს ლიტერატურაზედ.

ერთს ნემცურს უწინააღმდეგადად, რომელიც, კვანძებთ ლეიპციგში გამოდის, დაბეჭდილია ერთის ნემცის, არტურ ლეისტის, წერილი შესახებ ჩვენის ლიტერატურისა. უწინააღმდეგადად ქვეყანა «Magazin für Literatur des In—und auslandes» («უწინააღმდეგადად ჩვენის ქვეყნის და უცხო ლიტერატურისა»). ავტორი ჩვენის შინაგან დიდის მადლობის ღირსია ამ თანაგრძნობით სავსე წერილისათვის, თუმცა ზოგიერთი მძიმე შეცდომა მოიპოვა მის შრომაში. ეს აუცილებელი ნაკლებეკანებაა უცხო-ქვეყნელისათვის, რომელიც მხოლოდ შორიდან კვიცნობს. მაგ. ავტორი ნიკოლ ბარათაშვილს თანამედროვე პოეტს უწოდებს, სხვ პოეტებსად დაბლა აყენებს და მის ლექსებს თ. რაფერისთან აწეს. თ. დავით ერისთავი—, ნიჭით სავსე შვილი ნიჭიერის მამისა— ჩვენის თეატრის ბურჟუაზია და მისი „სამშობლო“ საუკეთესო ორიგინალური დრამა და სხვ. მაინცა და მაინც ეს წერილი ისე დიდს-საცნობია ჩვენის მკითხველებისათვის, რომ უმეტ-ნაკლებად ვსთარგმნიით.

მივიწყებულნი ლიტერატურა

(უწინააღმდეგადად ლიტერატურისა 20 თებ. 1883 წ.)

„მორს“ აღმოსავლეთისკენ, შავსა და კასპიის ზღვას შუა, კავკასიის ქედის სამხრეთით, მშვენიერს ველებზედ, სცხოვრებს

მცირე ერი, რომლის ისტორიულს წასვლას მხოლოდ ცოტა-ნი იცნობენ და რომლის აწინდელს განათლების წადილს თითქმის უფრს არავინ უგდებს. ეს არის ქრისტიანი ერი, რომელიც თავის თავს ქართველს უწოდებს. ისტორიული მნიშვნელობა ამ ერთ მილიონზედ ნაკლების ერისა არ ჩამოუარდება სხვა მცირე-აზიასში მცხოვრებ ერთა მნიშვნელობას. მართლაც, საქართველომ, ბაგრატიდების ბრწყინვალე მეფობის დროს, როდესაც იგი კავკასიის მთებიდან მოკიდებული არაქსადე გაშლილი იყო, დიდი სამსახური გაუწია მეტადრე ახლო-მახლო ქვეყნებს, იმით რომ მოსლემინთ წინ გადადგამდა და მათი ძლიერება შესუსტა. რამდენისამე საუკუნის განმავლობაში ქართველები იცავდნენ ხან სპარსელებისა, ხან არაბებისა, ხან ოსმალებისაგან იმ ბუნებრივს ხილს, რომელსაც შეადგენს კავკასიის იქითა მხარე კეროპასა და აზიას შუა. ამ ძიქსა და ბოლომოკლებულს ომებს ქართველები უფრო თავ-განწირულებით ატანდნენ, ვიდრე ზეგართა-ომების დამსწრე კეროპიელნი და სწორედ შუა საუკუნის რაინდულ სურათს წარმოადგენს ეს შესანიშნავი და უურადლების ღირსი განუწყვეტელი ბრძოლა. ნამდვილი რაინდებიც იყვნენ მამინდელნი ქართველნი და თუმცა საზოგადო დაწყობილობაზედ ბიზანტიურს წესს არა მცირედი გარეგანი გავლენა ჰქონდა, მაინც მათი ცხოვრება გასაოცრად წააგავდა კეროპიელ რაინდების ცხოვრებას.

„ქართველებმა ქრისტიანობა მეოთხე საუკუნის ნახევარში მიიღეს, როდესაც მეფე მირიანმა რომიდან გამოქცეული წმინდა ნინო თავის ქვეყანაში მიიღო და ნება მისცა ქრისტიანობის გავრცელებისა. ამ ამბავთან ერთად იწყობა ახალი ეპოქა ქართველების ისტორიისა: სპერძნეთ-ბიზანტიის განათლების პირველი სხივი მიადგა ამ ქვეყანასაც და სასულიერო წესი

დებამ მოიწადინა გონებით მუშაობა. ქართული მწერლობა შე-
 მოღებულ იყო ბევრით ადრე, მეფე ფარნაოზის დროს, ასე
 რომ ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ დაბადება ჯ რამდენიმე
 ბერძნული თხზულება ქართულად გადმოითარგმნა. დაანსდა აგ-
 რეთვე სასწავლებლები, რომელთაც სასიკეთო გავლენა იქონიეს,
 რადგან ქართველებმა მალე აიღეს ხელი ბარბაროსობისაგან და
 შექმნეს მაშინდელ დროისათვის არა-მცირედი საერო კულტუ-
 რა. მეფეებმა და დიდმა-გაყვება ააშენეს მრავალი ეკლესია, მო-
 ნასტრები, ციხეები, სასწავლებლები და ამ შენობების დიდებული
 არხიტექტურა ესლაც აგონებს მოგზაურს, რომ ოდესმე აქაც
 სიტყვასღ სდუღდა.

„თუმცა ბიზანტიას საუკუნოების განმავლობაში დიდი
 ზედ-მოქმედება ჰქონდა მათზედ, მანც ქართველებმა დაიცვეს
 თავიანთი მამულის-შვილობა და რაინდული გრძნობა, რომელ-
 საც სხვაგან აღმოსავლეთის—რომის იმპერიაში ზნეობის შე-
 სუსტებამ დასძლია. ამ რაინდულ გრძნობის დაცვას თვალ-ნათ-
 ლივ ამტკიცებენ აუარებელი ომები მოსამზღვრე ხალხებთან სარ-
 წმინოებისა და თავისუფლებისათვის თვით ძალადობის ქვეშაც
 არ უღალატეს ქართველებმა თავიანთ სარწმინოებას, არ დაე-
 მოწინაღინენ მუდამ ოჯახედ მდგომს. მლიერს ისლამს და დაიც-
 ვეს თავიანთი ეროვნება. რასაკვირველია, ისეც არ იქნებოდა,
 რომ არაბებისა და სპარსელების ბევრი ჩვეულება არ შესულიყო
 მათს ქვეყანაში, მაგრამ ამათ ვერ დასცეს ერთსელეკე წვისა და
 დაგვიტ შეძინებული კულტურა და საზოგადოდ მსოფლოდ მცირ-
 რედი გავლენა იქონიე მათს ცხოვრებაზედ.

„თამარ-მეფის დროს, მეთორმეტე საუკუნის დასასრულს
 საქართველოში ფრთა შეისხა გონების მოძრაობამ და თვით
 მეფის სასახლე ხელს უწყობდა მას გამარჯვებულ ომებთან და

ნადიშებთან ერთად აღორძინდა აქ მოღვესეობაც, ისე როგორც ხალიფების სხსახლებში. საუკეთესო გონების წყნარობები ამ დროს ეკუთვნიან და ქართული მწერლები სამართლიანად უწოდებენ მას კლასიკურს ეპოქას თავიანთ ლიტერატურისაჲ. ვამოხეინილი ზოგები იმ შორეულის-ეპოქისა ზრის რუსთაველი, დამწერი შესანიშნავის ეპოსურის თხზულების „ვეფხისტყაოსნისა“; რომელშიაც მრავალი მშენიერებაჲ. ზოგნი ამ თხზულებას «ნესტან-დარეჯანისს» უწოდებენ. იმ დროს ზრის დამწერი „ბარამისი“, „როსტომისანი“ და „ხამარ მეფე და მეუღლე მისი დავით“ წაზრესამისა; აგრეთვე რომანები „ვისრამისანი“ სარგის თმოგველისა, „დილარგისანი“ მოსე ხოხლასისა. ქართული მწერლები ამბობენ—ბევრი სხვა ძვირ-ფასი ლექსად-თხზულება უნდა ყოფილიყო იმ დროში, მაგრამ დაკარგული ზრისა. დასახელებულ მწერლებს გარდა მანძილელისა ქართველთს ჰყავდა აგრეთვე მრავალი მოღვაწე მცნებებანიც, რომელნიც ბერძნულ კლასიკურ თხზულებებსა სწავლობდნენ. უკვლახედ შესანიშნავნი ზრის: ეფრემ, ივანთოელი (უბცროსი); ილანე ტაიტი (Taidtschi) (?) ბერძნული და შავთელი, რომლის დაკარგული აბდულ მესიას ისტორია ძვირ-ფასი თხზულება უნდა ყოფილიყო, როგორც ზოგიერთნი მწერალნი ამტკიცებენ.

„თამარ-მეფის სიკვდილის შემდეგ საქართველთს დაეცნენ სულჯუგები და მოპოებულნი გულტურული ცხოვრება დიდის-ხიზობით, მარსუკნარ ომებს უნდა შეეჩერებინათ. რამდენიმე საუკუნე ომობდნენ ქართველები თავიანთ გარეშე მტრებთან; შუდი ხან ამას სწყალობდა, სან იმით, მაგრამ განათლება ამ ომობის დროს ან ერთს ადგილს იღბა ან ვის ნაბიჯით მიიწყდა წინ. ამ ომებს მიჰმატა მუჰვიდმეტი და მუთარამეტი საუბრ-

ნაკებში ტასტან-მეძიებელთა შორის ზრძელად, რომელნიც ქვეყნის მოსვენებას არ აძლევდა.

„როდესაც 1800 წ. საქართველოს რუსეთი დაქვეითონა, უწინდელის კულტურისა მხოლოდ ცენტრდენი კვალ-ღა დაჩენილიყო და ერთხელ სუვაკებუდი ქალაქები და ციხე-სიმაგრეები ესლანსანგრეკებს წარმოადგენდენ. არამც თუ სოფლის ხალხი, დიდის ქალაქების მცხოვრებნი და ჭერედ კრდეკ დიდის მამულის ზატრონი თავად-აზნაურობაც კი სიღატაკში იყო ჩაგარდნილი და კულტურული თითქმის აღარავის არა ეტყობოდა-რა. მხოლოდ ამ საუკუნის ნახევრიდამ მიანებეს ქართველებმა თავი უქმს ცხოვრებას და ახალის კულტურის შექმნასა ცდილობენ. განსათლებს მომხრეთ მრავალი თანამოქმედული იმოკნეს და უნდათ ქართველ ხალხს ახალი გზა გაუკვალონ. ამ ცდას შემწეობას აძლევს მოგონება უწინდელის დიდებისა, რომელიც ხალხის გულიდამ ჭერ კიდევ არ ამოღებულა.

„შეძლებულმა ნაწილმა საზოგადოებისამ მხოლოდ გარეგანი სახე მიიღო განათლებისა, მაგრამ უფრო მოთვითქმულთათვის ეს გარეგანი დათურება არა კმარადა და ამიტომ ცდილობენ იგინი ხალხის წინსვლა ნაციონალურს ნიადგოზედ დაამყარონ. იქ შესდგა ერთი საზოგადოება ხალხში განათლების განსავრცელებლად და მისგან დაწესებულმა სკოლებმა და გამორეკმულმა ჰედაგოგიურმა წიგნებმა შესანიშნავი ნაყოფი გამოიღეს. ესენივე ცდილობენ უმაღლესის სწავლას გარეცხლებს და მეცნიერების შექმნას, სთარგმნიან საუკეთესო თხზულებებს და ჟურნალ-გაზეთებს აარსებენ.

„1863 წ. თ. ილია ჭავჭავაძემ დაიწყო თვითონის უყრნადის — «საქართველოს მოამბის» — გამოცემა, მაგრამ ერთის წლის მეტი ამ უყრნადის არ გაუძლია. დიდი დღე არა შექმნდათ აგრე-

თვე მკაცრად წლებში დაარსებულ სსკა ყურნალებსაც. მხოლოდ შემდეგში გამოცემულმა დღიურმა გაზეთმა «დროებას» მრავალი მკითხველი იშოვნა და ეხლაც სსკა ყურნალ-გაზეთებზედ უფრო გავრცელებულია. ეს რამდენიმე წელიწადია, რაც გამოდის აგრეთვე თვიური ყურნალი «ივერია» და პერიოდული გამოცემა „იმედი“. ერთი წელიწადია, რაც ქუთაისში გამოდის კვირის გაზეთი, ქართველების საყვარელ პოეტის ა. წერეთლის რედაქტორობით (?). ღაპარაკობენ კიდევ ორს ახალ გამოცემასზედ. ერთს მათგანში მხოლოდ ქალები მიიღებენ მონაწილეობას.

„საკმაოდ მდიდარია ქართველების პოეზია, მეტადრე ლირიკა, რომელსაც თუმიცა აღმოსავლეთური კილო ეტეობა, მაინც გრძნობიერის მელოდიით გამოსთქვამს საქართველოს ხალხის აწინდელ მდგომარეობას. რასაკვირველია, უძთავრესს სვანს ამ ლექსებისას შეადგენს ჩივილი დაკარგულს დიდებაზედ და იმედი უკეთესის მოძაგლისა. ბევრს ამ ლექსთაგანს ეტეობა ძლიერება და მშვენიერის ენით არის დაწერილი. პირველი ადგილი პოეტებში უჭირავს ადრევე დასახელებულს თ. ილია ჭავჭავაძეს. შესანიშნავნი მისნი თხზულებანი არიან: „დიმიტრი თავდადებული“ და „ახრდილი“. მის რომანებს „კაცია ადამიანს“ და „გლახის ნაამბობს“ ყველა რომანებზედ მეტად კითხულაბენ ხალხში, ამ ორს რომანს ამშვენებს იომორიული კილო, რომელიც ძველის კოლხიდის მცხოვრებლების ერთს თვისებათაგანს შეადგენს. ჭავჭავაძესთან ერთად შესანიშნავნი არიან ორბელიანი და ა. წერეთელი. ამათ ლექსებს არამც თუ განათლებული საზოგადოება, დაბალი ხალხიც კი სიამოვნებდითა. მღერის და კითხულობს

...თ. რათ. კრისტაუი ბნიკ. ბარათშვილი საუკეთესო თა-

ნა-მედროე(?) ლიტერატურა არის. პირველის უკანასკნელკუთხის ბევრი მშვენიერი, მამულად სიუჟარული აღტაცებულად დაქსაძის, რომანებს უფრო ცუდი ბედ აქვთ ქართულს ლიტერატურაში. მათ ავლანთ შემუშავებული სახე და ცხოვრების ცხადი წარმოდგენა.

ამის სამაგიეროდ ქაღალდის გაცლას ეძებოდა დრამატული ლიტერატურა, რომელიც შექმნა მამულის წინაშე სამსახურის ბუღალს მწერალმა თ. გიორგი ერისთავმა. იმის მეცადინეობით 1850 წ. რამდენამე პირმა თავი მოიყარეს და გამართეს თბილისში წარმოდგენა ორის მისის კომედიისა. რადგან ამ პირველს ნაზიჯს საზოგადოება აღტაცებით მიეგება, ერისთავმა შეაგრძალა გამოსადგენი პირნი, შეადგინა დრამატული დასა, რომელსაც დრო-გამოშვებით წარმოდგენები უნდა გაემართათ. პირველ ქართულის სცენის გამართვის გარდა ერისთავი ცდილობდა რეპერტუარისთვისაც და მისი ნამდვილ-ნაცოხნაღური(?) კომედიები დღესაც საუკეთესო ქართულ დრამატულ თხზულებებად ითვლებიან. ამის შემდეგ ბევრი გამოვიდა დრამატულ საზარეზოდ, მაგრამ მათ თხზულებებს დიდი მნიშვნელობა არა აქვთ-რა, გარდა ა. წერეთლისა და თ. დავით ერისთავის თხზულებებისა.

„ა. წერეთლის კომედიები მეტად მოსწონს ხალხსა. ამას გარდა ამ მწერალმა თავის ლექციებით და ჟურნალისტობაში მოღვაწეობით დიდი სამსახური გაუწია თავის ქვეყანას. თ. დავით ერისთავმა, ნიჭით საკუ შეიღმა თ. გიორგი ერისთავისა, დასწერა მშვენიერი ტრაგედია „სამშობლო“, რომელიც თბილისს სცენაზედ იყო წარმოდგენილი და საუკეთესო ორიგინალური(?) თხზულებასა. ამის ღვაწლი ჟურნალისტობაში ა. წერეთლის ღვაწლზედ ნაკლები არ არის(!!)“

სამეცნიერო ლიტერატურისა და მემორიალური მემორიალის, მეტად-
 რეალისტური შემოქმედების ბევრი შეუდგენ ამ ბოლოს დროს.
 როგორც ძილოლოგი, უნდა დავასახელოთ ყიფიანი, რომე-
 ლიც სხვა სწავლულებთან(?) ერთად ჭკრებს და ადგენს სხვა-და-
 სხვა მეცნიერებისათვის საჭირო ტერმინებს.

„ამას გარდა ქართველებმა დაიწყეს გამომცემთა-თავიანთ კლასი-
 ციკურ თხზულებებისა.“

ხელის-მომწერლებს

(უსაფუძვლო საყვედურის პასუხი)

ბევრისაგან მოგვდის საყვედური ჟურნალი თავ-თავის დროზედ არ მოგვდის და ზოგიერთა ნომრები სრულებით იკარგებაო. ერთხელ და უკან ასკნელად ვაცნობებთ «ივერიის» ხელის-მომწერლებს, რომ ჩვენ ყოველგვე ღონისძიება გვაქვს მიღებული ამ უწყესობების მოსპობისა. ფოსტაში მთელის წლის გასაგზავნი ფასი წინდაწინვე მიცემულია და რედაქციას არაფითარი ინტერესი არა აქვს—ჟურნალის ნომრები გაუგზავნელი დაადოს. ვიმეორებთ, ყველას სათითაოდ ეგზავნება ჟურნალი და სადაც ფოსტის კანტორა არის, იქ ფოსტის ჩინოფნიკები ვალდებულნი არიან ხელის-მომწერს ჩააბარონ იგი. რკინის გზის სტანციებზედ კი თითონ ხელის-მომწერლებმა უნდა იზრუნონ და სტანციის უფროსის შემწეობით მიიღონ ჟურნალი. თუ მანც ხელის მომწერს ჟურნალი დააკლდა, ვთხოვთ რედაქციას აცნობოს და რედაქცია ეცდება შეუსრულოს დანაკლისი. ყოველს «ივერიის» წიგნს ყდაზედ აწერია: «ვისაც ჟურნალი თავის დროზედ არ მიუფიღეს, ვთხოვთ მალე აცნობოს რედაქციასაო.»

არ ვიცით, ამის შემდეგაც ღირსნი ვართ საყვედური-სა, თუ არა?

აანცხალეზანი.

მომავალს 1883 წელს ყოველ-დღიური გაზეთი

(იხილეთ «დროება»-ს განცხადება)

გამოვა იმავე პროგრამითა და წესით, როგორც აქამდის
იგამოდებოდა.

რედაქციას იმედი აქვს, რომ ზოგიერთ ახალს თანამშრომლებსა და სხვა დონისძიების შემწეობით, მომავალს წლიდამ გააუმჯობესოს თავის გაზეთი და ისეთი ცვლილება შემოიღოს იმის გამოცემაში, რომლისთვისაც მკითხველნი კმაყოფილნი დაჩხებიან.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თბილისში: «დროების» რედაქციის კანტონში, გალანინის პრესბუქტზე, თ. ივ. კ. მუხრანსკის სახლებში, კლუბის ქუჩით.

ქუთაისში: — ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუფვართან. ბათომში: ლევ. მჭედლიძეიტან, საკუთარს სახლში.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთა ამ ადრესით უნდა მოითხოვონ გაზეთი ВЪ Тифлисъ. ВЪ редакцію газ. „ДРОЭБА“

ფასი ხელის-მოწერისა:

ერთის წლით: — — — — —	9 მან.
ნახევარის წლით — — — — —	5 „
სამის თვით. — — — — —	3 „
ერთის თვით — — — — —	1 „

სხვა ვადით ხელის-მოწერა არ შეიძლება. ხკადრი ფუული ხელის-მოწერმა გაზეთის დაბარებისათნავე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში. ვთხოვთ ავრეთვე, რომ თავის სახელი და გვარი და საცხოვრებელი ადგილი გარკვევით დასწერონ.

რედაქტორი სერ. მესხი.

გამომცემელი სტ მელიქიშვილი.

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთის

« შ რ მ მ ა »

მომავალს 1883 წელს

გამოვა იმ გვარადვე, როგორც აქამდის გამოდიოდა.

ხელის-მოწერა:

ქუთაისში: რედაქციაში, თბილისის ქუჩ., ქუჩთოკვის
სახლში.

თბილისში: შაგერდოვის სააგენტოში.

გაზეთის ფასი: წლით—შვიდი მან., ექვსის თვით—ოთხი მან., სამის თვით—ორი მან. და ხუთი შაუნი.

საფორტე ადრესი:

Кутаисъ, въ редакцію газеты «ШРОМА.»

« ი მ მ დ ი »

ქართული სალიტერატურო და საპოლიტიკო ყურნალი.

1883 წელში.

გამოვა იმავე პრინციპებით, სივრცით და მიმართულებით, როგორც აქამდის გამოდიოდა, და ახალის თანამშრომლების დახმარებით.

ფასები წლიურის გამოცემისა—8 მ., ნახევარ წლისა—4 მ. და 50 კ., სამი თვისა—2 მ. და 50 კ., ცალკე ნომრისა—1 მან.

ხელის-მოწერა მიიღება თბილისში—მხოლოდ რედაქციაში, ანდრეევსკის ქუჩაზე, № 14.

გარეშე მცხოვრებელთ შუქლიანთ დაიხარონ ყურნალი ამ
ადრესით:

Въ Тифлисъ. Въ редакцію грузинскаго журнала «И меди.»

რედაქტორი და გამომცემი

მის. ბურგენიძე.

ОБЪ ИЗДАНИИ ВЪ 1883 ГОДУ

ЕЖЕНЕДѢЛЬНАГО ЮРИДИЧЕСКАГО ЖУРНАЛА

„ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(годъ третій).

Журналъ какъ и прежде, выходитъ по четвергамъ, въ размѣрѣ отъ 1 до 2 печатныхъ листовъ текста, кромѣ приложений, по прежней программѣ, въ объемъ которой входятъ статьи по всѣмъ вопросамъ, вытекающимъ изъ теоріи и практики права и судопроизводства, перечень, изложеніе и обсужденіе важнѣйшихъ распоряженій и узаконеній правительства, краткіе отчеты (а въ случаяхъ важныхъ стенографическіе) о выдающихся судебныхъ дѣлахъ, особенно интересныя гражданскія рѣшенія, случаи изъ судебной жизни и практики (разныя извѣстія), корреспонденціи юридическаго содержанія, городская хроника, перечень новыхъ книгъ юридическаго содержанія и обзоръ печати, тезисы кассационныхъ рѣшеній: правительствующаго сената и Тифлисской судебной палаты, судебный указатель и пр.

Редакція журнала—Тифлисъ, Давидовская ул., д. Кананова.

Администрація (для приема подписки, объявляе-

ნ 383
1883

განცხადება.

ამა 1883 წელს ჟურნალს «ივერიაზე» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა შვიდი მანათი.

ხელის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციაში, რომელიც იმყოფება გოლოვინის პრესბუქტსედ (ბულვარსედ), მანანავის სასახლეში № 9 და გრეთვე შაკერდოვის სააგენტოში.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთ წერილი და ფული შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

ვასაც ჟურნალი თაჲის დროსედ ან მიუვიდეს, კობაკოთ, მადე აცნობოს რედაქციას.